

'To suffering there is a limit. To fearing, none.'

~ Francis Bacon

SAMENVATTING

Deze eindverhandeling heeft betrekking op een juridisch fenomeen waarmee het Belgische recht slechts incidenteel in aanraking is gekomen, meer bepaald angstschade. Angstschade is het louter psychisch letsel dat tot stand is gekomen wegens angst gedurende de periode tussen het ogenblik van de kennisname van een onrechtmatige blootstelling aan een gevaarlijke stof (asbest, omgevingstabakrook, elektromagnetische straling, etc.) of een besmettelijk virus (hiv, hepatitis C, etc.) en de werkelijke intreding van de aan de risicofactoren gerelateerde ziekte.

In onze moderne samenleving worden de burgers steeds vaker blootgesteld aan een cocktail van risico's die een potentieel gevaar inhouden voor de gezondheid. Hebben ze echter wel (vergoedbare) buitencontractuele schade geleden in de vorm van een psychisch letsel, wanneer zij een angst hebben ontwikkeld om in de toekomst ziek te worden? Indien de blootstelling het rechtstreekse gevolg is van een onrechtmatige daad van een derde, zal de dader in beginsel op grond van de artikelen 1382 en 1383 B.W. aansprakelijk zijn voor alle schade die door het slachtoffer in kwestie wordt opgelopen. In het huidige Belgische schadevergoedingsrecht is evenwel geen sprake van vergoedbare schade zolang de aan de risicofactoren verbonden aandoening zich niet werkelijk heeft gemanifesteerd (lees: het slachtoffer is nog niet ziek). De enkele vrees voor schade is volgens de actuele rechtsopvatting dan ook geen schade die voor vergoeding in aanmerking komt, waardoor een vordering tot schadevergoeding op grond van angstschade thans niet ingewilligd zal worden.

In het inleidend onderdeel van deze masterthesis wordt de probleemstelling inzake angstschade duidelijk omschreven. Daarnaast wordt een korte omschrijving gegeven van het onderzoeksopzet. Tot slot zal tevens bepaald worden welke juridische vragen ter zake rijzen en op basis van welke methodologie het onderzoek deze vragen zal beantwoorden. Finaal is de kern van het onderzoek gevestigd rond een op het eerste gezicht eenvoudige vraag, namelijk moeten we angst hebben voor een erkenning van angstschade als autonome schadepost?

Vervolgens zal een tweede onderdeel zich hoofdzakelijk richten op de stand van zaken van het huidige aansprakelijkheidsrecht, en meer in het bijzonder van het schadebegrip, de schadeloosstelling en de gemeenrechtelijke verjaring. *En cours de route* zal angstschade worden afgebakend in het Belgische schadevergoedingsrecht, waardoor de juridische knelpunten gaandeweg naar voor zullen komen. Het doel van dit onderdeel is om de lezer een overzicht te geven van het kader waarbinnen angstschade geïncorporeerd zal kunnen worden in het Belgische recht.

In een derde onderdeel zal er vanuit een rechtsvergelijkend perspectief oplossingen worden gezocht voor de specifieke problemen die zich in het huidige aansprakelijkheidsrecht stellen omtrent angstschade. Voornamelijk Frankrijk en Nederland vormen een inspiratiebron voor de manier waarop angstschade behandeld en gedefinieerd zou kunnen worden in het Belgische recht. De progressieve rechtspraak en rechtsleer van deze buurlanden zullen dan ook de basis vormen voor het formuleren van antwoorden op de heikle vragen die zich ter zake opwerpen.

Tot slot zal ik besluiten met een bondig pleidooi voor de toekomstige erkenning en incorporatie van angstschade in het Belgisch schadevergoedingsrecht. Er zal desbetreffend echter niet kritiekloos voorbijgegaan worden aan de bezwaren die doorheen de jaren ter zake zijn op opgeworpen.

DANKWOORD

In elke hoge vreugde mengt zich een gevoel van dankbaarheid. Dus ook bij het behalen van een Master in de Rechten. Om mijn studieloopbaan te voltooien, stond mij echter nog wel een belangrijke opdracht te wachten, namelijk het schrijven van een masterthesis. Na het voeren van een grondig onderzoek in verschillende binnen- en buitenlandse bibliotheken ben ik uiteindelijk tot voorliggend resultaat gekomen. Dit resultaat was echter niet tot stand kunnen komen zonder de hulp en steun van verschillende personen, die ik dan ook uitdrukkelijk zou willen bedanken.

In de eerste plaats gaat mijn dank uit naar mijn promotoren, prof. dr. Ilse Samoy en meester Sarah Van Haute. Hun kennis, vakkundige begeleiding en leerzame feedback waren onmisbaar voor het vervolmaken van dit werkstuk. Het was een eer en een genoegen om met jullie te mogen samenwerken en ik wil jullie oprecht bedanken voor de educatieve bijstand. Hopelijk tot weerziens!

Vervolgens verdienen ook mijn ouders en mijn broer een kort woord van dank. Zij hebben het doorheen de jaren immers mogelijk gemaakt om mijn studies op een comfortabele manier te vervolledigen. Elke dag opnieuw hebben zij ervoor gezorgd dat ik kon werken in een warme, liefdevolle omgeving. Hun vertrouwen, onvoorwaardelijke liefde, troostende woorden en harde werk hebben mij de kracht gegeven om door te blijven werken wanneer ik het even niet meer zag zitten. Zonder hun inzet was ik nooit de persoon kunnen worden die ik nu ben. Papa, mama en Tim, ik zal jullie nooit voldoende kunnen bedanken voor alles wat jullie voor mij al hebben gedaan. Maar toch bij deze, bedankt!

Ook wil ik de heer Dirk Menten, Master in de Klassieke Filologie en tevens mijn oud-leerkracht Latijn, oprecht bedanken voor de hulp die hij heeft geboden bij het vertalen van het juridisch begrip waarrond dit onderzoek is gebouwd. Dirk, bedankt!

Daarnaast mogen ook mijn vrienden absoluut niet worden vergeten. Zij hebben er gedurende mijn volledige studieloopbaan voor gezorgd dat ik geregeld stoom kon aflaten, zodat ik steeds met frisse moed kon doorgaan. Ook de talrijke, dikwijls verhitte, discussies tussen pot en pint hebben ervoor gezorgd dat mijn blik op de wereld is verbreed. Rob, Jippe, Kobe en Tim, dank jullie wel!

Twee ogen zien uiteraard meer dan één. Daarom wil ik tot slot ook Gwenn Swenters bedanken voor de kostbare tijd die zij heeft genomen voor het nalezen van deze masterthesis. Gwenn, dank je wel!

Ik hoop dat jullie allemaal net zo trots zijn op het eindresultaat als ik!

Steff De Jongh

Maaseik, 3 januari 2017

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	1
A. De probleemstelling	1
B. Het onderzoeksopzet	3
C. De onderzoeksvragen	4
D. De onderzoeksmethode.....	5
DEEL 1. EEN STAND VAN ZAKEN	9
<u>Hoofdstuk 1. Angst is geen triviaal fenomeen</u>	9
<u>Hoofdstuk 2. Buitencontractuele schade en schadeloosstelling</u>	10
2.1 <i>De schade</i>	10
2.1.1 Het buitencontractueel schadebegrip in het algemeen	10
2.1.2 De ontvankelijkheidsvoorwaarden.....	11
2.1.2.1 Het recht op of het belang bij het behoud van een voordeel.....	11
2.1.2.2 Een rechtmatig belang	12
2.1.3 De gegrondheidsvoorwaarden	13
2.1.3.1 Zekere schade	13
A. De schade moet vaststaan	13
B. Het verlies van een kans.....	15
2.1.3.2 Persoonlijke schade	16
2.1.4 De soorten schade	17
2.2 <i>De schadeloosstelling</i>	18
2.2.1 De schadeloosstelling in het algemeen	18
2.2.2 Afbakening van de concrete en de abstracte schadebegroting	20
2.2.3 Voorbeschikbaarheid van het slachtoffer	21
2.3 <i>Verjaring van de buitencontractuele rechtsvordering</i>	23
<u>Hoofdstuk 3. Conclusie</u>	24
3.1 <i>Knelpunten met betrekking tot de schade</i>	24
3.2 <i>Knelpunten met betrekking tot de schadeloosstelling</i>	25
3.3 <i>Knelpunten met betrekking tot de verjaring</i>	26
DEEL 2. ANGSTSCHADE EN HAAR TOEPASSINGSVOORWAARDEN	27
<u>Hoofdstuk 1. De zekerheidsvereiste doorgelicht</u>	27
1.1 <i>Herhaling: probleemanalyse</i>	27
1.2 <i>Zonder nadeel, geen gevolgen. Zonder gevolgen, geen schadevergoeding</i>	28
1.3 <i>Het bestaan van een zeker risico: contradictio in adjecto?</i>	29
1.4 <i>Het bestaan van een redelijke angst</i>	33
1.4.1 De realiteit van de angst	33
1.4.1.1 <i>Actual exposure of general reasonableness?</i>	34

1.4.1.2 Beïnvloedingsfactoren van angst	37
A. Ernst van de kans op ontwikkeling en weerslag op persoonlijkheid	37
B. Ernst van de ziekte	38
C. Algemene bekendheid met de ziekte en duur van de blootstelling	38
1.5 <i>Beoordeling van het psychisch letsel</i>	40
1.5.1 Feitelijk vermoeden van angstschade	40
1.5.2 Alternatieve methodes ter vaststelling van het psychisch letsel	42
1.5.2.1 Quasi-wettelijk vermoeden van angstschade.....	42
1.5.2.2 Vermoeden van angstschade bij rechtskrenking	43
1.5.3 Omvang van het psychisch letsel	44
1.5.4 Conclusie	45
<u>Hoofdstuk 2. Schade bij weerkaatsing</u>	46
2.1 <i>Herhaling: probleemanalyse</i>	46
2.2 <i>Verwerping van de leer van de relatieve onrechtmatigheid</i>	47
2.3 <i>Schade van naasten als gevolg van een letsel</i>	48
2.3.1 Morele schade	48
2.3.2 Verlies van het voordeel uit arbeidsinkomen	50
2.4 <i>Conclusie</i>	51
<u>Hoofdstuk 3. Begroting en vergoeding van de angstschade</u>	51
3.1 <i>Afbakening van de begroting van angstschade</i>	52
3.1.1 Begroting van angstschade <i>ex aequo et bono</i>	52
3.1.2 Het gebruik van indicatieve tabellen.....	53
3.1.3 Conclusie.....	54
3.2 <i>Voorbeschikbaarheid van het slachtoffer</i>	55
3.2.1 Herhaling: probleemanalyse.....	55
3.2.2 Toerekening van psychisch letsel wegens angst?	55
3.2.3 Conclusie.....	57
<u>Hoofdstuk 4. Verjaring van de angstvordering</u>	58
ALGEMEEN BESLUIT	61
BIBLIOGRAFIE	65
België.....	65
Frankrijk.....	69
Nederland	73
Internationale bronnen	75

LIJST VAN AFKORTINGEN

België

AJT	<i>Algemeen juridisch tijdschrift</i>
JJP	<i>Journal des juges de paix (et de police)</i>
JLMB	<i>Revue de jurisprudence de Liège, Mons et Bruxelles</i>
JT	<i>Journal des tribunaux</i>
NJW	<i>Nieuw juridisch weekblad</i>
RGAR	<i>Revue générale des assurances et des responsabilités</i>
RW	<i>Rechtskundig weekblad</i>
TBBR	<i>Tijdschrift voor Belgisch burgerlijk recht</i>
TMR	<i>Tijdschrift voor milieurecht</i>
T.Pol.	<i>Tijdschrift van de politierechters</i>
TPR	<i>Tijdschrift voor privaatrecht</i>
TSR	<i>Tijdschrift voor sociaal recht</i>
VAV	<i>Verkeer, aansprakelijkheid, verzekering</i>

Nederland

AV&S	<i>Aansprakelijkheid, verzekering en schade</i>
JBO	<i>Jurisprudentie Bodem</i>
KG	<i>Kort Geding</i>
NJ	<i>Nederlandse Jurisprudentie</i>
NJB	<i>Nederlands juristenblad</i>
NJF	<i>Nederlandse Jurisprudentie Feitenrechtspraak</i>
RvdW	<i>Rechtspraak van de Week</i>
TAR	<i>Tijdschrift voor Ambtenarenrecht</i>
TVP	<i>Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade</i>
WR	<i>Tijdschrift voor Huurrecht</i>

Frankrijk

AJDA	<i>Actualité juridique, droit administrative</i>
AJDI	<i>Actualité juridique, droit immobilier</i>
Gaz. Pal.	<i>Gazette du Palais</i>
JCP	<i>Juris-classeur périodique</i>
JCP E.	<i>Juris-classeur périodique, entreprise</i>
JO	<i>Journal officiel</i>
RCA	<i>Revue responsabilité civile et assurances</i>
Rev. sociétés	<i>Revue des sociétés</i>
RTD civ.	<i>Revue trimestrielle de droit civile</i>
RJS	<i>Revue de jurisprudence sociale</i>

INLEIDING

1. Angst. De oorzaken zijn *legio* en iedereen krijgt er weleens mee te maken. Angst kan in een gejuridiseerde context onder meer tot stand komen door een gezondheidsaantasting wegens milieuvervuiling, door een verkeerde medische diagnose of door terroristische aanslagen. Het vraagstuk dat in dit rechtswetenschappelijk onderzoek behandeld zal worden, heeft evenwel betrekking op de angst die is ontstaan omwille van het besef van blootstelling aan bepaalde gezondheidsrisico's die de toekomstige intreding van een levensbedreigende ziekte tot gevolg kunnen hebben. Wat als die angst het dagelijkse functioneren in een sociale of beroepsmatige context onmogelijk maakt? Wat als die angst is veroorzaakt door de toerekenbare fout van een derde? Is er dan sprake van schade die voor schadevergoeding in aanmerking komt?

2. Het Belgische buitencontractueel aansprakelijkheidsregime ligt vervat in de artikelen 1382 en 1383 B.W. en houdt in dat wanneer een persoon kan bewijzen dat hij een zekere en persoonlijke schade heeft geleden door de toerekenbare fout van een derde en tevens het oorzakelijk verband kan aantonen tussen deze twee elementen, hij niet zelf zal moeten instaan voor het herstel van die schade.¹ In dat geval zal het slachtoffer op grond van de wettelijke herstelplicht kunnen beschikken over een vordering tegen de dader, die verplicht zal zijn de schade te vergoeden. Maar is dat ook zo voor buitencontractuele schade ten gevolge van angst wegens blootstelling aan gezondheidsrisico's?

A. De probleemstelling

3. De schade (*le dommage*) is zonder twijfel een onmisbare en wezenlijke component van de buitencontractuele aansprakelijkheid en toont precies het onderscheid tussen het privaatrechtelijk herstel en de publieke straf aan.² Een essentiële grondvoorwaarde voor het ontvangen van een schadevergoeding is dat de schade zeker moet zijn en dus niet gebaseerd mag zijn op loutere veronderstellingen.³ Volgens de gevestigde rechtsleer zal de schade vaststaan indien ze in een dergelijk hoge mate waarschijnlijk is dat de feitenrechter het tegendeel niet ernstig meer kan overwegen, ofschoon dit in theorie nog mogelijk zou zijn.⁴ Een absolute zekerheid wordt echter niet vereist.⁵ De gerechtelijke (of redelijke) zekerheid omtrent het bestaan van de schade zal voldoende zijn om voor schadeloosstelling in aanmerking te kunnen komen.

4. Dat de schade zeker moet zijn, kan in bepaalde omstandigheden aanleiding geven tot problemen, voornamelijk wanneer een schadevergoedingsvordering wordt gesteund op schade in de vorm van gezondheidsrisico's waarover thans nog geen of slechts weinig wetenschappelijke zekerheid bestaat.⁶ De burger wordt in onze moderne risicomaatschappij, vaak ongewild en

---

¹ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 8; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 443. Voor een uitgebreide bespreking van deze foutaansprakelijkheid: zie T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 121 et seq.

² J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 2; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 424.

³ Cass. 13 september 1983, *Arr.Cass.* 1983-84, nr. 21, 30; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 102; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 66.

⁴ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 76; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 638; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 47.

⁵ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 638; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 102.

⁶ S. LIERMAN, "Het voorzorgsbeginsel en zijn invloed op gezondheidsbescherming en aansprakelijkheid", *RW* 2001-2002, nr. 25, 865; S. LIERMAN, *Voorzorg, preventie en aansprakelijkheid*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 416-417; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 639.

onbewust, blootgesteld aan een cocktail van gezondheidsrisico's die zijn bestaanszekerheid in gevaar kunnen brengen.⁷ Denk bijvoorbeeld maar aan de dakwerker die bij de renovatie van een oud gebouw in aanraking komt met asbest, de hygiënisch verantwoordelijke van een ziekenhuis die zich prikt aan een injectienaald die mogelijk besmet is met hiv of de inwoners van het dorp waar een zendmast staat die elektromagnetische stralingen uitzendt. Mede de technologisch-wetenschappelijke ontwikkeling heeft moderne sociale risico's tot stand doen komen waarvan de langetermijneffecten vaak onzeker zijn en die -terecht- aanleiding geven tot maatschappelijke ongerustheid.⁸

Deze nieuwe risico's hebben in de voorbije decennia een onvoorzienbare en oncontroleerbare hoeveelheid schade veroorzaakt die niet langer als louter incidenteel beschouwd kan worden.⁹ Door de zichtbaarheid van de slachtoffers, de toenemende aandacht in de pers en een overvloed aan wetenschappelijke onderzoeken naar de gevolgen van deze gezondheidsrisico's zijn zowel de overheid als de publieke opinie zich meer en meer bewust geworden van de potentiële gevaren die de nieuwe technologische ontwikkelingen met zich mee kunnen brengen.¹⁰

Het is in deze gevallen echter niet voldoende voor het slachtoffer om te bewijzen dat door een fout een voor hem nadelig gezondheidsrisico is ontstaan, aangezien in beginsel geen vergoeding kan worden gevorderd zolang het risico waaraan het slachtoffer is blootgesteld zich (nog) niet heeft gerealiseerd.¹¹ Aldus zal een vordering tot schadevergoeding *de lege lata* niet gehonoreerd kunnen worden zolang het bestaan van de ziekte niet objectief vastgesteld kan worden door de feitenrechter.

5. Het risico dat de persoon in kwestie loopt op het intreden van een levensbedreigende ziekte kan evenwel leiden tot zwaarwichtige gevoelens van angst gedurende de periode tussen het ogenblik van kennisname van de blootstelling aan een gevaarlijke stof (asbest, omgevingstabakrook, elektromagnetische straling, etc.) of een besmettelijk virus (hiv, hepatitis C, etc.) en de werkelijke intreding van de aan de risicofactoren gerelateerde ziekte. Het slachtoffer moet na een onrechtmatige blootstelling met andere woorden leven met de voortdurende vrees dat de ziekte als een zwaard van Damocles boven zijn hoofd hangt. Het psychisch letsel dat het gevolg is van die chronische angst wordt doorgaans terminologisch omschreven als angstschade (*le préjudice d'anxiété*).¹² Hoewel angstschade in de rechtsleer kennelijk eng wordt gedefinieerd, maken ook alle veranderingen in het leven van het slachtoffer die samenhangen met dit psychisch lijden deel uit van die schade.¹³

6. In weerwil van een steeds luider klinkende vraag van slachtoffers naar de erkenning van angstschade als autonome schadepost blijft het eerder stil in Belgische gerechtelijke kringen. De vrees bestaat immers dat het opentrekken van het schadebegrip en een begroting *ex aequo et bono* van de angstschade aanleiding zouden geven tot een stortvloed aan schadeclaims (*floodgate*).¹⁴ Het

⁷ K. MATTHIJS, *De mateloze negentiende eeuw: bevolking, huwelijk, gezin en sociale verandering*, Leuven, UP, 2001, 17.

⁸ K. MATTHIJS, *De mateloze negentiende eeuw: bevolking, huwelijk, gezin en sociale verandering*, Leuven, UP, 2001, 17; S. LIERMAN, "Het verzorgingsbeginsel en zijn invloed op gezondheidsbescherming en aansprakelijkheid", *RW* 2001-2002, nr. 25, 865.

⁹ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 1.

¹⁰ *Ibid.*, 607-610.

¹¹ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 78; E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 348.

¹² Zie bv. Cass. Soc. (FR) 11 mei 2010, *Bulletin V*, nr. 106, <https://www.legifrance.gouv.fr>; C.J.J.M. STOLKER en D.I. LEVINE, "AIDS-phobia: Schadevergoeding voor angst", *NJB* 1996, afl. 23, 882; M.S.A. VEGTER, *Vergoeding van psychisch letsel door de werkgever*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2005, 393-394; E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 357; C. WILLMANN, "Faciliter la réparation du préjudice d'anxiété des salariés exposés à l'amiante: une jurisprudence attendue, quoique critiquée" (noot onder Cass. Soc. (FR) 2 april 2014), *Recueil Dalloz* 2014, nr. 22, 1313.

¹³ Cass. Soc. (FR) 25 september 2013, *Bulletin V*, nr. 209, <https://www.legifrance.gouv.fr>; L. GAMET, "Le préjudice d'anxiété", *Droit social* 2015, nr. 1, 58-59; H.-B. POUILLAUDE, "Hépatite C: le juge administratif indemnise le préjudice...d'inquiétude" (noot onder RvS (FR) 27 mei 2015), *AJDA* 2015, 2340.

¹⁴ E. DIRIX, "Abstracte en concrete schade", *RW* 2000-2001, nr. 36, 1329; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 429.

is per slot van rekening niet ondenkbaar dat simulatie of minstens overdrijving te pas en te onpas aangewend zou worden met het oog op financiële verrijking door vermeende slachtoffers.¹⁵ Bestaat het risico op een lawine van schadeclaims? Welke oplossingen biedt het huidige buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht om aan een eventuele overvloed te kunnen tegemoetkomen?

7. Samengevat, aangezien angstschade thans niet wordt erkend als zelfstandige schadepost is een vergoeding van dergelijk psychisch letsel op basis van het bestaande buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht op het eerste gezicht niet mogelijk zolang het gezondheidsrisico dat is verbonden met de blootstelling zich niet veruitwendigd heeft. Het uitblijven van een manifestatie van de aan het risico gerelateerde ziekte verhindert met andere woorden de vergoeding van het psychisch letsel, net omdat angstschade niet wordt beschouwd als een zekere en vaststaande schade. De vrees voor het intreden van schade maakt geen schade uit, aldus de huidige opvatting.¹⁶ Hoe kan het geldende Belgische buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht het hoofd bieden aan dit juridisch probleem? Deze kwestie zal diepgaand worden behandeld en vormt de kern van het onderzoek.

B. Het onderzoeksoptzet

8. Inzake de angst van de bevolking om ziek te worden na een onrechtmatige blootstelling heeft het aansprakelijkheidsrecht momenteel geen pasklare antwoorden, hoewel velen de idee kunnen hebben dat ze in deze bijzondere omstandigheden wel psychische schade hebben geleden en dus recht hebben op een gepaste vergoeding. Het onderzoeksoptzet is dan ook het voeren van een onderzoek naar de mogelijkheden en de oplossingen die het huidige aansprakelijkheidsrecht kan bieden om immateriële schade ten gevolge van angst wegens een blootstelling aan preciaire agentia te vergoeden.¹⁷ Vermits zowel de rechtspraak als de rechtsleer in het verleden betrekkelijk weinig aandacht hebben besteed aan dit onderwerp, is een nader onderzoek zonder twijfel opportuun.

9. Opdat sprake kan zijn van buitencontractuele aansprakelijkheid, zal eerst voldaan moeten worden aan de toepassingsvoorwaarden van de artikelen 1382 en 1383 B.W.¹⁸ Voorliggend onderzoek zal zich evenwel hoofdzakelijk focussen op de schadevereiste. De vraag is immers welke plaats het psychisch letsel wegens de angst ten gevolge van het besef van blootstelling aan specifieke preciaire agentia inneemt binnen het schadevergoedingsrecht. Een analyse van de huidige stand van zaken betreffende het buitencontractuele schadebegrip, de schadeloosstelling en de verjaring zal dan ook doorgevoerd moeten worden. Laat het huidige buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht toe om bijkomende schadeposten te formuleren? Is de vage omschrijving van de artikelen 1382 en 1383 B.W. *überhaupt* bestand tegen het te onderzoeken begrip?

10. Het ultieme doel van het rechtswetenschappelijk onderzoek is om te bepalen of, en zo ja, in hoeverre het huidige buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht bij machte is om angstschade te integreren als volwaardige schadepost waarop slachtoffers van een psychisch letsel dat is ontstaan ten gevolge van angst na een preciaire blootstelling zich ten gronde kunnen beroepen. Essentieel is de vraag in welke mate angstschade al dan niet in overeenstemming is met reeds bestaande

---

¹⁵ D. SIMOENS, "Evaluatie van arbeidsongeschiktheid bij mentale, psychische of neurologische stoornissen", *TSR* 2003, 29.

¹⁶ S. LIERMAN, *Voorzorg, preventie en aansprakelijkheid*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 417.

¹⁷ In het kader van het voorliggend onderzoek worden als preciaire agentia beschouwd: Gevaarlijke stoffen (asbest, omgevingstabakrook, elektromagnetische straling, ioniserende straling, etc.) of besmettelijke virussen (hiv, hepatitis B of C, etc.).

¹⁸ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIJTHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 94; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 262.

concepten uit het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Vanuit dit perspectief zal ik mij dan ook hoofdzakelijk richten tot de talrijke problemen die zich stellen omtrent de zekerheidsvereiste en het immaterieel karakter van de angstschade. Daarnaast ga ik proberen om de vragen omtrent de begroting van angstschade uit te klaren. De bewijsvoering is immers uitermate gecompliceerd in het geval van een psychisch letsel. Kan angstschade als een zekere schade worden beschouwd? Op welke manier kan de schade door de feitenrechter worden vastgesteld en begroot?

C. De onderzoeksvragen

11. Het onderzoek zal op een gestructureerde manier enkele fundamentele vragen omtrent de problematiek van angstschade trachten te beantwoorden. De overkoepelende onderzoeksvraag die door de probleemstelling wordt opgeworpen, luidt als volgt:

'Wat is de plaats van het psychisch letsel ten gevolge van de angst voor het intreden van een levensbedreigende ziekte na een onrechtmatige blootstelling aan een gevaarlijke stof of een besmettelijk virus binnen het bestaande schadevergoedingsrecht?'

Aangezien angstschade in de Belgische rechtsorde een relatief nieuw begrip is, zal ik op een normatieve wijze onderzoeken wat de positie is van angstschade in het aansprakelijkheidsrecht, in welke mate het huidige aansprakelijkheidsrecht ruimte biedt voor de incorporatie ervan en op welke manier *de lege ferenda* omgesprongen zou kunnen worden met de bestaande knelpunten ter zake.

12. Verschillende deelvragen zullen evenwel de talrijke bouwstenen moeten aanreiken voor het beantwoorden van deze centrale onderzoeksvraag.

Eerst wordt een beschrijvende subonderzoeksvraag geformuleerd die betrekking heeft op de huidige stand van zaken betreffende de buitencontractuele schade, de schadeloosstelling en de verjaring in het geldende schadevergoedingsrecht. De vraag die van principieel belang is, luidt als volgt:

'Wat is de status quaestionis van het buitencontractuele schadebegrip, de bijhorende schadeloosstelling en de verjaring in het huidige buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht?'

Ik zal in dit onderdeel het gemeenrechtelijke schadebegrip, de ontvankelijkheids- en gegrondheidsvoorwaarden, de schadeloosstelling en de wettelijke verjaring uitgebreid bespreken, zodat de lezer een overzichtelijk beeld krijgt van het (deels problematisch) juridisch kader waarbinnen angstschade thans gedefinieerd zal moeten worden.

Daarnaast zullen de aspecten van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht die moeilijkheden veroorzaken met betrekking tot de integratie van angstschade als schadepost reeds in het beschrijvende onderdeel worden aangewezen. Een bijkomende subonderzoeksvraag luidt derhalve:

'Welke knelpunten kunnen met betrekking tot angstschade in het huidige buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht gesignaleerd worden?'

13. De schade moet aan de geldende toepassingsvoorwaarden van het schadebegrip voldoen om vergoed te kunnen worden. Het is momenteel echter onduidelijk of de artikelen 1382 en 1383 B.W. in hun algemene bewoordingen bestand zijn tegen de bestaande juridische knelpunten. Vervolgens zal het voorliggend onderzoek zich dan ook concentreren rondom het beantwoorden van een

evaluerende subonderzoeksvraag, die evenwel wordt voorzien van een normatieve insteek. Het doel is om de problemen inzake angstschade, die gedistilleerd zullen worden uit het beschrijvend deel, van concrete juridische oplossingen te voorzien. De onderzoeksvraag luidt derhalve als volgt:

'Voldoet angstschade de facto aan de toepassingsvoorwaarden van het huidige buitencontractuele schadebegrip of is een wettelijk ingrijpen vereist?'

Deze vraag zal aldus beantwoord worden aan de hand van het beschrijvend onderdeel van het onderzoek. De *status quaestionis* zal immers een duidelijk beeld scheppen van de vraagstukken die het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht omtrent angstschade opwerpt. Voorts zal ook onderzocht worden of, en zo ja, in hoeverre een wetgevend ingrijpen vereist is, opdat angstschade erkend zou kunnen worden als autonome schadepost in het Belgische schadevergoedingsrecht.

D. De onderzoeksmethode

14. Om dit onderzoek tot een goed einde te kunnen brengen, zal gebruik gemaakt worden van de klassieke juridische bronnen, namelijk wetgeving, rechtsleer en rechtspraak. De Belgische wetgeving zal zich evenwel grotendeels beperken tot het gebruik van de artikelen 1382, 1383 en 2262bis B.W. Deze artikelen vormen het corpus van het buitencontractueel schadevergoedingsrecht en zijn als zodanig onontbeerlijk voor het te voeren onderzoek.

15. Om de inhoud en de toepassingsvoorwaarden van het buitencontractueel schadebegrip, de gemeenrechtelijke aspecten van schadeloosstelling en de verjaring te omschrijven zal de onderzochte rechtsleer van het beschrijvend deel zich voornamelijk toespitsen op algemene handboeken aangaande buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en artikels in allerhande juridische (en ook medische) tijdschriften.

De Belgische rechtspraak is klaarblijkelijk slechts sporadisch in aanraking gekomen met een vordering tot vergoeding van een psychisch letsel op grond van de angst voor de ontwikkeling van een levensbedreigende ziekte.¹⁹ Om de actuele toestand in de rechtspraak weer te geven, zal de geringe hoeveelheid (geannoteerde) rechtspraak die voorhanden is echter evident betrokken worden in het onderzoek. Ook de principesarresten van het Hof van Cassatie zullen een fundamentele rol spelen in de weergave van de stand van zaken.

Op basis van de beschrijvende analyse zal een conclusie geformuleerd worden waarin de knelpunten aan de hand van de geselecteerde bronnen duidelijk en afzonderlijk benoemd zullen worden.

16. In tegenstelling tot in België is er binnen het private en het sociale schadevergoedingsrecht van verschillende buurlanden, met name Frankrijk en Nederland, sedert enkele jaren een verandering op til. Overeenkomstig deze buitenlandse rechtspraak en rechtsleer wordt angstschade als een nieuwe vorm van juridisch vergoedbare schade in aanmerking genomen.²⁰

Zo heeft in de eerste plaats het Franse Hof van Cassatie in een arrest van 9 juli 1996 angstschade reeds erkend als vergoedbare schadepost.²¹ Ook heeft datzelfde Hof angstschade ten gevolge van

¹⁹ Zie bv. Corr. Charleroi 26 maart 1982, *RGAR* 1983, nr. 12, 10.723; Rb. Brussel 12 oktober 1990, *RGAR* 1992, nr. 6, 11.996; Rb. Brussel 20 februari 1996, *RGAR* 1997, nr. 7, 12.822; E. DE KEZEL, "Enkele problemen inzake de vergoeding van schade ten gevolge van een blootstelling aan asbest" (noot onder Rb. Leuven 12 oktober 1999), *TMR* 2000, 344.

²⁰ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 356.

²¹ Cass. Civ. (FR) 9 juli 1996, *Bulletin I*, nr. 306, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

de blootstelling aan asbest in verschillende opeenvolgende arresten van 11 mei 2010 uitdrukkelijk gedefinieerd als *'une situation d'inquiétude permanente face au risque de déclaration à tout moment d'une maladie (...)'* en later zelfs geoordeeld dat inzake asbestslachtoffers een (quasi-wettelijk) vermoeden van schade van toepassing is, voor zover de ondernemingen waarin ze tewerkgesteld zijn voorkomen op een restrictieve lijst (ACAATA).²² Tot op heden heeft het Franse Hof van Cassatie alsook de lagere rechtspraak tal van beslissingen genomen die duidelijk bevestigen dat de erkenning van het psychisch letsel ten gevolge van angst wegens blootstelling aan bepaalde gezondheidsrisico's als een autonome schadepost aanvaard wordt in de Franse rechtspraak.²³ Ook de ter zake geldende rechtsleer zal in het onderzoek betrokken worden met het oog op de evaluatie van de manier waarop angstschade in de Franse rechtsorde wordt behandeld en gedefinieerd.

Daarnaast is ook in Nederland, zowel in het burgerlijk als in het strafrecht, het sentiment met betrekking tot de integratie van angstschade in de nationale rechtsorde overwegend positief te noemen.²⁴ Zo heeft een politieagent in een burgerlijke zaak een schadevergoeding van 750 EUR gekregen voor de angst voor besmetting met hiv, nadat hij was gebeten tijdens een arrestatie.²⁵ De Nederlandse kantonrechter achtte het *in casu* irrelevant of de dader al dan niet drager van de ziekte was. Het contact tussen het bloed van de dader en dat van het slachtoffer bleek voldoende om de angst te legitimeren. In een andere zaak werd een verhuurder veroordeeld tot een vergoeding van de immateriële schade van in totaal 1.500 EUR voor de angst voor gezondheidsschade die de huidige huurders hadden opgelopen nadat ze gedurende ongeveer twee weken waren blootgesteld aan asbesthoudende lijmresten na het verwijderen van de vloerbekleding door de vorige huurder.²⁶

De ontwikkeling van angstschade als schadepost is de afgelopen jaren langzaam maar zeker doorgedrongen in de nationale rechtsorde van deze Europese landen. De vooruitstrevende standpunten die ter zake worden ingenomen door het Franse en Nederlandse recht nopen dan ook tot een diepgaand en bijzonder onderzoek. Dit biedt ons als zodanig immers de mogelijkheid om vanuit een functioneel rechtsvergelijkend perspectief antwoorden te bieden op de juridische problemen die zich thans in België stellen omtrent de erkenning van angstschade.

17. De gekozen vergelijking met zowel het Franse als het Nederlandse recht is niet toevallig. Het Belgische en Franse Burgerlijk Wetboek vertonen op het vlak van de beginselen van het gemeenschappelijk aansprakelijkheidsrecht in de eerste plaats immers belangrijke overeenkomsten.²⁷ Bovendien speelt de Franse (geannoteerde) rechtspraak en rechtsleer kennelijk een vooraanstaande en progressieve rol inzake de ontwikkeling van angstschade als vergoedbare schadepost. Het Nederlands Burgerlijk Wetboek (hierna: NBW) is daarentegen reeds in 1992 volledig vernieuwd geworden waardoor het Nederlandse aansprakelijkheidsrecht toch in zekere mate afwijkt van het Belgische recht ter zake. Nochtans is er ook in het Nederlandse recht kennelijk een grote

²² Cass. Soc. (FR) 11 mei 2010, *Bulletin V*, nr. 106, <https://www.legifrance.gouv.fr>; Cass. Soc. (FR) 2 april 2014, *Bulletin V*, nr. 95, <https://www.legifrance.gouv.fr>; C. WILLMANN, "Faciliter la réparation du préjudice d'anxiété des salariés exposés à l'amiante: une jurisprudence attendue, quoique critiquée" (noot onder Cass. Soc. (FR) 2 april 2014), *Recueil Dalloz* 2014, nr. 22, 1313. De rechtspraak formuleert een vermoeden dat niet op enige wettelijke basis steunt, waardoor bepaalde werknemers aanspraak maken op een *'allocation de cessation anticipée d'activité amiante'*.

²³ Zie inzake de lagere rechtspraak bv. Orléans (FR) 19 maart 2015, nr. 13/04029, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

²⁴ F.F. LANGEMEIJER, "Angst en onzekerheid als schadefactor", in T. HARTLIEF en M.G. FAURE, *De spierbundel. De agenda van het aansprakelijkheidsrecht*, Deventer, Kluwer, 2016, 107. Zie bv. Rb. Middelburg (NL) 30 mei 2001, *JAR* 2001, 232; Den Bosch (NL) 6 mei 2008, *LJN* BD5666, <https://www.rechtspraak.nl>; Rb. Oost-Brabant (NL) 23 december 2014, *JBO* 2015, 5; E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 366.

²⁵ Rb. Middelburg (NL) 23 augustus 2010, *NJF* 2011, 164.

²⁶ 's-Hertogenbosch (NL) 15 september 2015, *WR* 2016, 93.

²⁷ De Franse *Code Civil*, en meer in het bijzonder het gemeen verbintenissenrecht, werd onlangs hervormd. Voor een opsomming van de toepasselijke wijzigingen: zie Ordonnance n° 2016-131 (FR) 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations, *JO* 11 februari 2016, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

welwillendheid wat betreft de erkenning van angstschade. Het lijkt dan ook geen enkele twijfel dat rechtsvergelijking belangrijke bijkomende perspectieven kan bieden voor het voorliggend onderzoek.

Zoende zullen de toepasselijke rechtspraak en rechtsleer van deze buurlanden uitgebreid betrokken worden in het kader van de evaluatieve subonderzoeksvraag. Het voorliggend onderzoek streeft evenwel niet naar het doorvoeren van een verregaande rechtsvergelijkende studie, vermits de focus hoofdzakelijk ligt op de potentiële integratie van angstschade als autonome schadepost in de Belgische rechtsorde. Om de juridische evolutie inzake angstschade in de voornoemde landen te toetsen aan het huidige aansprakelijkheidsrecht zal wederom gebruik gemaakt worden van de algemene handboeken aangaande buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht, artikels in verschillende gezaghebbende juridische tijdschriften en annotaties van gevestigde rechtspraak.

DEEL 1. EEN STAND VAN ZAKEN

Hoofdstuk 1. Angst is geen triviaal fenomeen

18. De Deense filosoof Kierkegaard was reeds in de negentiende eeuw van mening dat de mens een synthese is van twee inherent tegengestelde kwaliteiten, namelijk het lichaam en de ziel.²⁸ Deze tweeledige psychofysische aard wordt verenigd en gedragen door de geest. Slechts door het gebruik van deze laatste component kan de mens zich bewust worden van zichzelf en van zijn angsten. Aangezien het ontstaan van gevoelens van onrust en angst eigen is aan de menselijke natuur, kan de mens zich enkel vervolmaken door deze subjectieve gevoelens te onderkennen. Volgens Kierkegaard is angst dan ook een avontuur dat de mens beleefd moet hebben om op termijn tot volledige zelfontplooiing te kunnen komen.

19. De oorzaken van angst zijn *legio*. Zo kan angst ontstaan door louter materiële gebeurtenissen, zoals bijvoorbeeld een auto-ongeval.²⁹ Daarnaast kan angst tevens het gevolg zijn van lichamelijke factoren.³⁰ Zo kunnen gevoelens van angst tot stand komen wanneer het welzijn of de veiligheid van een persoon ernstig in het gedrang komt. Dit is bijvoorbeeld het geval voor een hartpatiënt die met de chronische vrees voor een hartaanval moet leven. Ook wanneer de persoon in kwestie bepaalde omstandigheden als bedreigend ervaart, zonder dat ze evenwel *per se* risicovol hoeven te zijn, kan angst zich uiten.

In geval van de (herhaaldelijke) blootstelling aan een schadelijke stof of een besmettelijk virus zal een reële angst voor het intreden van een fatale ziekte zich kunnen manifesteren zonder dat deze angst gelieerd is aan het bestaan van een lichamelijke aandoening.³¹ Ondanks dat de ziekte mogelijk reeds latent aanwezig is, is de persoon in kwestie op dat moment nog niet ziek. Hij kan daarentegen wel aanzienlijke gevoelens van angst ontwikkeld hebben, die hem kunnen belemmeren in zijn familiale, sociale en beroepsmatige betrekkingen.³²

20. Daarenboven kan angst op zijn beurt de aanleiding zijn tot de ontwikkeling van een zogenaamde psychosomatische stoornis. In het geval van een dergelijke stoornis zal een persoon waarneembare lichamelijke klachten (maagzweer, darmkrampen, oorsuizen, etc.) ervaren die niet medisch verklaarbaar zijn en niet toe te schrijven zijn aan enige lichamelijke oorzaak.³³ In dergelijke gevallen zal de schade objectief vast te stellen, en aldus vergoedbaar zijn.³⁴ De buitencontractuele schade die in voorliggend onderzoek behandeld wordt, heeft daarentegen betrekking op de louter psychische letsels die op basis van angst na een precaire blootstelling zijn ontstaan.

21. Angst is met andere woorden geen louter triviaal fenomeen waar lichtzinnig mee mag worden omgesprongen. Angst wordt per definitie gekenmerkt door innerlijke gevoelens van beklemming, onveiligheid, vrees en onzekerheid, maar zal vaak ook gepaard gaan met een veruitwendiging van

²⁸ Zoals weergegeven bij: W.R. SCHOLTENS, *De onbekende Kierkegaard: Zijn werken, zijn gebeden*, Utrecht, Ten Have Uitgeverij, 1972, 75.

²⁹ Zie bv. Corr. Hoei 7 maart 2008, *T.Pol.* 2011, 82; Corr. Thonon-les-Bains (FR) 26 juni 2013, nr. 683/2013, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

³⁰ G. BENTHEM, H. ANDREA en K. VAN DER MEER, "Angstklachten", *Huisarts en wetenschap* 2004, vol. 47, nr. 7, 522.

³¹ C. WILLMANN, "Faciliter la réparation du préjudice d'anxiété des salariés exposés à l'amiante: une jurisprudence attendue, quoique critiquée" (noot onder Cass. Soc. (FR) 2 april 2014), *Recueil Dalloz* 2014, nr. 22, 1313.

³² L. GAMET, "Le préjudice d'anxiété", *Droit social* 2015, nr. 1, 61. Zie bv. Cass. Soc. (FR) 10 december 2014, onuitg., aangehaald door M. KEIM-BAGOT, "Préjudice d'anxiété: la Cour de cassation referme la boîte de Pandore", *Droit Social* 2015, nr. 4, 364.

³³ I. ARNOLD, M. DE WAAL, J. EEKHOF, P. SPINHOVEN, P. ASSENDELFT en A. VAN HEMERT, "Onverklaarde lichamelijke klachten en de samenhang met depressie en angst", *Huisarts en wetenschap* 2007, nr. 13, 969.

³⁴ W. VAN GERVEN en S. COVEMAEKER, *Verbindenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 447-448; S. STIJNS, *Verbindenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 100; R. FELTKAMP, *Beingselen van het vermogensrechtelijk privaatrecht*, Antwerpen, Maklu, 2016, 170.

lichamelijke symptomen. Meer in het bijzonder zal de angst die het slachtoffer van een blootstelling aan preciaire agentia treft als een zwaarwegende last ervaren kunnen worden door hem en zijn omgeving, waardoor onder bepaalde omstandigheden van een normaal leven geen sprake meer is.

Hoofdstuk 2. Buitencontractuele schade en schadeloosstelling

2.1 De schade

2.1.1 Het buitencontractueel schadebegrip in het algemeen

22. Aangezien de wetgever heeft nagelaten om het gemeenrechtelijk schadebegrip uitdrukkelijk te definiëren in het Burgerlijk Wetboek wordt schade door de rechtsleer doorgaans geformuleerd als de negatieve uitkomst van de vergelijking tussen twee toestanden, namelijk de toestand waarin het slachtoffer zich actueel bevindt na het schadeverwekkende feit en de toestand waarin het slachtoffer zich zou bevonden hebben indien het schadegeval zich niet, of althans niet op dezelfde manier, had voorgedaan.³⁵ Het slachtoffer zal met andere woorden met zekerheid schade hebben geleden zodra hij enig nadeel heeft ondervonden van het schadegeval.³⁶

De bodemrechter heeft op basis van het feitelijk karakter van de schade de bevoegdheid om het bestaan en de omvang *in concreto* te beoordelen, voor zover hij (of zij) de toepassingsvoorwaarden van het gemeenrechtelijk schadebegrip niet schendt.³⁷ Anderzijds volgt uit het wettelijk karakter van de schade dat het Hof van Cassatie steeds een legaliteitscontrole kan uitoefenen op de beoordeling van de feitenrechter omtrent het bestaan van de schade.³⁸ *A contrario* zal de feitenrechter de omvang van de schade steeds op een onaantastbare wijze kunnen vaststellen.

23. Het Hof van Cassatie heeft geoordeeld dat immateriële schade voor het slachtoffer bestaat uit gevoelens van pijn, smart of enige andere vorm van emotioneel leed.³⁹ In het Belgische buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht wordt het schadebegrip zo ruim gedefinieerd dat immateriële schade er in ieder geval kan onder begrepen worden.⁴⁰ Aangezien de wetgever de schadeposten niet limitatief heeft gedefinieerd en een schending van een belang voldoende is om schade te doen ontstaan (*infra* 11, nr. 25), zal dus ook de onrechtmatige aantasting van de psychische en emotionele integriteit van een persoon schade kunnen veroorzaken.

Angstschade is per definitie een krenking van het psychisch welbehagen die voortvloeit uit de aantasting van de psychische integriteit van het slachtoffer (*infra* 29, nr. 68).⁴¹ De schade is immers

---

³⁵ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 8; D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 14-15; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 633; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 100; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 46; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 53; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 424-425.

³⁶ W. VAN GERVEN en S. COVEMAEKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 447-448; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 100; R. FELTKAMP, *Beginselen van het vermogensrechtelijk privaatrecht*, Antwerpen, Maklu, 2016, 170.

³⁷ Cass. 26 maart 2002, *Arr.Cass.* 2002, nr. 203, 875; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 633; G. JOCQUÉ, "Actualia schade en schadeloosstelling", *VAV* 2014, nr. 3, 5.

³⁸ Cass. 4 maart 1999, *Arr.Cass.* 1999, nr. 131, 314; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 633.

³⁹ Cass. 3 februari 1987, *Arr.Cass.* 1986-87, nr. 322, 724; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 659; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 61; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 478-479.

⁴⁰ Cass. 17 maart 1881, *Pas.* 1881, I, 163; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 479.

⁴¹ Cass. Soc. (FR) 11 mei 2010, *Bulletin V*, nr. 106, <https://www.legifrance.gouv.fr>; C.J.J.M. STOLKER en D.I. LEVINE, "AIDS-phobia: Schadevergoeding voor angst", *NJB* 1996, afl. 23, 882; E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 357; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 471.

het gevolg van de vrees voor het ontwikkelen van een levensbedreigende ziekte na de blootstelling aan precare risicofactoren, zonder dat ze als zodanig gepaard moet gaan met een feitelijke manifestatie ervan. Er bestaat met andere woorden geen twijfel meer over dat angstschade, als immateriële schade wegens de aantasting van de psychische integriteit van het aan risicofactoren blootgestelde slachtoffer, onder het gemeenrechtelijk schadebegrip valt.

24. Het schadebegrip is in de Belgische rechtsorde een louter feitelijk concept.⁴² Dit houdt in dat de kwalificatie als (vergoedbare) schade per definitie afhankelijk is van de feitelijke gegevens. Niet elk nadeel zal onder alle omstandigheden in aanmerking komen voor schadeloosstelling. Het schadebegrip wordt *de facto* immers onderworpen aan een aantal toepassingsvoorwaarden.⁴³

2.1.2 De ontvankelijkheidsvoorwaarden

2.1.2.1 Het recht op of het belang bij het behoud van een voordeel

25. Initieel was in het Belgische recht, met het oog op het weren van te vage benaderingen van het schadebegrip en in navolging van de theorie van LECLERCQ, de regel van toepassing dat een slachtoffer slechts schadevergoeding kon vorderen indien hij een subjectief recht kon laten gelden met betrekking tot het voordeel dat verloren was gegaan door het schadegeval.⁴⁴ Deze regel werd evenwel door het Hof van Cassatie in een arrest van 16 januari 1939 terzijde geschoven. Deze uitspraak had betrekking op een broer en zus die feitelijk samenwoonden en waarvan de zus haar broer reeds gedurende verschillende jaren voorzag in zijn levensonderhoud. Nadat de zus omkwam in een verkeersongeval stelde de broer een aansprakelijkheidsvordering in tegen de dader van het ongeval op grond van het feit dat hij niet langer over het inkomen van zijn zus kon beschikken. Aangezien er geen enkele wettelijke onderhoudsverplichting bestaat tussen broer en zus, kon de broer geen subjectief recht laten gelden op het inkomen in kwestie. Derhalve kon hij volgens de verweerder geen juridische aanspraak maken op een schadevergoeding. Het Hof van Cassatie ging niet mee in deze redenering en was van oordeel dat het verlies van een feitelijk belang voldoende was om schade geleden te hebben. Aldus kan het verlies van een feitelijk belang van het slachtoffer bij het behoud van een voordeel thans evenzeer schade uitmaken.⁴⁵ Zodoende vormt de krenking van een recht een noodzakelijke, noch een voldoende voorwaarde voor het lijden van schade.⁴⁶ De feitenrechter zal dan ook over een ruime appreciatiemarge blijven beschikken met betrekking tot de beoordeling van het bestaan van de schade ten gevolge van het verlies van een subjectief recht.

26. Behoudens mogelijke conventionele regelingen waarbij de partijen hun aansprakelijkheid onderling beperken en enkele restrictief omschreven gevallen waar aansprakelijkheid ten aanzien

---

⁴² J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 8; A. VAN OEVELEN, G. JOCQUÉ, C. PERSYN en B. DE TEMMERMAN, "Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daad: schade en schadeloosstelling (1993-2006)", *TPR* 2007, 941; I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 203-204; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 425.

⁴³ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 425.

⁴⁴ P. LECLERCQ, "Le conducteur d'une automobile qui tue ou blesse un piéton, commet-il un acte illicite?", *RGAR* 1927, 164; P. WÉRY, *Droit des obligations: développements récents et pistes nouvelles*, Luik, Anthemis, 2007, 167-168; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 52; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 468.

⁴⁵ Cass. 16 januari 1939, *Pas.* 1939, I, 25; Cass. 3 oktober 1997, *Arr.Cass.* 1997, nr. 387, 921; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 634; W. VAN GERVEN en S. COVEMAEKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 448; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 101; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUITHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 56.

⁴⁶ Cass. 21 juni 1990, *Arr.Cass.* 1989-90, nr. 615, 1358; D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 16-19; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 635.

van de dader volledig wordt uitgesloten of beperkt door de wet, komen in het Belgische recht in beginsel alle feitelijke belangen in aanmerking voor bescherming door het aansprakelijkheidsrecht.⁴⁷ Er is dan ook geen sprake van *a priori* beperkingen op het niveau van de schade, noch op het vlak van de schadesoort, noch op het vlak van de aanspraakgerechtigden.⁴⁸

Wanneer het slachtoffer geconfronteerd wordt met een reële angst door een blootstelling aan risicofactoren die de intrede van een levensbedreigende ziekte tot gevolg kunnen hebben, zal zijn psychische integriteit geschonden worden (*supra* 10, nr. 23). Hij verliest door toedoen van een derde immers het behoud van het voordeel van een leven waarin hij zich geen, of in elk geval minder, zorgen hoeft te maken over de toekomstige ontwikkeling van een ziekte. Hoewel een zorgeloos leven in realiteit niet bestaat, is de vrees om ernstig ziek te worden vanaf het ogenblik van de kennisname van de bewuste blootstelling echter wel pertinent aanwezig. Wanneer we er nu van uitgaan dat eenieder minstens een belang heeft bij het behoud van zijn psychische integriteit, kunnen we in het licht van het besproken arrest stellen dat het slachtoffer in het geval van angst wegens een preciaire blootstelling zonder twijfel buitencontractuele schade heeft geleden in de zin van artikel 1382 B.W.⁴⁹

2.1.2.2 Een rechtmatig belang (*l'intérêt légitime*)

27. Om tegemoet te komen aan de verzuchtingen van de leer van de rechtskrenking werd het buitencontractueel schadebegrip toch enigszins ingeperkt.⁵⁰ Volgens de rechtspraak van het Hof van Cassatie moet het geschonden belang als zodanig een rechtmatig karakter vertonen om een aanspraak te kunnen laten gelden op een schadevergoeding.⁵¹ Het belang waarop het slachtoffer zich beroept mag geen schending inhouden van de openbare orde of de goede zeden.⁵² Niet enkel het nastreven van het behoud van een toestand die in strijd is met de openbare orde of de goede zeden, maar ook het laten gelden van een aanspraak tot herstel van de winst die werd gemaakt op basis van een ongeoorloofde toestand, wordt als onrechtmatig beschouwd.⁵³ Daarenboven mag het ingeroepen belang ook in geen geval gesteund zijn op de miskennis van andermans rechten.⁵⁴

28. Aangezien de opvatting omtrent de rechtmatigheid van een belang onderhevig is aan maatschappelijke veranderingen, heeft ook de rechtspraak doorheen de jaren een significante evolutie doorgemaakt.⁵⁵ Zo stelde het Hof van Cassatie zich bijvoorbeeld initieel streng op ten opzichte van overspelige concubinantten.⁵⁶ Het Hof heeft gedurende een lange periode geoordeeld

⁴⁷ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 14; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 650; I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 201.

⁴⁸ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 51.

⁴⁹ D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 258; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 479.

⁵⁰ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 475.

⁵¹ Cass. 16 januari 1939, *Pas.* 1939, I, 25; Cass. 19 december 1978, *Arr.Cass.* 1978-79, 466; Cass. 15 februari 1990, *Arr.Cass.* 1989-90, nr. 364, 776; J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 39; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 101; G. JOCQUÉ, "Actualia schade en schadeloosstelling", *VAV* 2014, nr. 3, 3; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 53; R. FELTKAMP, *Beginselen van het vermogensrechtelijk privaatrecht*, Antwerpen, Maklu, 2016, 173; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 475.

⁵² S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 475.

⁵³ Cass. 14 mei 2003, *Pas.* 2003, I, 982 en *RGAR* 2003, nr. 8, 13.767, concl. J. SPREUTELS; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 637.

⁵⁴ Artikel 6 B.W.; Artikel 1131 B.W.; Artikel 1133 B.W.; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 56.

⁵⁵ W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 448; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 101-102.

⁵⁶ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 57.

dat de schade die uit een dergelijke relatie ontstond geen rechtmatig voordeel kon opleveren en derhalve niet voor enige vergoeding in aanmerking kon komen.⁵⁷ Als gevolg van de depenalisatie van overspel werd het roer eind jaren tachtig omgegooid en oordeelde het Hof dat een ongetrouwde vrouw een rechtmatig belang had verloren wegens het overlijden van haar partner die al verschillende jaren getrouwd was met een andere vrouw.⁵⁸

29. Het schadebegrip wordt slechts in geringe mate begrensd door het vereiste van rechtmatigheid.⁵⁹ Daarenboven is de uitbreiding van de als beschermwaardig beschouwde belangen kennelijk niet aan restrictieve grenzen onderworpen. Behoudens deze vereiste rechtmatigheid, stelt het aansprakelijkheidsrecht immers geen bijkomende voorwaarden met betrekking tot de aard van de te beschermen belangen (*supra* 12, nr. 26).⁶⁰ Derhalve zullen, naast de fysieke integriteit van de mens, tevens zijn psychisch welzijn en immateriële waarden onder het afdak van artikel 1382 B.W. beschermd kunnen worden.⁶¹ Alle feitelijke belangen worden op een evenwaardige manier beschermd. In dit opzicht wordt het buitencontractueel schadebegrip dan ook ruim gedefinieerd.

Onder invloed van de veranderende maatschappelijke tijdsgeest, de potentiële verruiming van de beschermingswaardige belangen en de ruime definiëring van het aansprakelijkheidsrecht zal in beginsel dus ook angstschade wegens de aantasting van de psychische integriteit van het slachtoffer (*supra* 10, nr. 23) in aanmerking genomen kunnen worden voor een passende bescherming als rechtmatig belang.

2.1.3 De gegrondheidsvoorwaarden

2.1.3.1 Zekere schade (*le caractère certain du dommage*)

A. De schade moet vaststaan

30. Het bestaan van de schade moet vaststaan om tot schadevergoeding aanleiding te kunnen geven, wat wil zeggen dat ze niet louter hypothetisch of eventueel mag zijn.⁶² Derhalve mag het bestaan van de schade niet uitsluitend worden vastgesteld op basis van veronderstellingen of gissingen.⁶³ Volgens de heersende opvatting zal de schade vaststaan indien ze in een dergelijk hoge mate waarschijnlijk is dat de feitenrechter het tegendeel niet ernstig meer kan overwegen, ofschoon dat in theorie nog mogelijk zou zijn.⁶⁴ Een absolute theoretische zekerheid wordt echter niet vereist.⁶⁵ De redelijke zekerheid omtrent het bestaan van de schade is volgens RONSE voldoende om tot een

⁵⁷ Cass. 21 april 1958, *Pas.* 1958, I, 921; Cass. 26 juni 1967, *Pas.* 1967, I, 1260; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 636.

⁵⁸ Cass. 30 november 1989, *Arr.Cass.* 1988-89, nr. 322, 654; D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 260; I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 204-205.

⁵⁹ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 476.

⁶⁰ I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 204.

⁶¹ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 51.

⁶² A. VAN OEVLEEN, G. JOCQUE, C. PERSYN en B. DE TEMMERMAN, "Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daad: schade en schadeloosstelling (1993-2006)", *TPR* 2007, 963; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 66.

⁶³ Cass. 13 september 1983, *Arr.Cass.* 1983-84, nr. 21, 30; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 66.

⁶⁴ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 76; D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 51; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 638; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 7.

⁶⁵ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 638; S. STIJNS, *Verbintenisrecht Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 102; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité" in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 66; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 427-428.

vergoeding te kunnen leiden.⁶⁶ De schade zal vaststaan wanneer de feitenrechter vaststelt dat het slachtoffer zich in een betere toestand zou hebben bevonden indien het nadeel niet was ingetreden.⁶⁷

31. Het is essentieel om in te zien dat zekere schade en actuele schade (*le dommage actuel*) geen gelijklopende begrippen vormen en dus niet noodzakelijk samenvallen.⁶⁸ Volgens de rechtspraak kan toekomstige schade (*le dommage futur*) immers ook als zekere en vaststaande schade beschouwd worden, wanneer met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kan worden vastgesteld dat een actuele toestand zich in de toekomst zal voordoen.⁶⁹ Er mag met andere woorden geen redelijke twijfel over bestaan dat de schade zich in de toekomst zal realiseren.⁷⁰

De feitenrechter geniet een ruime appreciatiebevoegdheid met betrekking tot de vaststelling van het bestaan van de schade.⁷¹ Wanneer hij (of zij) het bestaan ervan onomstotelijk vaststelt, rust op hem (of haar) echter wel de verplichting om een schadevergoeding toe te kennen.⁷² De zekerheidsvereiste heeft immers enkel betrekking op het bestaan van de schade en niet op de omvang ervan.⁷³

32. Dat de schade zeker moet zijn, kan in bepaalde omstandigheden aanleiding geven tot juridische problemen, in het bijzonder wanneer een schadevergoedingsvordering wordt gesteund op schade in de vorm van gezondheidsrisico's waarover thans nog geen of slechts weinig wetenschappelijke zekerheid bestaat.⁷⁴ Het is immers niet voldoende voor het slachtoffer om te bewijzen dat door een fout een voor hem nadelig gezondheidsrisico is ontstaan, aangezien in beginsel geen vergoeding kan worden gevorderd zolang het risico waaraan het slachtoffer is blootgesteld zich (nog) niet heeft gerealiseerd.⁷⁵ Aldus zal een vordering tot schadevergoeding *de lege lata* niet gehonoreerd worden zolang de gezondheidsrisico's puur hypothetisch zijn en de ziekte niet objectief vastgesteld kan worden door de rechter, ofschoon het aan de risicofactoren blootgestelde slachtoffer en diens omgeving wel het gevoel (kunnen) hebben schade te hebben geleden.

De vrees voor het intreden van schade maakt volgens de heersende opvatting kennelijk geen schade uit die zeker en vaststaand is.⁷⁶ In het geval van angstschade moet echter een fundamenteel onderscheid gemaakt worden enerzijds het gezondheidsrisico zelf en anderzijds de angst die daar het gevolg van is. Vaak zal de blootstelling aan een gezondheidsrisico niet vergoedbaar zijn, voor zover het aan de risicofactoren verbonden aandoening zich niet heeft gemanifesteerd. Het is evenwel mogelijk dat angst zich heeft ontwikkeld. Deze angst kan op zijn beurt het ontstaan van een

⁶⁶ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 75-76.

⁶⁷ D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 51; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 66.

⁶⁸ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 638; S. STIJNS, *Verbindenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 102; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 47.

⁶⁹ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 638; W. VAN GERVEN en S. COVEMAEKER, *Verbindenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 451; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 47.

⁷⁰ S. STIJNS, *Verbindenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 102.

⁷¹ Cass. 26 maart 2002, *Arr.Cass.* 2002, nr. 203, 875; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 633; I. SAMOY en M. AGUIRRE, "De raakvlakken tussen de contractuele en de buitencontractuele aansprakelijkheid. Schadeherstel, schadevergoeding en interesten", in S. STIJNS en P. WÉRY (eds.), *De raakvlakken tussen de contractuele en de buitencontractuele aansprakelijkheid*, Brugge, die Keure, 2010, 100; I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 205-206; E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 348; G. JOCQUÉ, "Actualia schade en schadeloosstelling", *VAV* 2014, nr. 3, 5.

⁷² T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 638-639; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 67.

⁷³ Cass. 14 oktober 1940, *Pas.* 1940, I, 429; I. DURANT, "La réparation du dommage", in B. DUBUISSON en P. JOURDAIN (eds.), *Le dommage et sa réparation dans la responsabilité contractuelle et extracontractuelle. Etudes de droit comparé*, Larcier, Brussel, 2015, 445; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 67.

⁷⁴ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 639.

⁷⁵ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 78; E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 348.

⁷⁶ S. LIERMAN, *Voorzorg, preventie en aansprakelijkheid*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 417.

psychisch letsel veroorzaken dat wel voor vergoeding in aanmerking kan worden genomen. Het hypothetisch karakter van de aan de risicofactoren verbonden schade heeft immers *niet* tot gevolg dat ook de buitencontractuele schade die is ontstaan door de angst omwille van het bestaande gezondheidsrisico is gebaseerd op loutere veronderstellingen of gissingen (*infra* 44, nr. 99).

B. Het verlies van een kans (*la perte d'une chance*)

33. Wanneer een benadeelde niet kan aantonen dat hij een specifieke schade heeft geleden, zal hij zijn toevlucht kunnen nemen tot de leer van het verlies van een kans.⁷⁷ Het Hof van Cassatie heeft in een arrest van 19 januari 1984 immers geoordeeld dat ook het verlies van een reële kans om een voordeel te behouden of een nadeel te vermijden als herstelbare schade in aanmerking genomen moet worden, voor zover het zeker is dat die kans definitief verloren is gegaan.⁷⁸ Deze uitspraak had betrekking op een zaak waarin een patiënt met ernstige beenbreuken werd opgenomen in het ziekenhuis. Vermits hij door de dienstdoende arts niet snel genoeg werd behandeld, werd achteraf vastgesteld dat de man aan koudvuur leed, waardoor zijn volledige been in allerijl afgezet moest worden. Het Hof was van oordeel dat de man de kans had verloren om geen of minstens een minder ingrijpende ingreep te ondergaan. De arts in kwestie werd uiteindelijk veroordeeld tot de betaling van een vergoeding van 80% van de schade. Op basis van deze principieeruitspraak wordt het verlies van een kans als zodanig beschouwd als een bijzondere en zelfstandige schadepost.⁷⁹

34. Het bestaan van een kans impliceert echter niet dat er zekerheid moet bestaan over de verwerving van het verhoopte resultaat, in die zin dat het slachtoffer ook schadevergoeding kan bekomen wanneer het niet voldoende zeker is dat zonder het schadegeval het verhoopte resultaat toch bereikt zou zijn.⁸⁰ Aldus moet niet de kans zelf, maar wel het verlies van die kans met zekerheid vastgesteld kunnen worden.⁸¹ Zo wordt er volgens VANSWEEVELT aangeknoopt bij de vereiste van de zekerheid van de schade als gegrondheidsvoorwaarde voor het instellen van een vordering tot schadevergoeding.⁸² Wanneer het verlies van de kans louter hypothetisch is, zal dan ook geen vergoeding verkregen kunnen worden.⁸³ De feitenrechter zal bij de schadebegroting wel steeds rekening moeten houden met de graad van waarschijnlijkheid van het verhoopte resultaat.⁸⁴

35. Vergoeding voor angstschade kan volgens de benadering van AKKERMANS worden verbonden met het leerstuk van het verlies van een kans in die zin dat het slachtoffer de kans om de ontwikkeling van een levensbedreigende ziekte te ontlopen, is verloren als gevolg van een precaire blootstelling.⁸⁵

⁷⁷ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 641-642.

⁷⁸ Cass. 19 januari 1984, *Arr.Cass.* 1983-84, nr. 266, 585; D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 54-55; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 641-642; B. WEYTS en D. DE RAEDT, "De verlies van een kans-theorie", in X, *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen/La justice: enjeux et perspectives pour demain*, Limal, Anthemis, 2013, 69; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 48; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 527-528.

⁷⁹ Cass. 1 april 2004, *Arr.Cass.* 2004, nr. 174, 549; Cass. 5 juni 2008, *Arr.Cass.* 2008, nr. 347, 1442; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 642; B. WEYTS en D. DE RAEDT, "De verlies van een kans-theorie", in X, *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen/La justice: enjeux et perspectives pour demain*, Limal, Anthemis, 2013, 69.

⁸⁰ Cass. 15 maart 2010, *Arr.Cass.* 2010, nr. 182, 767; Cass. 15 mei 2015, *Pas.* 2015, nr. 311, 1199; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 48; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 67; R. FELTKAMP, *Beginselen van het vermogensrechtelijk privaatrecht*, Antwerpen, Maklu, 2016, 171.

⁸¹ N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 67.

⁸² T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 642.

⁸³ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 48.

⁸⁴ G. JOCQUÉ, "Actualia schade en schadeloosstelling", *VAV* 2014, nr. 3, 4; R. FELTKAMP, *Beginselen van het vermogensrechtelijk privaatrecht*, Antwerpen, Maklu, 2016, 172.

⁸⁵ A.J. AKKERMANS, "Proportionele aansprakelijkheid bij onzeker causaal verband", in W.H. VAN BOOM, C.E.C. JANSEN en J.G.A. LINNSEN, *Tussen 'alles' en 'niets': van toedeling tot verdeling van nadeel*, Deventer, W.E.J. Tjeenk Willink, 1997, 219-221.

In deze risicobenadering van AKKERMANS wordt evenwel een negatieve waarde toegekend aan die kans.⁸⁶ Het slachtoffer van een precare blootstelling wordt *de facto* immers geconfronteerd met een verhoogde kans op gezondheidsschade. Het reële gezondheidsrisico en de kansschade die daarmee gepaard gaan, vormen volgens deze opvatting een actuele schade met een zelfstandige economische betekenis.⁸⁷ Het is in het kader van deze benadering dan ook niet vereist dat de angst een psychisch letsel heeft veroorzaakt bij het slachtoffer. Volgens deze strekking is het risico op schade op zichzelf immers voldoende om een aanspraak te kunnen laten gelden op een schadevergoeding.

Deze specifieke benadering van angstschade biedt inderdaad interessante perspectieven voor de slachtoffers, maar is niet zo vanzelfsprekend wanneer een slachtoffer reeds vergoeding zou hebben gevorderd (en verkregen) voor het psychisch letsel door de angst die het gevolg is van blootstelling aan een verhoogd gezondheidsrisico. In de veronderstelling dat het slachtoffer vergoed wordt voor zijn actueel psychisch letsel zou hij in de toekomst tevens schadevergoeding kunnen vorderen indien de levensbedreigende ziekte daadwerkelijk intreedt. De schade heeft in dat geval immers twee verschillende oorzaken, namelijk de angst respectievelijk de ziekte zelf. Deze oorzaken komen logischerwijs afzonderlijk voor vergoeding in aanmerking. Daarentegen zal het slachtoffer in de risicobenadering van AKKERMANS een keuze moeten maken tussen de vergoeding voor respectievelijk het actuele risico of de toekomstige intreding van de ziekte.⁸⁸ Wanneer het risico wordt vergoed, zal het slachtoffer geen aanspraak meer kunnen laten gelden op een vergoeding voor de realisatie van dat risico. Het slachtoffer heeft het risico als zodanig immers volledig voor zijn rekening genomen.

2.1.3.2 Persoonlijke schade (*le caractère personnel du dommage*)

36. Op basis van artikel 17 Ger.W. is een vordering enkel toelaatbaar wanneer de eiser een eigen belang heeft bij de indiening ervan.⁸⁹ In het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht vertaalt deze regel zich in de vereiste van persoonlijke en rechtstreeks geleden schade. Dienovereenkomstig kunnen enkel de personen die in hun persoon, hun vermogen of hun eer zijn getroffen een ontvankelijke aanspraak op een schadevergoeding laten gelden.⁹⁰ Hoewel het aantal aanspraakgerechtigden op het eerste gezicht kennelijk niet *a priori* wordt begrensd, wordt deze categorie van personen als zodanig toch enigszins ingeperkt door de vereiste dat het slachtoffer de schade persoonlijk en rechtstreeks heeft moeten lijden.⁹¹

37. Aangezien schade zelden door een enkele persoon alleen wordt geleden, kan persoonlijke schade, naast de rechtstreekse schade (*le dommage direct*), ook bestaan uit schade bij weerkaatsing (*le dommage par répercussion*).⁹² Dit is de reflectieschade die iemand lijdt ten gevolge van de schade

⁸⁶ Voor een bespreking van het juridisch onderscheid tussen de positieve respectievelijk negatieve waarde van een kans: zie A.J. AKKERMANS, "Proportionele aansprakelijkheid bij onzeker causaal verband", in W.H. VAN BOOM, C.E.C. JANSEN en J.G.A. LINSSEN, *Tussen 'alles' en 'niets': van toedeling tot verdeling van nadeel*, Deventer, W.E.J. Tjeenk Willink, 1997, 120.

⁸⁷ A.J. AKKERMANS, "Proportionele aansprakelijkheid bij onzeker causaal verband", in W.H. VAN BOOM, C.E.C. JANSEN en J.G.A. LINSSEN, *Tussen 'alles' en 'niets': van toedeling tot verdeling van nadeel*, Deventer, W.E.J. Tjeenk Willink, 1997, 221.

⁸⁸ *Ibid.*, 240-242.

⁸⁹ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 649; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 444. Artikel 17 Ger.W. luidt: "De rechtsvordering kan niet worden toegelaten, indien de eiser geen hoedanigheid en geen belang heeft om ze in te dienen."

⁹⁰ Cass. 19 november 1982, *Arr.Cass.* 1982-83, nr. 172, 373; Cass. 20 oktober 2010, *Arr.Cass.* 2010, nr. 613, 2542; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 650; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 57; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 68-69.

⁹¹ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 51; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 444.

⁹² W. VAN GERVEN en S. COVEMAËKER, *Verbindenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 455; S. STIJNS, *Verbindenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 105; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 650.

waarvan een ander het slachtoffer is.⁹³ Denk bijvoorbeeld aan de materiële of morele schade die het overlijden van een partner, een familielid of zelfs een werknemer met zich kan meebrengen. Het bestaan van een juridische band tussen het rechtstreekse slachtoffer en het slachtoffer bij weerkaatsing is niet noodzakelijk om een aanspraak op een vergoeding te kunnen laten gelden.⁹⁴

38. Het Hof van Cassatie heeft met een arrest van 20 februari 2006 definitief bepaald dat het morele leed dat een echtgenote moet ondergaan als gevolg van de lichamelijke letsels van haar echtgenoot een grond tot schadevergoeding kan uitmaken.⁹⁵ Ondanks de initiële terughoudendheid van de feitenrechters in kwestie komt dergelijke niet-economische genegenheidsschade op basis van het lichamenlijk lijden van het rechtstreekse slachtoffer aldus onverminderd in aanmerking voor schadevergoeding.⁹⁶ De feitenrechter zal de omvang van de schade desgevallend in de meerderheid van de gevallen *ex aequo et bono* vaststellen (*infra* 20, nr. 48).

Derhalve en *a contrario* kan voormelde rechtspraak mogelijk problematisch zijn wanneer het rechtstreekse slachtoffer niet wordt getroffen door een lichamenlijk letsel, maar wel door een louter psychisch lijden ten gevolge van angst. Kan het voornoemde arrest van het Hof van Cassatie wel *per analogiam* worden geïnterpreteerd met betrekking tot de reflectieschade die ontstaat wegens angstschade in hoofde van het primaire slachtoffer? Immateriële schade wordt immers als zuiver persoonlijke schade beschouwd, waardoor het onduidelijk is of een psychisch letsel door angst al dan niet schade bij weerkaatsing kan veroorzaken, die als zodanig in aanmerking komt voor vergoeding.⁹⁷

2.1.4 De soorten schade

39. In de eerste plaats kunnen beschermde rechtmatige belangen, afhankelijk van hun aard, worden onderverdeeld op basis van de manier waarop ze aangetast worden.⁹⁸ De schending van een belang zal, in het licht van de specifieke omstandigheden, verschillende vormen van schade met zich mee kunnen brengen. Gezien de afwezigheid van *a priori* beperkingen, komen in beginsel alle soorten van schade voor vergoeding door het aansprakelijkheidsrecht in aanmerking.⁹⁹

Hoewel over de indeling van de soorten schade geen eensgezindheid bestaat in de rechtsleer, wordt toch een fundamenteel onderscheid gemaakt tussen respectievelijk materiële en morele schade.¹⁰⁰

40. Materiële schade (*le dommage matériel*) moet op zijn beurt worden opgedeeld in patrimoniale en lichamenlijke schade.¹⁰¹ Men spreekt aan de ene kant van patrimoniale schade (*le dommage patrimonial*) wanneer het vermogen van het slachtoffer wordt aangetast door de

⁹³ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 57; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 460.

⁹⁴ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 651; I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 199.

⁹⁵ Cass. 20 februari 2006, *Arr. Cass.* 2006, nr. 100, 414; I. BOONE, "Morele schade" (noot onder Cass. 20 februari 2006), *NJW* 2006, nr. 150, 799.

⁹⁶ I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 209-210.

⁹⁷ D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 36-37; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 461.

⁹⁸ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 60.

⁹⁹ I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 198; S. STIJNS, *Verbindenissenrecht Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 105; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 60.

¹⁰⁰ S. STIJNS, *Verbindenissenrecht Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 105; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 61.

¹⁰¹ W. VAN GERVEN en S. COVEMAEKER, *Verbindenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 454; S. STIJNS, *Verbindenissenrecht Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 105.

schadeverwekkende handeling.¹⁰² Denk bijvoorbeeld aan het verlies van inkomen of de schending van een eigendomsrecht. Zowel het geleden verlies als de gederfde winst komen als patrimoniale schade voor schadevergoeding in aanmerking.¹⁰³ Lichamelijke schade (*le dommage corporel*) vormt anderzijds de aantasting van de fysieke of psychische integriteit van het slachtoffer.

41. De omschrijving van het begrip morele schade (*le dommage moral*) heeft daarentegen aanleiding gegeven tot discussie in de rechtsleer. Zo kan het begrip enerzijds gedefinieerd worden op basis van een aantasting van een extrapatrimoniale waarde. Daarnaast kan morele schade ook beschreven worden op grond van de onmogelijkheid om de schade in geld te herstellen, wat onjuist is aangezien bepaalde vormen van morele schade thans wel degelijk voor herstel door middel van geld in aanmerking genomen kunnen worden.¹⁰⁴ Morele schade wordt door de meerderheid van de rechtsleer echter gedefinieerd als de schade die het gevolg is van de aantasting van andermans fysiek of psychisch welbehagen.¹⁰⁵ Er is met andere woorden sprake van morele schade wanneer het slachtoffer pijn of verdriet heeft of het emotioneel welbehagen om andere redenen is afgenomen.¹⁰⁶

Het is duidelijk dat de notie van morele schade voor enige interpretatie vatbaar is. Bovendien kan de inhoud verschillen naargelang de maatschappelijke tijdsgeest.¹⁰⁷ Aangezien een limitatieve opsomming van extrapatrimoniale waarden die voor schadevergoeding in aanmerking kunnen komen niet voorhanden is, wordt het mogelijk om het schadebegrip open te trekken en bijkomende schadeposten te formuleren. Naast de fysieke integriteit van de mens, kunnen immers ook zijn psychisch welzijn en andere immateriële waarden op grond van artikel 1382 B.W. beschermd worden (*supra* 13, nr. 29).¹⁰⁸ Daarenboven wordt in de Belgische rechtsorde naast de morele schade *sensu stricto* thans ook voor andere schadeposten schadevergoeding toegekend aan het slachtoffer wegens morele schade door de onrechtmatige aantasting van diens fysieke of psychische integriteit.¹⁰⁹ Denk bijvoorbeeld maar aan de vergoedingen voor pijnschade, esthetische schade of genegenheidsschade. In die zin zal angstschade dan ook in ieder geval onder de noemer van morele schade vallen.

42. Het bestaande conceptueel onderscheid tussen personen- en zaakschade, verleden en toekomstige schade of rechtstreekse en onrechtstreekse schade zijn van geen enkel belang voor het voorliggend onderzoek en zullen dan ook niet verder worden besproken.

2.2 De schadeloosstelling

2.2.1 De schadeloosstelling in het algemeen

43. Het onderscheid tussen het gemeenrechtelijk schadebegrip en de schadebegroting lijkt op het eerste gezicht enigszins kunstmatig te zijn.¹¹⁰ Nochtans is het maken van een onderscheid niet

¹⁰² T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 658-659.

¹⁰³ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIITHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 61.

¹⁰⁴ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 478. Zie bv. T. PAPART, "La réparation financière du dommage esthétique" (noot onder Pol. Luik 16 januari 2001), *JLMB* 2001, 1534.

¹⁰⁵ S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 105.

¹⁰⁶ J.-L. FAGNART, "La compensation du dommage", in R. CAPART en J. BOUCKOURT (eds.), *Evaluation du dommage, responsabilité civile et assurances – Liber Amicorum Noël Simar*, Limal, Anthemis, 2013, 243.

¹⁰⁷ W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 456; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIITHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 219; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 478.

¹⁰⁸ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIITHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 51.

¹⁰⁹ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 659.

¹¹⁰ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 547.

geheel zonder betekenis. Terwijl de schade een essentiële voorwaarde is voor aansprakelijkheid, verwijst de schadeloosstelling (*la réparation du dommage*) daarentegen naar de specifieke juridische gevolgen die door het recht aan een schadeverwekkende handeling worden verbonden.¹¹¹

44. Wanneer het slachtoffer de voorwaarden van de toepasselijke aansprakelijkheidsregel aannemelijk maakt voor de feitenrechter, zal de schadeveroorzaker verplicht zijn de schade ofwel te herstellen, ofwel te vergoeden.¹¹² Het slachtoffer van een schadegeval zal in de eerste plaats een aanspraak kunnen maken op het herstel van de schade *in natura*, voor zover dit niet onmogelijk is of geen misbruik van recht inhoudt.¹¹³ Naar Belgisch recht geniet het herstel *in natura* immers de voorkeur boven de schadeloosstelling bij equivalent.¹¹⁴ De feitenrechter kan dan ook niet discretionair bepalen welke vorm van herstel hij het meest geschikt acht. Hij (of zij) zal slechts onder bepaalde voorwaarden kunnen kiezen voor een geldelijke schadeloosstelling van het slachtoffer.¹¹⁵

In het geval van het herstel *in natura* (*la réparation en nature*) zal het slachtoffer zo goed als mogelijk geplaatst worden in de toestand waarin hij zich bevond voorafgaand aan het schadegeval.¹¹⁶ Daarentegen zal het slachtoffer bij een vergoeding van de schade (*les dommages-intérêts*) slechts aanspraak kunnen maken op een (forfaitaire) financiële vergoeding die het equivalent vormt van het geleden nadeel.¹¹⁷ Op die manier krijgt hij de mogelijkheid om zelf de concrete toestand te realiseren waarin hij zich bevonden zou hebben, indien het schadegeval niet had plaatsgevonden.¹¹⁸

45. Het principe van de integrale schadevergoeding (*le principe de la réparation intégrale*) houdt in dat de schade in ieder geval volledig vergoed en *in concreto* bepaald moet worden.¹¹⁹ Volgens de gevestigde rechtspraak van het Hof van Cassatie moet het slachtoffer volledig, juist en passend schadeloos worden gesteld.¹²⁰ Aangezien het slachtoffer er in geen enkel geval slechter aan toe mag zijn dan wanneer het schadegeval zich niet had voorgedaan, zal de schade de enige maatstaf zijn om de omvang van de toepasselijke schadevergoeding correct en doeltreffend te kunnen bepalen.¹²¹

---

¹¹¹ A. VAN OEVELEN, G. JOCQUÉ, C. PERSYN en B. DE TEMMERMAN, "Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daad: schade en schadeloosstelling (1993-2006)", *TPR* 2007, 941; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 631; W. VAN GERVEN en S. COVEMAEKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 447; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 100; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 547.

¹¹² Cass. 13 september 2000, *Arr.Cass.* 2000, nr. 464, 1346, noot J. SPREUTELS; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 105; R. FELTKAMP, *Beginselen van het vermogensrechtelijk privaatrecht*, Antwerpen, Maklu, 2016, 171; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 547.

¹¹³ W. VAN GERVEN en S. COVEMAEKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 447; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 100; G. JOCQUÉ, "Actualia schade en schadeloosstelling", *VAV* 2014, nr. 3, 5; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 553.

¹¹⁴ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 203; G. JOCQUÉ, "Actualia schade en schadeloosstelling", *VAV* 2014, nr. 3, 5; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 553.

¹¹⁵ X. THUNIS en B. FOSSÉPREZ, "Caractère indemnitaire ou punitif des dommages et intérêts", in B. DUBUISSON en P. JOURDAIN (eds.), *Le dommage et sa réparation dans la responsabilité contractuelle et extracontractuelle. Etudes de droit comparé*, Larcier, Brussel, 2015, 242; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 555.

¹¹⁶ J.-L. FAGNART, "La compensation du dommage", in R. CAPART en J. BOUCKOURT (eds.), *Evaluation du dommage, responsabilité civile et assurances - Liber Amicorum Noël Simar*, Limal, Anthemis, 2013, 226; I. SAMOY, W. VANDENBUSSCHE, E. VERJANS en V. DHOOGHE, "De dynamiek van het schadevereiste (1804-heden)", in B. DEBAENST en B. DELBECKE (eds.), *Vangnet of springplank? Het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht in een moderne samenleving (1804-heden)*, Brugge, die Keure, 2014, 147; P. WÉRY, "Les condamnations non pécuniaires dans le contentieux de la responsabilité. Rapport belge", in B. DUBUISSON en P. JOURDAIN (eds.), *Le dommage et sa réparation dans la responsabilité contractuelle et extracontractuelle. Etudes de droit comparé*, Larcier, Brussel, 2015, 70.

¹¹⁷ J.-L. FAGNART, "La compensation du dommage", in R. CAPART en J. BOUCKOURT (eds.), *Evaluation du dommage, responsabilité civile et assurances - Liber Amicorum Noël Simar*, Limal, Anthemis, 2013, 227; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 100.

¹¹⁸ I. SAMOY en M. AGUIRRE, "De raakvlakken tussen de contractuele en de buitencontractuele aansprakelijkheid. Schadeherstel, schadevergoeding en interesten", in S. STIJNS en P. WÉRY (eds.), *De raakvlakken tussen de contractuele en de buitencontractuele aansprakelijkheid*, Brugge, die Keure, 2010, 100.

¹¹⁹ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 219; I. DURANT, "La réparation du dommage", in B. DUBUISSON en P. JOURDAIN (eds.), *Le dommage et sa réparation dans la responsabilité contractuelle et extracontractuelle. Etudes de droit comparé*, Larcier, Brussel, 2015, 444.

¹²⁰ Cass. 21 december 2001, *Arr.Cass.* 2001, nr. 721, 2283; J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 173-174; A. VAN OEVELEN, G. JOCQUÉ, C. PERSYN en B. DE TEMMERMAN, "Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daad: schade en schadeloosstelling (1993-2006)", *TPR* 2007, 975.

¹²¹ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 2; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 665; I. SAMOY, W. VANDENBUSSCHE, E. VERJANS en V. DHOOGHE, "De dynamiek van het schadevereiste (1804-heden)", in B. DEBAENST en B. DELBECKE (eds.), *Vangnet of springplank? Het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht in een moderne samenleving (1804-heden)*, Brugge, die Keure, 2014, 148-149.

2.2.2 Afbakening van de concrete en abstracte schadebegroting

46. Naast een concreet schadebegrip wordt in de Belgische rechtsorde tevens de voorkeur gegeven aan een concrete begroting van de schade.¹²² De regel van het objectief herstel houdt in dat de feitenrechter in beginsel enkel rekening mag houden met de opgelopen schade. Vermits enkel het bestaan van de schade, en niet de omvang ervan, een constitutief bestanddeel van aansprakelijkheid is, is de regel van het objectief herstel evenwel niet absoluut.¹²³ Zowel het schadebegrip als de schadebegroting kunnen in beginsel een abstract karakter hebben. Dit houdt echter niet in dat een objectivering ook zonder meer toepassing zal vinden in de Belgische rechtsorde. De voornoemde begrippen moeten dan ook duidelijk van elkaar worden onderscheiden.

47. De abstracte schade verwijst naar de schade die zich onder normale omstandigheden zou voordoen, zonder dat de typerende aspecten van het slachtoffer in een welbepaald schadegeval in beschouwing worden genomen.¹²⁴ Er wordt met andere woorden volkomen geabstraheerd van de kenmerken die een invloed zouden kunnen hebben op de schade. De invoering van een abstract schadebegrip zou een ingrijpende wijziging van het aansprakelijkheidsrecht vereisen en tevens aanleiding geven tot een lawine van schadeclaims.¹²⁵ Zowel het bestaan als de omvang van de schade zouden immers op een onweerlegbare manier vastgesteld worden, waardoor het aansprakelijkheidsrecht als zodanig zijn preventief karakter zou verliezen.

Het abstracte schadebegrip wordt in beginsel niet aanvaard in de Belgische rechtsorde (*supra* 11, nr. 24).¹²⁶ Een toepassing van de abstracte schade op de problematiek van angstschade zou het risico inhouden dat ook louter fictieve schade voor vergoeding in aanmerking zou komen, aangezien de bewijslast voor het slachtoffer als zodanig aanzienlijk wordt verlicht. Het slachtoffer zou immers enkel de schade moeten aantonen zoals die zich theoretisch zou hebben voorgedaan bij een gelijksoortige schending van bepaalde rechten of belangen.¹²⁷

48. Daarentegen kan een objectivering wel plaatsvinden op het niveau van de begroting van de schade. Desgevallend zal de feitenrechter principieel vertrekken vanuit de premisse dat een bepaalde onrechtmatige daad steeds de totstandkoming van een welbepaalde schade tot gevolg heeft.¹²⁸ De partijen zullen echter wel de mogelijkheid hebben om op te werpen dat de omvang van de schade zoals die zich in werkelijkheid heeft voorgedaan hoger respectievelijk geringer is dan door de feitenrechter wordt aangenomen, wat precies het verschil is met het abstracte schadebegrip.¹²⁹

De feitenrechter kan evenwel slechts in subsidiaire orde een beroep doen op dergelijke begroting *ex aequo et bono* van de schade (*l'évaluation ex aequo et bono*), namelijk wanneer het *de facto* onmogelijk is om de omvang van de schade op een concrete wijze vast te stellen wegens een gebrek

¹²² T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 690.

¹²³ E. DIRIX, "Abstracte en concrete schade", *RW* 2000-2001, nr. 36, 1329; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 689; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 564.

¹²⁴ E. DIRIX, "Abstracte en concrete schade", *RW* 2000-2001, nr. 36, 1329; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 691.

¹²⁵ E. DIRIX, "Abstracte en concrete schade", *RW* 2000-2001, nr. 36, 1329; I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 199; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 429.

¹²⁶ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 429-430.

¹²⁷ E. DIRIX, "Abstracte en concrete schade", *RW* 2000-2001, nr. 36, 1329.

¹²⁸ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 691.

¹²⁹ E. DIRIX, "Abstracte en concrete schade", *RW* 2000-2001, nr. 36, 1329; A. VAN OEVELEN, G. JOCQUÉ, C. PERSYN en B. DE TEMMERMAN, "Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daad: schade en schadeloosstelling (1993-2006)", *TPR* 2007, 941.

aan objectieve aanknopingspunten.¹³⁰ Desgevallend zal hij (of zij) de omvang van de schade naar billijkheid moeten bepalen, wanneer het bestaan van de schade met zekerheid is vastgesteld.¹³¹ Uit de wettelijke herstelplicht van artikel 1382 B.W. vloeit immers voort dat de feitenrechter ook in geval van een schadebegroting *ex aequo et bono* de verplichting heeft om de schade integraal te vergoeden, ofschoon de omvang ervan (nog) niet bewezen is.¹³² Aan het principe van de integrale schadevergoeding wordt in theorie dan ook geen afbreuk gedaan. Er moet echter wel rekening mee gehouden worden dat deze integrale schadevergoeding slechts een juridische fictie is, precies omdat het voor de feitenrechter onmogelijk is om de schade *in concreto* te bepalen.¹³³

Aangezien het dikwijls onmogelijk is om immateriële schade geldelijk te ramen, wordt aangenomen dat een morele schadevergoeding strekt tot het toekennen van een compenserend welbehagen, en in die zin dus symbolisch is.¹³⁴ Nochtans is ook een morele schadevergoeding gericht op de werkelijke vergoeding van de ingetreden schade.¹³⁵ In geval van angstschade zal de feitenrechter een ingewikkelde taak te wachten staan. Hij (of zij) zal immers een niet-economische schade, namelijk de krenking van het psychisch welbehagen, moeten omzetten in een som geld.¹³⁶ In dit kader zal in de meerderheid van de gevallen dan ook een beroep gedaan moeten worden op de begroting *ex aequo et bono* van de opgelopen angstschade.

Daarnaast zal het in het kader van het bepalen van de omvang van de geleden schade niet eenvoudig, zo niet onmogelijk, zijn om in te schatten in welke mate het slachtoffer dat psychisch lijdt door angst voor de intrede van een levensbedreigende ziekte zich in een andere toestand zou hebben bevonden indien het schadegeval zich niet had voorgedaan.

49. Uit het slachtoffervriendelijke Belgische aansprakelijkheidsrecht volgt dat de schade vergoed moet worden van zodra het bestaan ervan met zekerheid is vastgesteld (*supra* 13, nr. 30).¹³⁷ Vanuit dit perspectief kan de niet onaanzienlijke afbreuk die een schadebegroting *ex aequo et bono* doet aan de werkelijkheid worden gerechtvaardigd.¹³⁸ Het zou immers ondoelmatig zijn het slachtoffer in de kou te laten staan omwille van de onmogelijkheid om de schade *in concreto* vast te stellen. Enkel door middel van een schadebegroting *ex aequo et bono* kan de feitenrechter de juridische bescherming van het slachtoffer in dergelijke omstandigheden optimaal garanderen.

2.2.3 Voorbeschiktheid van het slachtoffer

50. *The tortfeasor must take the victim as he finds him.*¹³⁹ Deze regel is van toepassing in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en impliceert dat zelfs wanneer de pathologische

---

¹³⁰ Cass. 23 oktober 1991, *Arr.Cass.* 1991-92, nr. 108, 180; Cass. 30 maart 1994, *Arr.Cass.* 1994, nr. 157, 340; I. SAMOY, W. VANDENBUSSCHE, E. VERJANS en V. DHOOGHE, "De dynamiek van het schadevereiste (1804-heden)", in B. DEBAENST en B. DELBECKE (eds.), *Vangnet of springplank? Het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht in een moderne samenleving (1804-heden)*, Brugge, die Keure, 2014, 135; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 565.

¹³¹ Cass. 11 januari 1972, *Pas.* 1972, I, 453.

¹³² T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 638-639; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 67.

¹³³ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 569.

¹³⁴ N. VAN DE SYPE, "Morele schade en de begroting ervan" (noot onder Antwerpen 14 mei 2014), *NJW* 2015, nr. 314, 23; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 569-570.

¹³⁵ D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 264.

¹³⁶ N. VAN DE SYPE, "Morele schade en de begroting ervan" (noot onder Antwerpen 14 mei 2014), *NJW* 2015, nr. 314, 23.

¹³⁷ I. SAMOY, W. VANDENBUSSCHE, E. VERJANS en V. DHOOGHE, "De dynamiek van het schadevereiste (1804-heden)", in B. DEBAENST en B. DELBECKE (eds.), *Vangnet of springplank? Het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht in een moderne samenleving (1804-heden)*, Brugge, die Keure, 2014, 135-136.

¹³⁸ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 566.

¹³⁹ A. VAN OEVELEN, G. JOCQUÉ, C. PERSYN en B. DE TEMMERMAN, "Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daad: schade en schadeloosstelling (1993-2006)", *TPR* 2007, 973. Voor een toepassing: zie Cass. 13 oktober 1981, *Arr.Cass.* 1981-82, nr. 110, 222.

voorbeschiktheid (*la prédisposition pathologique*) of abnormale gevoeligheid van het slachtoffer heeft bijgedragen tot de totstandkoming van de buitencontractuele schade, de schadeverwekker gehouden is tot een integrale vergoeding van die schade, behoudens voor de schade die zich ook zonder de onrechtmatigheid zou hebben voorgedaan.¹⁴⁰ Wanneer het schadegeval door de bijzondere toestand van het slachtoffer meer schade heeft voortgebracht dan gewoonlijk het geval zou zijn, zal de dader daar zelf de gevolgen van moeten dragen, zelfs al was de schade zoals die zich *in concreto* heeft voorgedaan redelijkerwijze niet voorzienbaar.¹⁴¹ In een arrest van 13 oktober 1981 heeft het Hof van Cassatie ter zake geoordeeld dat de pathologische voorbeschiktheid van het slachtoffer geen causaliteitsverbrekende uitwerking heeft vermits de aansprakelijkheid van de dader intact blijft, niettegenstaande de fysieke voorbeschiktheid van het slachtoffer.¹⁴²

51. De pathologische voorbeschiktheid moet worden onderscheiden van de vooraf bestaande toestand (*l'état antérieur*) die betrekking heeft op de pathologische toestand van het slachtoffer voor het intreden van de schade.¹⁴³ In het geval waarin reeds (latent) schade aanwezig was voorafgaand aan het schadegeval zal de dader niet tot enige vergoeding gehouden zijn wanneer het schadegeval louter leidt tot de ontdekking van de vooraf bestaande schade. Nochtans zal de aansprakelijke de schade wel moeten vergoeden wanneer er sprake is van een verergering (*l'aggravation*) of een verhaasting (*l'accélération*).¹⁴⁴ In het geval van een verergering heeft het schadegeval zwaardere gevolgen voor de lichamelijke of psychische toestand van slachtoffer, vermits hij op voorhand reeds bepaalde schade had opgelopen.¹⁴⁵ Een traditioneel voorbeeld is dat van een eenogige die zijn overgebleven oog verliest als gevolg van het schadegeval.¹⁴⁶ De verhaasting heeft daarentegen betrekking op de vroegtijdige ontwikkeling van de vooraf bestaande toestand en is als zodanig een dynamisch gegeven.¹⁴⁷ Als voorbeeld valt te denken aan een terminaal zieke persoon die vroeger komt te overlijden door een medische fout. Ook in deze gevallen zal het principe van het objectief herstel de feitenrechter ertoe brengen te beslissen tot een vergoeding van de concrete schade.

Volgens rechtspraak van het Hof van Cassatie moet de vooraf bestaande toestand van het slachtoffer niet in rekening worden genomen bij de begroting van de schade wanneer het schadegeval de schade heeft verergerd, wat in overeenstemming is met de equivalentieleer.¹⁴⁸ De schadeveroorzaker zal aldus gehouden zijn tot vergoeding van de volledige schade. *A contrario* zal de verhaasting wel een

---

¹⁴⁰ Cass. 14 juni 1995, *Arr.Cass.* 1995, nr. 298, 608; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 671; B. WEYTS, "Het leerstuk van de voorbeschiktheid tot schade als loutere toepassing van de regel van integrale schadeloosstelling" (noot onder Cass. 2 februari 2011), *RW* 2012-13, nr. 8, 301; S. VEREECKEN en L. VAN VALCKENBORGH, "Predispositie en verergering of verhaasting van voorafbestaande toestand: voorbeschiktheid tot verwarring?", in P. LECOCQ en M. DAMBRE, *Rechtskroniek voor de Vrede- en Politiechters 2014*, Brugge, die Keure, 2014, 194-196; B. FOSSEPRÉZ, "L'état antérieur à la croisée de différentes disciplines juridiques: un consensus possible?", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 84; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 672.

¹⁴¹ A. VAN OEVELEN, G. JOCQUÉ, C. PERSYN en B. DE TEMMERMAN, "Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daad: schade en schadeloosstelling (1993-2006)", *TPR* 2007, 973; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 671; W. VAN GERVEN en S. COVEMAËKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 431; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 113; E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 360. Zie bv. Pol. Brussel 16 december 2002, *JJP* 2003, 273.

¹⁴² Cass. 13 oktober 1981, *Arr.Cass.* 1981-82, nr. 110, 222; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 113-114.

¹⁴³ S. STIJNS, *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 114; S. VEREECKEN en L. VAN VALCKENBORGH, "Predispositie en verergering of verhaasting van voorafbestaande toestand: voorbeschiktheid tot verwarring?", in P. LECOCQ en M. DAMBRE, *Rechtskroniek voor de Vrede- en Politiechters 2014*, Brugge, die Keure, 2014, 197-198.

¹⁴⁴ D. SIMOENS, "Begroting van de gemeenrechtelijke schadeloosstelling bij verergering, door onrechtmatige daad, van voorafbestaande schade", *RW* 2000-2001, nr. 3, 74.

¹⁴⁵ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 672.

¹⁴⁶ D. SIMOENS, "Begroting van de gemeenrechtelijke schadeloosstelling bij verergering, door onrechtmatige daad, van voorafbestaande schade", *RW* 2000-2001, nr. 3, 75.

¹⁴⁸ Cass. 2 februari 2011, *Arr.Cass.* 2011, nr. 98, 380; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 674; B. WEYTS, "Het leerstuk van de voorbeschiktheid tot schade als loutere toepassing van de regel van integrale schadeloosstelling" (noot onder Cass. 2 februari 2011), *RW* 2012-13, nr. 8, 302-303; G. JOCQUÉ, "Actualia schade en schadeloosstelling", *VAV* 2014, nr. 3, 5; S. VEREECKEN en L. VAN VALCKENBORGH, "Predispositie en verergering of verhaasting van voorafbestaande toestand: voorbeschiktheid tot verwarring?", in P. LECOCQ en M. DAMBRE, *Rechtskroniek voor de Vrede- en Politiechters 2014*, Brugge, die Keure, 2014, 204-205.

invloed hebben op de omvang van de schadevergoeding, aangezien de schade in dat geval bestaat uit de vroegtijdige ontwikkeling van de reeds bestaande pathologische toestand van het slachtoffer.

52. Uit het beginsel van het objectieve herstel volgt dat de schadeveroorzaker de mogelijkheid heeft om het tegenbewijs van het bestaan of de omvang van de schade te leveren.¹⁴⁹ Om aansprakelijkheid te ontkomen, zal hij dan ook met zekerheid moeten aantonen dat de ingetreden schade zich in de toekomst op dezelfde manier zou hebben ontwikkeld bij afwezigheid van de onrechtmatige daad, wat in geval van angstschade uitermate gecompliceerd zal zijn.¹⁵⁰ Het psychisch letsel dat het slachtoffer heeft opgelopen kan immers verscheidene oorzaken hebben of toegeschreven worden aan de abnormale (over)gevoeligheid van het slachtoffer. Gezien de gevestigde rechtspraak van het Hof van Cassatie zal met deze subjectieve elementen evenwel in beginsel geen rekening gehouden mogen worden bij de begroting van de angstschade.

Er kan echter stellig geargumenteed worden dat in het kader van de beoordeling van de omvang van de schade de fysieke voorbeschiktheid verschillend behandeld moet worden dan de psychische voorbeschiktheid. In geval van een psychisch lijden wegens angst dreigt per slot van rekening het gevaar dat ook de gevolgen van andere schadeverwekkende oorzaken aan de voor het ontstaan van de angst verantwoordelijke worden toegerekend, precies omdat het onderscheid tussen het psychisch letsel ten gevolge van angst wegens een precaire blootstelling en andere schadeoorzaken in het geval van psychische voorbeschiktheid als zodanig niet (eenvoudig) te maken valt.

2.3 Verjaring van de buitencontractuele rechtsvordering

53. De verjaring (*la prescription*) is een door de wet geformuleerde termijn waarbinnen het vorderingsrecht van de benadeelde niet in rechte wordt uitgeoefend en beoogt in de eerste plaats het bieden van de nodige rechtszekerheid.¹⁵¹ De buitencontractuele aansprakelijkheid is in feite onderworpen aan een dubbele verjaringstermijn die vervat ligt in artikel 2262*bis* B.W. Deze regeling geldt als de gemeenrechtelijke verjaringstermijnen voor buitencontractuele rechtsvorderingen.

54. De verjaringstermijn uit artikel 2262*bis*, §1, lid 2 B.W. wordt de relatieve verjaringstermijn genoemd. Deze termijn bedraagt vijf jaar en begint op basis van de *discovery rule* te lopen vanaf de dag volgend op de dag waarop het slachtoffer daadwerkelijk kennis heeft gekregen van de identiteit van de schadeverwekker *en* van het bestaan van de schade.¹⁵²

De zogenaamde *discovery rule* wordt aldus onderworpen aan twee cumulatieve voorwaarden.¹⁵³ Aan de ene kant moet het slachtoffer kennis hebben van de identiteit van de persoon door wiens fout de schade is ingetreden. Dit impliceert dat het slachtoffer in staat is om het oorzakelijk verband aan te tonen tussen de ingetreden schade en de fout van de derde, ofschoon kennis van het zeker karakter

¹⁴⁹ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 665-666; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 456; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 219; I. DURANT, "La réparation du dommage", in B. DUBUISSON en P. JOURDAIN (eds.), *Le dommage et sa réparation dans la responsabilité contractuelle et extracontractuelle. Etudes de droit comparé*, Larcier, Brussel, 2015, 444.

¹⁵⁰ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 360.

¹⁵¹ T. VANSWEEVELT, "De verjaring van de buitencontractuele vordering (art. 2262*bis* BW)", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 320.

¹⁵² Cass. 9 december 2010, *Arr. Cass.* 2010, nr. 725, 2936; I. BOONE, "Verjaring van subrogatoire vordering" (noot onder Brussel 12 september 2008), *NJW* 2009, 417; I. BOONE, "Kennis van schade als aanvangspunt van de vijfjarige verjaringstermijn" (noot onder Cass. 9 december 2010), *NJW* 2011, 136-137; T. VANSWEEVELT, "De verjaring van de buitencontractuele vordering (art. 2262*bis* BW)", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 296; E. VERJANS, "Enkele verduidelijkingen omtrent het vertrekpunt van de vijfjarige verjaringstermijn voor buitencontractuele rechtsvorderingen uit artikel 2262*bis* BW" (noot onder Cass. 5 september 2014), *TBBR* 2015, 380-381.

¹⁵³ T. VANSWEEVELT, "De verjaring van de buitencontractuele vordering (art. 2262*bis* BW)", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 297.

van het oorzakelijk verband niet vereist is.¹⁵⁴ Daarnaast moet het slachtoffer wetenschap hebben van het bestaan van de schade. Volgens het Hof van Cassatie houdt dit in dat de dag waarop het slachtoffer daadwerkelijk kennis heeft gekregen van de schade, en niet die waarop hij vermoed wordt hiervan kennis te hebben verworven, in aanmerking moet worden genomen om het aanvangspunt van de relatieve verjaringstermijn te bepalen.¹⁵⁵ Aangezien beide voorwaarden tot interpretatieve problemen kunnen leiden, is het de taak van de feitenrechter om deze kenniselementen in alle redelijkheid te beoordelen in het licht van de feitelijke omstandigheden van de zaak.¹⁵⁶

Het slachtoffervriendelijke karakter van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht komt duidelijk naar voor blijkens deze regeling. Er moet immers aan beide voorwaarden zijn voldaan vooraleer de verjaringstermijn begint te lopen, wat het slachtoffer de mogelijkheid biedt om de omvang van de schade correct in te schatten en de juiste persoon aan te spreken.

De *discovery rule* blijkt problematisch te zijn in het geval van angstschade. Het bestaan en de omvang van immateriële schade kunnen per slot van rekening uit hun aard moeilijk vastgesteld worden.¹⁵⁷ Bovendien is angst volgens de Franse rechtsleer een louter subjectief gegeven dat voortvloeit uit en afhankelijk is van het bewustzijn van de eigen situatie.¹⁵⁸ Daardoor wordt het vrijwel onmogelijk om te beoordelen op welk tijdstip het bestaan van het psychisch letsel effectief ter kennis is gekomen van het slachtoffer. Aldus zal het onduidelijk zijn op welk ogenblik de relatieve verjaringstermijn *in casu* zal beginnen lopen, indien de identiteit van de dader reeds bekend is.

55. De buitencontractuele aansprakelijkheidsvordering wordt daarnaast beheerst door een tweede verjaringstermijn. De absolute verjaringstermijn uit artikel 2262*bis*, §1, lid 3 B.W. bedraagt twintig jaar en begint te lopen op de dag volgend op degene waarop het schadeverwekkende feit heeft plaatsgevonden.¹⁵⁹ De strenge gevolgen die zijn verbonden aan de toepassing van de *discovery rule* worden op die manier toch enigszins gemilderd. In het geval van angstschade zal het aanvangspunt van de verjaringstermijn, met name het ogenblik van de onrechtmatige blootstelling aan precaire agentia, immers objectief vastgesteld kunnen worden door de feitenrechter.

Hoofdstuk 3. Conclusie

56. Uit deze algemene bespreking van het schadebegrip, de bijhorende schadeloosstelling en de gemeenrechtelijke verjaring blijkt kennelijk dat verschillende aspecten van de uit artikel 1382 B.W. voortvloeiende schadevereiste toch nog steeds problematisch zijn voor slachtoffers van angstschade.

3.1 Knelpunten met betrekking tot de schade

57. De angstschade die is ontstaan door de aantasting van de psychische integriteit van het slachtoffer dat is blootgesteld aan precaire agentia heeft per definitie een immaterieel karakter. Het

---

¹⁵⁴ E. VERJANS, "Enkele verduidelijkingen omtrent het vertrekpunt van de vijfjarige verjaringstermijn voor buitencontractuele rechtsvorderingen uit artikel 2262*bis* BW" (noot onder Cass. 5 september 2014), *TBBR* 2015, 384-386.

¹⁵⁵ E. VERJANS, "Het vertrekpunt van de vijfjarige verjaringstermijn voor buitencontractuele vorderingen: effectieve of normatieve kennis?" (noot onder Cass. 26 april 2012), *TBBR* 2013, 56.

¹⁵⁶ T. VANSWEEVELT, "De verjaring van de buitencontractuele vordering (art. 2262*bis* BW)", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 303.

¹⁵⁷ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 518.

¹⁵⁸ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1228; H.-B. POUILLAUDE, "Hépatite C: le juge administratif indemnise le préjudice...d'inquiétude" (noot onder RvS (FR) 27 mei 2015), *AJDA* 2015, 2340; V. THOMAS, "La réparation du préjudice d'anxiété transmise par apport partiel d'actif" (noot onder Cass. Soc. (FR) 19 november 2014), *Rev. Sociétés* 2015, nr. 5, 295.

¹⁵⁹ T. VANSWEEVELT, "De verjaring van de buitencontractuele vordering (art. 2262*bis* BW)", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 318.

betreft immers een psychisch letsel dat niet gepaard gaat met de manifestatie van de aan de risicofactoren verbonden ziekte. Volgens de heersende opvatting is buitencontractuele schade niet vergoedbaar zolang de gezondheidsrisico's puur hypothetisch zijn en niet objectief vastgesteld kunnen worden door de feitenrechter.¹⁶⁰

Het bestaan van immateriële schade kan uit haar aard evenwel moeilijk vastgesteld worden.¹⁶¹ Het probleem dat zich desgevallend stelt heeft betrekking op de vraag of het psychisch letsel wegens de angst na blootstelling aan een schadelijke stof of een besmettelijk virus met een verhoogd gezondheidsrisico tot gevolg wel voldoende is om tot buitencontractuele aansprakelijkheid aanleiding te geven. Is dergelijke angstschade immers wel schade die zeker en vaststaand is?

58. Voorts is het betwifelbaar of de schade door weerkaatsing op basis van angstschade wel vergoedbaar is, vermits immateriële schade doorgaans als zuiver persoonlijke schade wordt beschouwd.¹⁶² Volgens het Hof van Cassatie komt niet-economische schade op basis van het lichamelijk letsel van het rechtstreekse slachtoffer onverminderd in aanmerking voor schadevergoeding.¹⁶³ Het is evenwel onduidelijk of deze rechtspraak ook naar analogie kan worden toegepast wanneer het slachtoffer wordt getroffen door een louter psychisch lijden wegens angst.

3.2 Knelpunten met betrekking tot de schadeloosstelling

59. Ook het vaststellen van de omvang van de angstschade leidt vooralsnog tot problemen. Morele schade kan in beginsel immers onmogelijk geldelijk worden begroot, aangezien deze schadesoort per definitie bestaat uit de schending van een niet-vermogensrechtelijke waarde.¹⁶⁴ In het kader van het vaststellen van de omvang van de geleden schade zal het niet eenvoudig zijn om te beoordelen in welke mate het slachtoffer van angstschade zich in een andere toestand zou hebben bevonden als de onrechtmatige daad zich niet had voorgedaan. Daarenboven kan morele schade in principe niet worden gecompenseerd door geld, hoewel er wel degelijk uitzonderingen bestaan.¹⁶⁵

60. De psychische voorbeschiktheid van het slachtoffer van angstschade kan tevens problemen opwerpen. Het psychisch letsel dat het slachtoffer heeft opgelopen kan immers verscheidene oorzaken hebben of toegeschreven worden aan de abnormale gevoeligheid van het slachtoffer. Aangezien volgens het Hof van Cassatie met subjectieve elementen in principe geen rekening gehouden mag worden bij de begroting van de opgelopen schade, is het plausibel dat ook gevolgen van andere schadeverwekkende oorzaken aan de voor het ontstaan van de angst verantwoordelijke worden toegerekend.¹⁶⁶ Moet de voorbeschiktheid van het slachtoffer in dat geval, op grond van de billijkheid, dan niet uitzonderlijk worden betrokken bij het vaststellen van de omvang van de schade?

---

¹⁶⁰ A. VAN OEVELEN, G. JOCQUÉ, C. PERSYN en B. DE TEMMERMAN, "Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daad: schade en schadeloosstelling (1993-2006)", *TPR* 2007, 963; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 66.

¹⁶¹ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 518.

¹⁶² D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 37; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 461.

¹⁶³ Cass. 20 februari 2006, *Arr.Cass.* 2006, nr. 100, 414; I. BOONE, "Morele schade" (noot onder Cass. 20 februari 2006), *NJW* 2006, nr. 150, 799; I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 209-210.

¹⁶⁴ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 480.

¹⁶⁵ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 478. Zie bv. T. PAPART, "La réparation financière du dommage esthétique" (noot onder Pol. Luik 16 januari 2001), *JLMB* 2001, 1534.

¹⁶⁶ Cass. 14 juni 1995, *Arr.Cass.* 1995, nr. 298, 608; B. WEYTS, "Het leerstuk van de voorbeschiktheid tot schade als loutere toepassing van de regel van integrale schadeloosstelling" (noot onder Cass. 2 februari 2011), *RW* 2012-13, nr. 8, 301; S. VEREECKEN en L. VAN VALCKENBORGH, "Predispositie

3.3 Knelpunten met betrekking tot de verjaring

61. Tot slot vormt ook het aanvangspunt van de relatieve verjaringstermijn een struikelblok. De feitenrechter moet voor het toekennen van een schadevergoeding immers objectief kunnen vaststellen wanneer de gemeenrechtelijke verjaringstermijn een aanvang heeft genomen. Aangezien het ogenblik van het ontstaan van een psychisch letsel onmogelijk objectief te bepalen is, zullen alternatieve oplossingen gehanteerd moeten worden om het aanvangspunt van de relatieve verjaringstermijn met zekerheid vast te kunnen stellen.

62. Het moge duidelijk zijn dat in het bijzonder de zekerheidsvereiste en de schadebegroting verschillende vragen oproepen waar het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht momenteel geen pasklare antwoorden op heeft. Angstschade mag dan wel binnen het toepassingsgebied *sensu lato* van morele schade vallen (*supra* 18, nr. 41 *in fine*), zolang de schade louter hypothetisch is, zal het slachtoffer geen rechtsvordering hebben. In het volgende deel zal met het oog op de potentiële integratie van angstschade als autonome schadepost in de Belgische rechtsorde concrete oplossingen worden gezocht voor deze actuele vraagstukken aan de hand van functionele rechtsvergelijking.

---

en verergering of verhaasting van voorafbestaande toestand: voorbeschiktheid tot verwarring?", in P. LECOCQ en M. DAMBRE, *Rechtskroniek voor de Vrede- en Politiechters 2014*, Brugge, die Keure, 2014, 194-196; B. FOSSEPRÉZ, "L'état antérieur à la croisée de différentes disciplines juridiques: un consensus possible?", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 84.

DEEL 2. ANGSTSCHADE EN HAAR TOEPASSINGSVOORWAARDEN

Hoofdstuk 1. De zekerheidsvereiste doorgelicht

1.1 Herhaling: probleemanalyse

63. De persoon die het slachtoffer is geworden van een precare blootstelling loopt het gevaar om buitencontractuele schade te lijden in de vorm van een levensbedreigende ziekte. De risicofactoren waaraan het slachtoffer is blootgesteld dragen immers dikwijls het vermogen in zich om de gezondheid van de persoon in kwestie ernstig in het gedrang te brengen. Zolang de aan de risicofactoren verbonden aandoening zich niet fysisch heeft gemanifesteerd, zal de schade evenwel zuiver hypothetisch zijn. Het lopen van een risico op mogelijke gezondheidsschade zal als zodanig in beginsel niet voor vergoeding in aanmerking komen, vermits niet aan de zekerheidsvereiste voor het bestaan van buitencontractuele schade is voldaan.¹⁶⁷

64. De onzekerheid over de ontwikkeling van een fatale ziekte vormt met andere woorden het cruciale juridisch obstakel voor de vergoeding van dit risico op schade. Op welke manier zal het aansprakelijkheidsrecht moeten omgaan met gezondheidsrisico's? In beginsel spelen risico's in het schadevergoedingsrecht immers enkel een rol vanuit een retrospectief oogpunt.¹⁶⁸ Dit houdt in dat het recht in beginsel pas vanaf het ogenblik van het werkelijke ontstaan van de aan de risicofactoren verbonden schade gevolgen zal verbinden aan de aanwezigheid van vooraf bestaande risico's.

Tegenwoordig wordt in het Franse recht evenwel aanvaard dat ook de buitencontractuele schade die voortkomt uit de blootstelling aan een actueel risico voor vergoeding in aanmerking kan komen, ofschoon de aan de risicofactoren verbonden schade op zichzelf niet vergoedbaar is wegens diens hypothetisch karakter.¹⁶⁹ In tegenstelling tot de totstandkoming van de aan de risicofactoren verbonden aandoening wordt het bestaan van het risico zelf in het geval van een blootstelling aan een bewezen risico immers niet aangetast door onzekerheid (*infra* 33, nr. 75).¹⁷⁰ In dit kader heeft het Franse Hof van Cassatie in het verleden reeds meermaals geoordeeld dat een benadeelde volledig schadeloos gesteld moet worden in het geval van de ontwikkeling van een psychisch letsel wegens de angst die het slachtoffer heeft ontwikkeld na de blootstelling aan een actueel gezondheidsrisico.¹⁷¹

65. Het extrapatrimoniale aspect van angstschade vormt op zich geen belemmering voor de vergoedbaarheid ervan. Het Belgisch aansprakelijkheidsrecht voorziet tenslotte al langer in de mogelijkheid om een schadevergoeding te verkrijgen voor morele schade.¹⁷² Het probleem dat in het geval van angstschade aan de orde is, heeft daarentegen betrekking op de ongerustheid en de angst

¹⁶⁷ A. VAN OEVELEN, G. JOCQUÉ, C. PERSYN en B. DE TEMMERMAN, "Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daad: schade en schadeloosstelling (1993-2006)", *TPR* 2007, 963; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 66; R. FELTKAMP, *Beginselen van het vermogensrechtelijk privaatrecht*, Antwerpen, Maklu, 2016, 172.

¹⁶⁸ F.-G. TRÉBULLE, "Prise en compte du risque pour caractériser un trouble anormal de voisinage" (noot onder Cass. Civ. (FR) 25 februari 2005), *JCP* 2005, 1406.

¹⁶⁹ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1226; M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 458; D. SINDRES, "Exposition à un risque et perte de chance: un couple mal assorti?", *RTD civ.* 2016, 25. Zie bv. Cass. Civ. (FR) 10 juni 2004, *Bulletin II*, nr. 291, <https://www.legifrance.gouv.fr>; Cass. Civ. (FR) 10 december 2014, onuitg., aangehaald door M. KEIM-BAGOT, "Préjudice d'anxiété: la Cour de cassation reforme la boîte de Pandore", *Droit Social* 2015, nr. 4, 364; Cass. Civ. (FR) 9 juni 2015, onuitg.

¹⁷⁰ M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 458.

¹⁷¹ Cass. Civ. (FR) 15 juni 2004, *Bulletin II*, nr. 298, <https://www.legifrance.gouv.fr>; Cass. Soc. (FR) 11 mei 2010, *Bulletin V*, nr. 106, <https://www.legifrance.gouv.fr>; Cass. Civ. (FR) 2 april 2014, *Bulletin V*, nr. 95, <https://www.legifrance.gouv.fr>; Cass. Soc. (FR) 27 januari 2016, publié au bulletin, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

¹⁷² Cass. 3 februari 1987, *Arr.Cass.* 1986-87, nr. 322, 724; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 659; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 61; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 478-479.

die het gevolg zijn van de onzekerheid omtrent de toekomstige bestaanszekerheid van het slachtoffer.¹⁷³ Het bestaan van het psychisch letsel dat daar het rechtstreekse gevolg van is, moet immers met een redelijke zekerheid vastgesteld kunnen worden om vergoedbaar te zijn.

1.2 Zonder nadeel, geen gevolgen. Zonder gevolgen, geen schadevergoeding

66. In het Franse aansprakelijkheidsrecht wordt een conceptueel onderscheid gemaakt tussen enerzijds het nadeel dat een slachtoffer heeft geleden door het schadegeval (*le dommage*) en anderzijds de weerslag die dat nadeel heeft op de persoon van het slachtoffer (*le préjudice*).¹⁷⁴ Dit verschil vindt zijn oorsprong in het Romeinse recht en is, als zogenaamde filter voor de toekenning van potentiële schadevergoedingen, van enorm belang voor het huidige aansprakelijkheidsrecht.¹⁷⁵

De buitencontractuele schade wordt op die manier als het ware opgedeeld in twee afzonderlijke componenten die onderling onderscheiden kunnen worden op basis van een chronologisch criterium.¹⁷⁶ Enerzijds bestaat de objectieve component uit het nadeel dat het slachtoffer heeft ondervonden van het schadegeval. Volgens de Franse rechtsleer is het nadeel een feitelijk waarneembaar gegeven, meer bepaald een schending van de fysieke of de psychische integriteit van de persoon, van zijn goederen of van zijn rechten.¹⁷⁷ De objectieve component is het rechtstreekse gevolg van de onrechtmatige daad. De bodemrechter zal *in casu* bevoegd zijn om de feitelijkheid en de intensiteit van het ter zake bestaande oorzakelijk verband vast te stellen.¹⁷⁸ Anderzijds bestaat de subjectieve component uit de juridische gevolgen die dat nadeel (kunnen) hebben voor het individuele slachtoffer. De subjectieve component heeft met andere woorden betrekking op de gevolgen die door het recht worden verbonden aan de totstandkoming van het objectieve nadeel.¹⁷⁹ Deze gevolgen zijn in ieder geval afhankelijk van de persoon van het slachtoffer en kunnen bestaan uit een (vergoedbare) materiële dan wel morele schade.¹⁸⁰

67. Volgens LE TOURNEAU helpt het voornoemde onderscheid om de manier waarop buitencontractuele schade in het aansprakelijkheidsrecht vergoed wordt, te verduidelijken. Om vergoedbaar te zijn, moet de schade een bepaalde evolutie ondergaan. Wanneer het nadeel is ingetreden en dus onomkeerbaar is, zal de weerslag die het opgelopen nadeel heeft op de persoon van de benadeelde voor vergoeding in aanmerking kunnen komen.¹⁸¹ Het oplopen van een nadeel door een onrechtmatige daad heeft echter niet per definitie tot gevolg dat ook de weerslag die het slachtoffer ervan ondervindt *de facto* vergoed zal worden.¹⁸² Het is immers mogelijk dat een nadeel tot stand komt zonder dat het recht aan het bestaan van dat nadeel enig juridisch gevolg verbindt.¹⁸³

¹⁷³ M. BACACHE-GIBEILI, "Préjudice d'anxiété: quel domain?", *Les cahiers sociaux* 2015, nr. 275, 313.

¹⁷⁴ G. VINEY en P. JOURDAIN, "Les conditions de la responsabilité", in J. GHESTIN, *Traité de droit civile*, L.G.D.J., Parijs, 2006, 3-4; P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contrats: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 526-527; P. BRUN, *Responsabilité civile extracontractuelle*, LexisNexis, Parijs, 2014, 117-118.

¹⁷⁵ R. RODIÈRE, noot onder Cass. Civ. (FR) 21 oktober 1952, *JCP* 1953, 7592; C. LAPOYADE-DESCHAMPS, "Quelle(s) réparation(s)?", in X, *La responsabilité civile à l'aube du XXIe siècle*, RCA 2001, nr. 6, 63; G. VINEY en P. JOURDAIN, "Les conditions de la responsabilité", in J. GHESTIN, *Traité de droit civile*, L.G.D.J., Parijs, 2006, 3; P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contrats: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 523-524.

¹⁷⁶ C. LAPOYADE-DESCHAMPS, "Quelle(s) réparation(s)?", in X, *La responsabilité civile à l'aube du XXIe siècle*, RCA 2001, nr. 6, 63; C. WILLMANN, "Faciliter la réparation du préjudice d'anxiété des salariés exposés à l'amiante: une jurisprudence attendue, quoique critiquée" (noot onder Cass. Soc. (FR) 2 april 2014), *Recueil Dalloz* 2014, nr. 22, 1313.

¹⁷⁷ F.-P. BÉNOÎT, "Essai sur les conditions de la responsabilité en droit public et privé", *JCP* 1957, 1351, nrs. 11-12; P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contrats: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 523.

¹⁷⁸ C. LAPOYADE-DESCHAMPS, "Quelle(s) réparation(s)?", in X, *La responsabilité civile à l'aube du XXIe siècle*, RCA 2001, nr. 6, 63; J. FISCHER, "Certitude du dommage et éventualité du préjudice", *Recueil Dalloz* 2003, nr. 15, 999.

¹⁷⁹ J. FISCHER, "Certitude du dommage et éventualité du préjudice", *Recueil Dalloz* 2003, nr. 15, 999.

¹⁸⁰ F.-P. BÉNOÎT, "Essai sur les conditions de la responsabilité en droit public et privé", *JCP* 1957, 1351, nr. 22; P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contrats: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 523.

¹⁸¹ P. LE TOURNEAU, *Responsabilité (en général)*, Dalloz, Parijs, 2009, nr. 22.

¹⁸² C. LAPOYADE-DESCHAMPS, "Quelle(s) réparation(s)?", in X, *La responsabilité civile à l'aube du XXIe siècle*, RCA 2001, nr. 6, 63.

¹⁸³ C. LAPOYADE-DESCHAMPS, "Quelle(s) réparation(s)?", in X, *La responsabilité civile à l'aube du XXIe siècle*, RCA 2001, nr. 6, 63; P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contrats: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 553-554.

Het bestaan van een nadeel is nochtans van essentieel belang voor de vergoeding van de gevolgen ervan. Zonder nadeel, geen gevolgen en zonder gevolgen, geen schadevergoeding.¹⁸⁴ Opdat de juridische gevolgen van het nadeel in aanmerking kunnen komen voor schadevergoeding, zal het bestaan van dat nadeel als zodanig zelf legitiem moeten zijn *en* daarenboven rechtstreeks aan de basis moeten liggen van het ontstaan van die gevolgen (*infra* 40, nrs. 92-93).¹⁸⁵

68. Aangezien aan het voornoemde onderscheid kennelijk belangrijke juridische consequenties zijn verbonden, is het voor een adequaat begrip van de problematiek inzake de vergoedbaarheid van angstschade van essentieel belang om dit elementair onderscheid goed voor ogen te houden.

De blootstelling aan een bewezen gezondheidsrisico kan de totstandkoming van angst tot gevolg hebben.¹⁸⁶ Deze gevoelens van ongerustheid zullen zich ontwikkelen wanneer het slachtoffer kennis heeft van de onzekerheid omtrent zijn toekomstige gezondheidstoestand. Het existentieel nadeel dat het slachtoffer ondervindt van het schadegeval zal met andere woorden bestaan uit angst.¹⁸⁷ De ontwikkeling van een psychisch letsel zal dan het gevolg zijn van de intreding van het nadeel. Om voor vergoeding in aanmerking te kunnen komen, zal de angst de bron van het ontstaan van het psychisch letsel moeten zijn.¹⁸⁸ Anders gezegd, de angst (*le dommage*) moet, als schending van de psychische integriteit van het slachtoffer, aan de grondslag van de morele schade (*le préjudice*) liggen. In het andere geval zou het psychisch letsel immers geen feitelijke bestaansredenen hebben.¹⁸⁹

1.3 Het bestaan van een zeker risico: *contradictio in adjecto*?

69. Angst kan de uitdrukking zijn van de blootstelling aan een risico.¹⁹⁰ Het Franse recht erkent de mogelijkheid om de morele schade die tot stand is gekomen op basis van dat risico te vergoeden.¹⁹¹ Derhalve zal ook het psychisch letsel wegens de angst die ontstaat door de blootstelling aan preciaire agentia in beginsel vergoedbaar zijn. Er kan echter niet worden besloten dat iedere angst wegens een preciaire blootstelling zonder meer vergoed zal worden.¹⁹² Opdat het psychisch letsel door het aansprakelijkheidsrecht gecompenseerd kan worden, moet de angst zelf immers gerechtvaardigd kunnen worden. De legitimiteit van het bestaan van die angst kan met name worden gevonden in de blootstelling aan een bewezen gezondheidsrisico.¹⁹³

70. De Franse rechtspraak heeft in het kader van het evenwicht tussen naburige erven meermaals schadevergoeding toegekend aan personen die geconfronteerd zijn geweest met een bewezen risico.¹⁹⁴ Zo werd bijvoorbeeld de angst van een omwonende van een golfterrein voor schadelijk inslagen van golfballen legitiem geacht, aangezien het risico op schade immanent

¹⁸⁴ H. FABRE-LUCE, "Urbanisme" (noot onder Cass. Civ. (FR) 30 september 1998), *AJDI* 1999, 537; P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contracts: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 527-528.

¹⁸⁵ F.-P. BÉNOÏT, "Essai sur les conditions de la responsabilité en droit public et privé", *JCP* 1957, 1351, nr. 22; P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contracts: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 553-554; C. WILLMANN, "Faciliter la réparation du préjudice d'anxiété des salariés exposés à l'amiante: une jurisprudence attendue, quoique critiquée" (noot onder Cass. Soc. (FR) 2 april 2014), *Recueil Dalloz* 2014, nr. 22, 1313.

¹⁸⁶ C. WILLMANN, "Faciliter la réparation du préjudice d'anxiété des salariés exposés à l'amiante: une jurisprudence attendue, quoique critiquée" (noot onder Cass. Soc. (FR) 2 april 2014), *Recueil Dalloz* 2014, nr. 22, 1313; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1226.

¹⁸⁷ M. FABRE-MAGNAN, "Le dommage existentiel", *Recueil Dalloz* 2010, nr. 36, 2376.

¹⁸⁸ P. STOFFEL-MUNCK, "La théorie des troubles du voisinage à l'épreuve du principe de précaution: observations sur le cas des antennes relais", *Recueil Dalloz* 2009, nr. 42, 2821; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1229; M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 573.

¹⁸⁹ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1227.

¹⁹⁰ *Ibid.*, 1226.

¹⁹¹ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1226; M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 458; D. SINDRES, "Exposition à un risque et perte de chance: un couple mal assorti?", *RTD civ.* 2016, 25.

¹⁹² P. JOURDAIN, "Risque et préjudice: réparation au titre des troubles du voisinage du préjudice généré par la présence d'antennes relais de téléphonie mobile" (noot onder Versailles (FR) 4 februari 2009), *RTD civ.* 2009, 329; M. MEKKI, "Préjudice spécifique de contamination, préjudice d'anxiété ou la part de l'angoisse dans le droit contemporain", *Gaz. Pal.* 2013, nr. 45, 475.

¹⁹³ B. INÈS, "Détermination des préjudices réparables en cas de perception d'une allocation de préretraite amiante", *Dalloz Actualité* 2010, 1.

¹⁹⁴ Zie bv. Cass. Civ (FR) 24 februari 2005, *Bulletin II*, nr. 50, <https://www.legifrance.gouv.fr>; Cass. Civ. (FR) 24 april 2013, onuitg.

aanwezig was.¹⁹⁵ Een schadevergoeding werd aldus opportuun geacht. In deze zaken werd bestendig geoordeeld dat de blootstelling aan het bewezen risico als bovenmatige burenhinder gekwalificeerd moest worden. Vanuit dit perspectief zal met betrekking tot het ontstaan van een moreel letsel ingevolge de angst wegens een blootstelling aan precaire agentia evengoed aanvaard kunnen worden dat schadevergoeding toegekend wordt, indien het risico waaraan het slachtoffer is blootgesteld bewezen is.¹⁹⁶ In dit geval zal het risico op gezondheidsschade immers ook intrinsiek aanwezig zijn.

71. In opeenvolgende arresten van 11 mei 2010 heeft het Franse Hof van Cassatie voor het eerst de mogelijkheid tot een vergoeding van angstschade erkend voor de werknemers die gedurende hun tewerkstelling blootgesteld waren aan asbest.¹⁹⁷ De slachtoffers konden geen beroep doen op de toepasselijke beroepsziekteregeling, aangezien de aan asbest gerelateerde aandoening zich nog niet had gemanifesteerd. Daarenboven was de bijkomende economische vergoeding, die verkregen kon worden ter compensatie van het inkomensverlies wegens de staking van hun beroepsactiviteiten omwille van de duurzame blootstelling aan asbest, (te) laag. Het Hof was in deze arresten van oordeel dat de werknemers in kwestie waren geconfronteerd met een reëel gezondheidsrisico, waardoor een chronische toestand van angst voor de ontwikkeling van een levensbedreigende ziekte is ontstaan. De toekenning van een afzonderlijke schadevergoeding was volgens het Hof dan ook zonder meer gerechtvaardigd, vermits over de schadelijke gevolgen die een asbestblootstelling kan hebben voor de gezondheid van de betrokken personen althans geen wetenschappelijke twijfel meer bestaat.¹⁹⁸

Uit deze arresten blijkt aldus dat werknemers tevens de mogelijkheid hebben om hun werkgever bijkomend aansprakelijk te stellen voor de psychische schade die zij door de blootstelling aan asbest hebben opgelopen.¹⁹⁹ De vergoeding voor angstschade heeft volgens het Hof, in het geval van een blootstelling aan asbest, immers een dermate bijzonder karakter dat een afzonderlijke vergoeding van het psychisch letsel gerechtvaardigd is.²⁰⁰

Het Hof stelt evenwel een dubbele voorwaarde aan de vergoedbaarheid van angstschade.²⁰¹ Het toepassingsgebied is *ratione materiae* beperkt tot de gevallen waarin de benadeelde is blootgesteld aan asbest. Daarnaast is het toepassingsgebied ook *ratione personae* beperkt. Het Hof heeft immers geoordeeld dat een aanspraak op een dergelijke schadevergoeding enkel openstaat voor de werknemers die tewerkgesteld zijn in een onderneming die wordt vermeld in artikel 41 van de Wet van 23 december 1998 en is opgenomen in een bij ministerieel besluit vastgestelde lijst (ACAATA).²⁰² Op het eerste gezicht tracht het Franse Hof van Cassatie het toepassingsgebied van de vergoeding van angstschade op die manier *de facto* enigszins te beperken.

72. In een arrest van 3 maart 2015 is het Hof toch een stap verder gegaan door te stellen dat een quasi-wettelijk vermoeden van schade geldt ten aanzien van de werknemers wiens onderneming

¹⁹⁵ Cass. Civ. (FR) 10 juni 2004, *Bulletin II*, nr. 291, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

¹⁹⁶ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1226; M. BACACHE-GIBEILLI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 458-459; D. SINDRES, "Exposition à un risque et perte de chance: un couple mal assorti?", *RTD civ.* 2016, 25.

¹⁹⁷ Cass. Soc. (FR) 11 mei 2010, *Bulletin V*, nr. 106, <https://www.legifrance.gouv.fr>; C. CORGAS-BERNARD, "La recherche des préjudices des salariés «préretirés amiante» à l'aune du droit commun de la responsabilité civile" (noot onder Cass. Soc. (FR) 11 mei 2010), *Recueil Dalloz* 2010, nr. 31, 2050; P. JOURDAIN, "Les anciens salariés qui perçoivent l'allocation de préretraite amiante (ACAATA) peuvent-ils solliciter la réparation de leurs pertes de revenus?", *RTD civ.* 2010, 565; P. BRUN en O. GOUT, "Responsabilité civile", *Recueil Dalloz* 2011, nr. 1, 37.

¹⁹⁸ P. STOFFEL-MUNCK, "La théorie des troubles du voisinage à l'épreuve du principe de précaution: observations sur le cas des antennes relais", *Recueil Dalloz* 2009, nr. 42, 2821; M. BACACHE-GIBEILLI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 458.

¹⁹⁹ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1227.

²⁰⁰ A. GUÉGAN-LÉCUYER, "La consécration du droit à réparation d'un «préjudice spécifique d'anxiété» globalisé au profit des salariés exposé à l'amiante", *Recueil Dalloz* 2013, nr. 44, 2956; M. MEKKI, "Préjudice spécifique de contamination, préjudice d'anxiété ou la part de l'angoisse dans le droit contemporain", *Gaz. Pal.* 2013, nr. 45, 475.

²⁰¹ J. BOURDOISEAU, "Amiante et réparation du préjudice d'anxiété" (noot onder Cass. Soc. (FR) 22 juni 2016), *Gaz. Pal.* 2016, nr. 35, 57.

²⁰² Loi n° 98-1194 (FR) 23 décembre 1998 de financement de la sécurité sociale, *JO* 27 december 1998, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

is opgenomen in de voornoemde restrictieve lijst.²⁰³ Dit vermoeden houdt in dat het Hof belangrijke rechtsgevolgen aan de tewerkstelling in een welbepaalde onderneming verbindt, ofschoon een wettelijke basis daarvoor afwezig is. Het Hof leidt immers het precaire karakter van de blootstelling aan een bewezen gezondheidsrisico, alsmede het psychisch letsel dat daarmee verband houdt, af uit de tewerkstelling zonder dat de werknemer het bestaan van het bewuste risico werkelijk ten gronde moet bewijzen.²⁰⁴ *A contrario* zullen werknemers die blootgesteld zijn aan asbest maar wiens werkgever niet is opgenomen in de exhaustieve lijst, geen aanspraak kunnen laten gelden op de vergoeding van hun psychisch letsel, ofschoon zij aannemelijk kunnen maken dat ze zijn blootgesteld aan een ernstig gezondheidsrisico.²⁰⁵ Hoewel het Hof volgens JOURDAIN²⁰⁶ een discriminatie tussen werknemers heeft gecreëerd, werd het bestaan van een onweerlegbaar vermoeden van schade ten aanzien van bepaalde werknemers nogmaals bevestigd in een arrest van 17 februari 2016.²⁰⁷

In weerwil van het door het Franse Hof van Cassatie geformuleerde onweerlegbaar vermoeden is MEKKI -terecht- de mening toegedaan dat het bestaan van een risico, en meer in het bijzonder het gevolg daarvan op de persoon van het slachtoffer, *in concreto* beoordeeld zou moeten worden.²⁰⁸ Het uitzonderlijke karakter van de vergoeding voor angstschade noopt er immers toe rekening te houden met de feitelijke omstandigheden. Ook volgens JOURDAIN kan enkel indien het bestaan van het gezondheidsrisico objectief wordt bewezen in het licht van de particuliere context van de zaak, vermeden worden dat ook werknemers die in werkelijkheid vrijwel niet of slechts in geringe mate in aanraking zijn gekomen met asbest vergoeding kunnen verkrijgen voor hun louter fictieve schade.²⁰⁹

73. Een extensieve interpretatie van de arresten van het Franse Hof van Cassatie van 11 mei 2010 zou er kunnen toe leiden dat een vergoeding wegens angstschade enkel verkregen kan worden wanneer het slachtoffer is blootgesteld aan asbest gedurende de uitoefening van zijn (of haar) beroepsactiviteiten.²¹⁰ Volgens een deel van de Franse lagere rechtspraak kan het toepassingsgebied van de vergoeding voor angstschade echter niet zonder meer in die zin worden beperkt.²¹¹ Zo hebben verschillende Franse arbeidsrechtbanken (*le Conseil de prud'hommes*) onlangs aanvaard dat ook de personen die blootgesteld waren aan alternatieve bewezen gezondheidsrisico's, een schadevergoeding moesten verkrijgen voor het psychisch letsel dat zij hadden opgelopen.

Een eerste vonnis werd geveld op 6 februari 2015 door de arbeidsrechtbank van Longwy. In deze beslissing werd een afzonderlijke vergoeding van 4.500 EUR toegekend aan elk van de tien werknemers van een Franse ijzermijn ter compensatie van hun angstschade.²¹² Zij waren gedurende

²⁰³ Cass. Soc. (FR) 3 maart 2015, publié au bulletin, <https://www.legifrance.gouv.fr>; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1227; M. KEIM-BAGOT, "Préjudice d'anxiété: la Cour de cassation referme la boîte de Pandore", *Droit Social* 2015, nr. 4, 363; J. ICARD, "Délimitation des créanciers d'indemnisation du préjudice d'anxiété" (noot onder Cass. Soc. (FR) 17 februari 2016), *Les cahiers sociaux* 2016, nr. 284, 194.

²⁰⁴ M. MEKKI, "Préjudice spécifique de contamination, préjudice d'anxiété ou la part de l'angoisse dans le droit contemporain", *Gaz. Pal.* 2013, nr. 45, 475; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1227; J. KNETSCH, "Les limites de la réparation du préjudice d'anxiété" (noot onder Cass. Soc. (FR) 3 maart 2015), *Recueil Dalloz* 2015, nr. 19, 968.

²⁰⁵ Cass. Soc. (FR) 3 maart 2015, publié au bulletin, <https://www.legifrance.gouv.fr>; Cass. Soc. (FR) 22 juni 2016, *Recueil Dalloz* 2016, 1436; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1227; J. KNETSCH, "Les limites de la réparation du préjudice d'anxiété" (noot onder Cass. Soc. (FR) 3 maart 2015), *Recueil Dalloz* 2015, nr. 19, 968; J. BOURDOISEAU, "Amiante et réparation du préjudice d'anxiété" (noot onder Cass. Soc. (FR) 22 juni 2016), *Gaz. Pal.* 2016, nr. 35, 57.

²⁰⁶ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1227.

²⁰⁷ Cass. Soc. (FR) 17 februari 2016, publié au bulletin, <https://www.legifrance.gouv.fr>; J. ICARD, "Délimitation des créanciers d'indemnisation du préjudice d'anxiété" (noot onder Cass. Soc. (FR) 17 februari 2016), *Les cahiers sociaux* 2016, nr. 284, 194.

²⁰⁸ M. MEKKI, "Préjudice spécifique de contamination, préjudice d'anxiété ou la part de l'angoisse dans le droit contemporain", *Gaz. Pal.* 2013, nr. 45, 475.

²⁰⁹ P. JOURDAIN, "Les anciens salariés qui perçoivent l'allocation de préretraite amiante (ACAATA) peuvent-ils solliciter la réparation de leurs pertes de revenus?", *RTD civ.* 2010, 565-566.

²¹⁰ M. KEIM-BAGOT, "Préjudice d'anxiété: la Cour de cassation referme la boîte de Pandore", *Droit Social* 2015, nr. 4, 363.

²¹¹ T. MONTPELLIER, "Première décision vers la généralisation du préjudice d'anxiété" (noot onder arbeidsrb. Longwy (FR) 6 februari 2015), *Les cahiers sociaux* 2015, nr. 272, 136.

²¹² Arbeidsrb. Longwy (FR) 6 februari 2015, *RJS* 2015, nr. 4, 259; T. MONTPELLIER, "Première décision vers la généralisation du préjudice d'anxiété" (noot onder arbeidsrb. Longwy (FR) 6 februari 2015), *Les cahiers sociaux* 2015, nr. 272, 136; M. KEIM-BAGOT, "Multi-exposition des travailleurs à l'amiante, aux cancérigènes et aux rayonnements ionisants", *Les cahiers sociaux* 2016, nr. 290, 527.

hun tewerkstelling op een duurzame manier blootgesteld aan kankerverwekkende producten, waardoor ze geconfronteerd werden met een permanente angst om te sterven. Dit grensverleggende vonnis werd in een arrest van 16 september 2016 evenwel verbroken door het Hof van beroep van Nancy.²¹³ Het Hof was immers van oordeel dat de beslissing van de arbeidsrechtbank niet in overeenstemming was met de ter zake geldende rechtspraak van het Hof van Cassatie. In een andere arbeidsrechtelijke zaak heeft de rechtbank van Forbach in een vonnis van 30 juni 2016 geoordeeld dat een schadevergoeding van 1.000 EUR moet worden toegekend aan elk van de 786 werknemers van een steenkoolmijn te Lorraine, steunend op de langdurige blootstelling aan gevaarlijke agentia.²¹⁴ In totaal hebben 736 mijnwerkers beroep aangetekend tegen dit vonnis, vermits ze van oordeel zijn dat de arbeidsrechtbank de blootstelling aan talrijke kankerverwekkende stoffen niet voldoende in beschouwing heeft genomen bij het bepalen van de omvang van de schadevergoeding.

Deze Franse rechtbanken hebben kennelijk een lans willen breken voor de uitbreiding van de vergoeding van angstschade. Hoewel deze lagere rechtspraak niet in overeenstemming is met de huidige visie van het Hof van Cassatie en dus aanvankelijk als een schokgolf door het juridische landschap is gegaan, kan ze op termijn niettemin als een katalysator fungeren voor de verruiming van het toepassingsgebied van angstschade naar andere bewezen gezondheidsrisico's dan asbest.

74. Wanneer naast de realisatie van de schade ook het bestaan van het risico waaraan het slachtoffer is blootgesteld onzeker is, is de houding van de Franse rechtsleer en rechtspraak ten aanzien van de toekenning van een schadevergoeding evenwel -terecht- terughoudend.²¹⁵ Nochtans heeft het Hof van beroep van Versailles in een controversieel arrest van 4 februari 2009 de verwijdering van een zendmast en de betaling van een individuele schadevergoeding van 7.000 EUR aan drie omwonende gezinnen bevolen op basis van het voorzorgsbeginsel.²¹⁶ De exploitant van de zendmast kon volgens het Hof niet aantonen dat de aanwezigheid van elektromagnetische straling geen gevaar inhield voor de gezondheid van de omwonenden, waardoor het voorzorgsbeginsel werd geschonden. Het Hof van beroep achtte, in het kader van het evenwicht tussen naburige erven, de angst van de omwonenden legitiem. Er bestond immers geen wetenschappelijk zekerheid over het bestaan van een gezondheidsrisico, noch over de afwezigheid ervan.²¹⁷ Aangezien deze uitspraak volgens de aansprakelijke slechts een alleenstaand geval betrof, werd geen cassatieberoep ingesteld.

Deze uitspraak is evident vatbaar voor kritiek. Wanneer algemeen aanvaard zou worden dat ook louter hypothetische gezondheidsrisico's aanleiding kunnen geven tot schadevergoeding, wordt het aansprakelijkheidsrecht uitgehold. Behoudens in het geval van uitzonderlijke omstandigheden zal de zekerheidsvereiste met betrekking tot het bestaan van de angstschade in dergelijke gevallen immers niet vervuld kunnen worden.²¹⁸ De ontwikkeling van een psychisch letsel door angst zal

---

²¹³ Nancy (FR) 16 september 2016, nr. 15/0092, <https://www.legifrance.gouv.fr>; M. KEIM-BAGOT, "Multi-exposition des travailleurs à l'amiante, aux cancérogènes et aux rayonnements ionisants", *Les cahiers sociaux* 2016, nr. 290, 527.

²¹⁴ Arbeidsrb. Forbach (FR) 30 juni 2016, onuitg.

²¹⁵ P. JOURDAIN, "Risque et préjudice: réparation au titre des troubles du voisinage du préjudice généré par la présence d'antennes relais de téléphonie mobile" (noot onder Versailles (FR) 4 februari 2009), *RTD civ.* 2009, 328; P. BRUN en O. GOUT, "Responsabilité civile", *Recueil Dalloz* 2011, nr. 1, 37; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1228; M. BACACHE-GIBEILLI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 460.

²¹⁶ Versailles (FR) 4 februari 2009, nr. 08/08775, <https://www.legifrance.gouv.fr>; P. JOURDAIN, "Risque et préjudice: réparation au titre des troubles du voisinage du préjudice généré par la présence d'antennes relais de téléphonie mobile" (noot onder Versailles (FR) 4 februari 2009), *RTD civ.* 2009, 328.

²¹⁷ P. JOURDAIN, "Risque et préjudice: réparation au titre des troubles du voisinage du préjudice généré par la présence d'antennes relais de téléphonie mobile" (noot onder Versailles (FR) 4 februari 2009), *RTD civ.* 2009, 329; P. STOFFEL-MUNCK, "La théorie des troubles du voisinage à l'épreuve du principe de précaution: observations sur le cas des antennes relais", *Recueil Dalloz* 2009, nr. 42, 2821.

²¹⁸ P. JOURDAIN, "Risque et préjudice: réparation au titre des troubles du voisinage du préjudice généré par la présence d'antennes relais de téléphonie mobile" (noot onder Versailles (FR) 4 februari 2009), *RTD civ.* 2009, 329; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1228; M. BACACHE-GIBEILLI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 466.

dienovereenkomstig enkel afhankelijk zijn van het individuele karakter van de benadeelde, en in die zin dus steeds subjectief zijn.²¹⁹ Daarenboven zal het gebrek aan een bewezen gezondheidsrisico een onoverkomelijk obstakel vormen voor het vaststellen van het oorzakelijk verband tussen dat risico en het bestaan van angst in hoofde van het slachtoffer, met als gevolg dat ook het psychisch letsel geen enkele objectieve bestaansredenen zal hebben.²²⁰ Aldus zal het toekennen van een schadevergoeding op basis van een hypothetisch risico op schade per definitie onrechtmatig zijn, vermits niet is voldaan aan de toepassingsvoorwaarden van artikel 1382 B.W.

75. Het onderscheid tussen louter hypothetische respectievelijk bewezen risico's is klaarblijkelijk van fundamenteel belang voor het proces op grond waarvan een vergoeding van angstschade kan worden verkregen. Enkel wanneer de realiteit van het gezondheidsrisico objectief en met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kan worden vastgesteld, zal de buitencontractuele schade die dat risico tot gevolg heeft gehad immers vergoed kunnen worden.²²¹ Om het bestaan van een bewezen risico vast te stellen, is in beginsel dan ook een wetenschappelijke zekerheid vereist.²²² JOURDAIN merkt evenwel -terecht- op dat het gezondheidsrisico in ieder geval voldoende ernstig moet zijn om een vergoeding van de opgelopen angstschade te kunnen rechtvaardigen.²²³ Angst kan immers enkel totstandkomen indien het slachtoffer is blootgesteld aan een aanzienlijk en redelijk risico dat ook werkelijk aanleiding heeft kunnen geven tot onzekerheid over diens bestaanszekerheid. In dit kader heeft het Franse Hof van Cassatie in een arrest van 27 januari 2012 tevens uitdrukkelijk geoordeeld dat een vergoedbaar gezondheidsrisico in ieder geval actueel en bepaald moet zijn.²²⁴

Samengevat, het bestaan van een bewezen risico vormt volgens de meerderheid van de Franse rechtsleer een constitutief element voor de vergoedbaarheid van angstschade, naast het bestaan van een redelijke angst (*infra* 40, nr. 91).²²⁵ Het bestaan van angst zal dan ook onvoldoende, doch noodzakelijk zijn. Zodoende zal enkel het psychisch letsel dat voortkomt uit het bestaan van en de blootstelling aan een bewezen gezondheidsrisico voor vergoeding in aanmerking *kunnen* komen.

1.4 Het bestaan van een redelijke angst

1.4.1 De realiteit van de angst

76. De blootstelling aan een bewezen gezondheidsrisico kan de totstandkoming van angst tot gevolg hebben.²²⁶ Om het bestaan van een psychisch letsel met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid vast te kunnen stellen, zal de angst die aan de grondslag van het ontstaan daarvan ligt, naast het bestaan van een bewezen gezondheidsrisico, gelegitimeerd moeten worden.²²⁷

77. Namens MEKKI moet het aandeel van angst in het schadevergoedingsrecht in ieder geval beperkt blijven. Overeenkomstig dit standpunt zal enkel schadevergoeding voor angstschade

²¹⁹ P. STOFFEL-MUNCK, "La théorie des troubles du voisinage à l'épreuve du principe de précaution: observations sur le cas des antennes relais", *Recueil Dalloz* 2009, nr. 42, 2821; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1228; M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 466.

²²⁰ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1227.

²²¹ D. SINDRES, "Exposition à un risque et perte de chance: un couple mal assorti?", *RTD civ.* 2016, 25.

²²² P. STOFFEL-MUNCK, "La théorie des troubles du voisinage à l'épreuve du principe de précaution: observations sur le cas des antennes relais", *Recueil Dalloz* 2009, nr. 42, 2821; M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 458.

²²³ P. JOURDAIN, "Les anciens salariés qui perçoivent l'allocation de préretraite amiante (ACAATA) peuvent-ils solliciter la réparation de leurs pertes de revenus?", *RTD civ.* 2010, 565.

²²⁴ Cass. Soc. (FR) 27 januari 2012, onuitg.

²²⁵ P. STOFFEL-MUNCK, "La théorie des troubles du voisinage à l'épreuve du principe de précaution: observations sur le cas des antennes relais", *Recueil Dalloz* 2009, nr. 42, 2821; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1229; M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 458-459.

²²⁶ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1226.

²²⁷ M. BACACHE-GIBEILI, "Préjudice d'anxiété: quel domaine?", *Les cahiers sociaux* 2015, nr. 275, 313.

toegekend worden in uitzonderlijke gevallen. Een te ruime toepassing van angst zou immers aanleiding kunnen geven tot de vergoeding van onredelijke en hypothetische vormen van schade. Het bestaan van angst na een preciaire blootstelling moet volgens MEKKI dan ook steeds door de bodemrechter worden beoordeeld in het licht van de feitelijke omstandigheden van de zaak.²²⁸ De grenzen van de billijkheid mogen bovendien in geen geval worden overschreden. De formulering van een quasi-wettelijk vermoeden van angstschade in het geval van een asbestblootstelling door het Franse Hof van Cassatie (*supra* 30, nr. 71) wordt op basis van deze opvatting dan ook uitdrukkelijk verworpen wegens haar ondoelmatig en discriminatoir karakter.

Onredelijke gevoelens van angst zullen met andere woorden geen aanleiding kunnen geven tot een vergoeding van het psychisch letsel dat daardoor tot stand is gekomen.²²⁹ Aangezien het bestaan van het reële karakter van angst bij voorkeur *in concreto* beoordeeld moet worden, zal de feitenrechter ter zake een beroep kunnen doen op een aantal niet-limitatief omschreven criteria.²³⁰ Deze beïnvloedingsfactoren hebben hoofdzakelijk tot doel het aantal aanspraakgerechtigden enigszins af te bakenen met het oog op het vermijden van het vergoeden van louter fictieve schade.

1.4.1.1 *Actual exposure of general reasonableness?*

78. Aangezien de door het slachtoffer opgelopen angst de grondslag moet vormen van het psychisch letsel om vergoedbaar te zijn, moet het ontstaan van die angst na een preciaire blootstelling gerechtvaardigd worden.²³¹ Met het oog op de beoordeling van het redelijke karakter van de angst is het essentieel om met name de blootstelling aan het bewuste gezondheidsrisico afzonderlijk te evalueren. De blootstelling aan een bewezen risico is per slot van rekening de primaire bron van de ontwikkeling van de angst. Moet het slachtoffer ten gronde aannemelijk maken dat hij daadwerkelijk is blootgesteld aan een preciaire agens (*actual exposure*) of is het voldoende dat de feitenrechter het bestaan van angst vaststelt op basis van de redelijkheid (*general reasonableness*)? Wanneer angst wordt beoordeeld op basis van de redelijkheid, zal het slachtoffer de daadwerkelijke blootstelling aan een preciaire agens geenszins moeten bewijzen. De feitenrechter zal de legitimiteit van de angst immers op grond van de billijkheid afleiden uit de feitelijke omstandigheden van de zaak.

De feitenrechter zal voornamelijk een afweging op basis van de redelijkheid moeten maken in het geval van angst voor een besmetting met onder andere hiv of hepatitis. In tegenstelling tot de blootstelling aan asbest (*infra* 36, nr. 82) zal het slachtoffer in dergelijke gevallen immers niet steeds kunnen bewijzen dat hij effectief is blootgesteld aan een (levensbedreigend) besmettelijk virus.²³² Wanneer bijvoorbeeld een hygiënisch verantwoordelijke van een ziekenhuis zich bij het leegmaken van een vuilnisemmer prikt aan een gebruikte injectienaald, zal het *de facto* moeilijk te achterhalen zijn of die naald effectief besmet was op het moment van het incident. De feitenrechter zal dan onder meer moeten beoordelen of, en zo ja, in hoeverre het slachtoffer van de blootstelling een inzicht had in de gevaren van het virus voor zijn gezondheid.²³³ Indien het slachtoffer geen kennis had van het potentieel precair karakter van de blootstelling zal de oorsprong van zijn gevoelens van angst immers

²²⁸ M. MEKKI, "Préjudice spécifique de contamination, préjudice d'anxiété ou la part de l'angoisse dans le droit contemporain", *Gaz. Pal.* 2013, nr. 45, 475.

²²⁹ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1229.

²³⁰ De begrippen 'redelijk' en 'reëel' worden met betrekking tot het bestaan van de angst door elkaar gebruikt. Er wordt als zodanig dan ook vanuit gegaan dat ze een gelijkaardige, of minstens een gelijkwaardige, betekenis hebben.

²³¹ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1226.

²³² C.J.J.M. STOLKER en D.I. LEVINE, "AIDS-phobia: Schadevergoeding voor angst", *NJB* 1996, afl. 23, 886.

²³³ *Ibid.*

niet te vinden zijn in die blootstelling, maar wel in alternatieve oorzaken. In dergelijke gevallen zou de betaling van een vergoeding van angstschade dan ook niet opportuun, noch wenselijk zijn.

79. De vraag of de benadeelde al dan niet met zekerheid moet aantonen dat hij het slachtoffer is geworden van een precare blootstelling werd frequent behandeld in de Nederlandse jurisprudentie. In beginsel is de Nederlandse rechtspraak eerder terughoudend met betrekking tot het toekennen van schadevergoeding op basis van het bestaan van angst.²³⁴ Enkel wanneer de angst ernstig genoeg is, zal het psychisch letsel dat daardoor tot stand is gekomen, vergoed worden. Nopens de vraag of het slachtoffer de blootstelling aan een besmettelijk virus ten gronde moet bewijzen teneinde de realiteit van zijn angst aan te tonen, stelt de rechtspraak zich daarentegen doorgaans wel soepel op.

Zo heeft onder andere de rechtbank van Middelburg in een vonnis van 23 augustus 2010 de angst van een slachtoffer als legitiem beschouwd aan de hand van een benadering op basis van de redelijkheid.²³⁵ In deze burgerlijke zaak had een man zich verzet tegen zijn arrestatie, de arrestant uitgescholden en hem daarna in zijn onderarm gebeten. De politieagent moest antibiotica innemen en heeft gedurende een bepaalde periode in angst voor een besmetting met hiv geleefd. De kantonrechter achtte het plausibel dat de politieagent in onzekerheid had geleefd met betrekking tot zijn toekomstige gezondheidstoestand. De angst voor een besmetting bij bijtwenden is volgens de rechtbank in ieder geval redelijk indien er contact geweest is, of *überhaupt* is kunnen zijn, tussen het bloed van de dader en dat van het slachtoffer. Het slachtoffer kan op het moment van het verontrustend contact immers niet weten of de dader al dan niet drager is van het virus. Deze onzekerheid is volgens de rechtbank dan ook een cruciaal element voor het redelijke bestaan van de angst. Met betrekking tot het psychisch letsel dat tot stand is gekomen door die angst werd de dader uiteindelijk veroordeeld tot de betaling van een morele schadevergoeding van 6.250 EUR.

In een andere zaak werd de gedaagde in een vonnis van 16 juli 2007 door de rechtbank van 's-Gravenhage veroordeeld tot de verplichte medewerking aan een medisch bloedonderzoek.²³⁶ Ook in dit geval was een politieagent in aanraking gekomen met het bloed van een gearresteerde, *in casu* wegens de verwonding met een bebloede glasscherf. Aangezien de gedaagde reeds meermaals was veroordeeld voor druggerelateerde feiten en bovendien zelf verslaafd was aan cocaïne en heroïne, liep hij per definitie een verhoogd risico op besmetting met hiv, hepatitis B of C. Derhalve was de angst van de politieagent om een levensbedreigende besmetting te hebben opgelopen volgens de kortgedingrechter gegrond, ongeacht of de gedaagde al dan niet effectief besmet was. Op grond van het bestaan van een redelijke angst oordeelde de rechtbank dan ook dat het verschaffen van zekerheid over de (toekomstige) gezondheidstoestand van het slachtoffer van primordiaal belang was. Hoewel een morele schadevergoeding *in casu* niet werd gevorderd, toont de uitspraak niettemin aan dat de blootstelling aan een virus in beginsel niet ten gronde bewezen moet worden om de realiteit van de angst met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid aan te tonen.

Indien de feitenrechters in beide besproken zaken hadden geëist dat er sprake moest zijn van een werkelijke blootstelling, hadden de slachtoffers ten gronde aannemelijk moeten maken dat de dader ook effectief drager was van een besmettelijk virus op het ogenblik van de precare blootstelling. Het

²³⁴ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 363. Zie bv. Rb. Middelburg (NL) 23 februari 2000, *LJN* AA5605, www.rechtspraak.nl; Hoge Raad (NL) 6 april 2001, *RvdW* 2001, 74, concl. J. SPIER; Rb. 's-Gravenhage (NL) 7 maart 2003, *TAR* 2003, 67.

²³⁵ Rb. Middelburg (NL) 23 augustus 2010, *NJF* 2011, 164.

²³⁶ Rb. 's-Gravenhage (NL) 16 juli 2007, *KG* 2007, 679.

principiële bezwaar tegen de vereiste van *actual exposure* is uitgerekend dat het voor het slachtoffer nagenoeg onmogelijk is om een daadwerkelijke blootstelling objectief aan te tonen.²³⁷ Zowel de rechtbank van Middelburg als de rechtbank van 's-Gravenhage waren ter zake dan ook van oordeel dat de angst van het slachtoffer in het licht van de feitelijke omstandigheden legitiem geacht moest worden en hebben hun beslissingen als zodanig gesteund op de redelijkheid en billijkheid.

80. Ook de Belgische rechtspraak is incidenteel in aanraking gekomen met de beoordeling van angst na een blootstelling aan een (potentieel) besmettelijk virus.²³⁸ In een strafzaak voor de correctionele rechtbank van Luik werd het slachtoffer gebeten door een drugskoerier, waarna hij een angst had ontwikkeld voor de toekomstige totstandkoming van aids. De strafrechter oordeelde in een vonnis van 30 september 1991 met betrekking tot de burgerlijke vordering dat de angstgevoelens van de benadeelde '*recevable et en entièrement fondées*' waren, zonder dat evenwel bewezen moest worden dat de dader ook daadwerkelijk met het virus was besmet.²³⁹ Ondanks het wetenschappelijk vaststaand feit dat hiv niet kan worden overgedragen via het speeksel was de rechtbank *in casu* toch van oordeel dat de angst plausibel, en aldus gegrond was.²⁴⁰ Ter compensatie van zijn angstschade en de bijkomende relationele problemen waarmee hij daaropvolgend werd geconfronteerd, kreeg het slachtoffer een schadevergoeding van (omgerekend) 6.197,34 EUR.

81. De voorgaande rechtspraak biedt de mogelijkheid om een schadevergoeding voor angstschade te verkrijgen, ofschoon het slachtoffer niet onweerlegbaar kan aantonen dat hij daadwerkelijk is blootgesteld aan een precaire agens. Het bestaan van de angst waarmee hij wordt geconfronteerd, zal alsdan door de feitenrechter worden vastgesteld op grond van de redelijkheid.

82. In tegenstelling tot in het geval van de besmettelijke virussen, zal de feitenrechter bij een blootstelling aan asbest geen afweging moeten maken nopens de werkelijkheid van de blootstelling. Desgevallend zal er immers geen duidelijk onderscheid gemaakt moeten worden tussen de blootstelling aan gevaarlijke dan wel ongevaarlijke materialen. Asbest is namelijk per definitie een precaire agens. Wanneer bijvoorbeeld een bouwvakker asbesthoudende isolatiematerialen moet verwijderen, zal hij onvermijdelijk in contact komen met asbestvezels. Een blootstelling aan asbesthoudende materialen kan dan ook *a priori* als gevaarlijk beschouwd worden. De loutere blootstelling zal in principe voldoende kunnen zijn om de angst van het slachtoffer te kunnen legitimeren. Derhalve en *a contrario* zal een vordering tot vergoeding van het psychisch letsel wegens angst na contact met onschadelijke materialen nooit gehonoreerd kunnen worden. Anders dan in het geval van besmettelijke virussen kan er in voorkomend geval immers geen enkele redelijke onzekerheid bestaan over de toekomstige bestaanszekerheid van de blootgestelde persoon.

83. Het lijkt geen twijfel dat de rechterlijke beoordeling van een blootstelling op grond van de redelijkheid noemenswaardige voordelen biedt voor potentiële slachtoffers, inzonderheid ten aanzien van de aan een besmettelijk virus blootgestelde personen. Wanneer deze benadering algemeen wordt aanvaard, zal het bewijs van een daadwerkelijke blootstelling immers niet vereist zijn om het bestaan van angst te kunnen rechtvaardigen, waardoor de bewijslast in hoofde van het slachtoffer ernstig wordt verlicht. De pleitbezorgers van een beoordeling op basis van *general reasonableness*

---

²³⁷ C.J.J.M. STOLKER en D.I. LEVINE, "AIDS-phobia: Schadevergoeding voor angst", *NJB* 1996, afl. 23, 886.

²³⁸ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 359.

²³⁹ Corr. Luik 20 september 1991, *Journ. Proc.* 1991, nr. 201, 30.

²⁴⁰ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 360.

voeren -terecht- aan dat het onbillijk en ondoelmatig zou zijn om deze bewijslast op de benadeelde te laten rusten.²⁴¹ De vereiste van *actual exposure* zou het vorderingsrecht van de benadeelde per slot van rekening uithollen, vermits het leveren van het bewijs van een feitelijke blootstelling *in concreto* vrijwel uitgesloten is. Doordat de bodemrechter de concrete omstandigheden in ieder geval in zijn (of haar) beoordeling moet betrekken, zullen bovendien voldoende rechtswaarborgen worden ingebouwd. Op die manier wordt vermeden dat louter fictieve schade zal worden vergoed.

1.4.1.2 Beïnvloedingsfactoren van angst

84. Het redelijke karakter van angst wegens een preciaire blootstelling zal niet enkel beoordeeld moeten worden aan de hand van de vraag of het slachtoffer al dan niet daadwerkelijk is blootgesteld aan een bewezen gezondheidsrisico. Ook onder meer de ernst van de levensbedreigende ziekte, de kans op de ontwikkeling ervan of de duur van de blootstelling kunnen in beginsel een invloed uitoefenen op de beoordeling van het bestaan van een reële angst.

A. Ernst van de kans op ontwikkeling en weerslag op de persoonlijkheid

85. In een arbeidsrechtelijke zaak voor het Hof van beroep van Den Bosch werd het slachtoffer tijdens zijn tewerkstelling structureel blootgesteld aan asbest. De getroffen werknemer voerde *in casu* aan dat hij geconfronteerd werd met ernstige gevoelens van angst en aldus een psychisch letsel had opgelopen. Uit het deskundigenonderzoek dat door de rechtbank in eerste aanleg was bevolen, bleek dat de totstandkoming van het psychisch letsel minstens ten dele te wijten was aan de beperkte cognitieve capaciteiten van het slachtoffer. Het slachtoffer had in het verleden een zwaar verkeersongeluk gehad, waardoor hij hersenschade had opgelopen en zijn verstandelijk vermogen definitief was afgenomen. Door het Hof werd ter zake geoordeeld dat het oorzakelijk verband tussen enerzijds de preciaire blootstelling aan asbesthoudende materialen en anderzijds het psychisch letsel niet doorbroken was, ofschoon het psychisch letsel deels te wijten was aan de voorbeschiktheid van het slachtoffer. Volgens het Hof was het voor de toekenning van een morele schadevergoeding immers voldoende dat de mogelijkheid tot het bestaan van angstschade redelijkerwijze plausibel was. *In casu* was het niet uitgesloten dat het slachtoffer het psychisch letsel had opgelopen door de blootstelling aan asbest, waardoor aan deze vereiste was voldaan.

Uit dit arrest van 6 mei 2008 blijkt kennelijk dat de ernst van de mogelijkheid tot ontwikkeling van een levensbedreigende aandoening na een blootstelling aan asbest geen doorslaggevend element is om de angst van het slachtoffer te legitimeren.²⁴² De redelijke mogelijkheid van schade is immers voldoende.²⁴³ De realiteit van de opgelopen angst zal volgens het Hof met andere woorden niet louter vastgesteld kunnen worden op basis van de ernst van de kans op ontwikkeling van schade. Daarentegen stelt het Hof van beroep volgens DE KEZEL -evenwel impliciet- dat de omvang van de weerslag die een blootstelling aan asbest heeft op de persoonlijkheid van het slachtoffer wel een cruciaal element is om de angst van het slachtoffer te kunnen rechtvaardigen.²⁴⁴

86. Ook door de Franse rechtsleer wordt geen determinerend belang toegekend aan de ernst van de kans op de ontwikkeling van een levensbedreigende ziekte. De toekomstige realisatie van een

²⁴¹ C.J.J.M. STOLKER en D.I. LEVINE, "AIDS-phobia: Schadevergoeding voor angst", *NJB* 1996, afl. 23, 886.

²⁴² Den Bosch (NL) 6 mei 2008, *LJN* BD5666, www.rechtspraak.nl.

²⁴³ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 367.

²⁴⁴ *Ibid.*

potentieel fatale aandoening na een preciaire blootstelling is per definitie onzeker.²⁴⁵ BACACHE-GIBEILI leidt uit de twijfel die bestaat over de concretisering van de aan de blootstelling verbonden gezondheidsrisico's af dat de angst die uit deze onzekerheid voortvloeit, bestaanbaar is.²⁴⁶ De onzekerheid impliceert met andere woorden *ipso facto* het bestaan van angst. Derhalve zal een kans op de ontwikkeling van een levensbedreigende ziekte feitelijk moeten bestaan. De hoegrootheid van die kans is volgens deze zienswijze evenwel volkomen irrelevant. Het loutere bestaan van een kans op de ontwikkeling van een fatale aandoening, en in het bijzonder de onzekerheid die daar het gevolg van is, vormt aldus de determinerende factor voor het bestaan van een objectief verklaarbare angst.

Deze benadering moet echter enigszins genuanceerd worden, in die zin dat een onderscheid gemaakt moet worden tussen enerzijds het bestaan van een redelijke angst en anderzijds de legitimiteit van de vergoeding van het psychisch letsel dat door die angst tot stand is gekomen. Het feit dat het bestaan van angst onomstotelijk is vastgesteld, wil immers niet per definitie zeggen dat ook een vergoeding van het psychisch letsel dat daar het gevolg van is, gerechtvaardigd zal zijn.

B. Ernst van de ziekte

87. De rechtspraak en rechtsleer hebben in het verleden nagenoeg geen aandacht besteed aan de invloed van de ernst van een levensbedreigende ziekte op het ontstaan van angst.²⁴⁷ De meerderheid van de zaken heeft tot op heden immers betrekking op de blootstelling aan asbest, hiv of hepatitis. Van deze preciaire agentia wordt het levensbedreigende karakter thans niet langer wetenschappelijk betwist, waardoor ze zonder meer als ernstig worden beschouwd.

Wanneer echter algemeen aanvaard zou worden dat een vergoeding voor angstschade enkel kan worden verkregen indien het slachtoffer is geconfronteerd met de (potentiële) toekomstige veruitwendiging van een *ernstige* levensbedreigende ziekte, zal geen omvangrijke waarde meer gehecht moeten worden aan de ernst van de kans op de ontwikkeling ervan. De bijzondere aard van de gevreesde aandoening in kwestie zal in dergelijke gevallen immers het bestaan van een redelijke angst kunnen rechtvaardigen, ongeacht de hoegrootheid van de kans op de ontwikkeling ervan.²⁴⁸

C. Algemene bekendheid met de ziekte en de duur van de blootstelling

88. Daarnaast kan ook de algemene bekendheid met de schadelijke gevolgen van bepaalde preciaire agentia in beginsel een rol spelen bij de beoordeling van de realiteit van de angst. Zo heeft onder meer het Hof van beroep van Orléans in een arrest van 4 juni 2015 aangetoond dat de bekendheid met de ziekte een fundamenteel element is voor het ontstaan van angst. Deze arbeidsrechtelijke zaak had betrekking op veertien werknemers die structureel waren blootgesteld aan asbestvezels. Volgens de getroffen werknemers was hun werkgever tekortgeschoten in zijn veiligheidsverplichting door hen zonder enige bescherming bloot te stellen aan agentia waarvan het preciaire karakter reeds sinds het einde van de negentiende eeuw bekend was. Het Hof was van mening dat *'la sévérité et la gravité des affections liées à l'amiante qui sont parfaitement connues, la probabilité avérée de développer une de ces pathologies, et la connaissance de leur issue (...) sont indiscutablement la cause pour le salarié qui se sait contaminé par l'inhalation d'amiante d'une*

²⁴⁵ M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 458.

²⁴⁶ M. BACACHE-GIBEILI, "Préjudice d'anxiété: quel domain?", *Les cahiers sociaux* 2015, nr. 275, 313.

²⁴⁷ M.S.A. VEGTER, *Vergoeding van psychisch letsel door de werkgever*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2005, 412.

²⁴⁸ *Ibid.*, 412-413.

*angoisse et d'une inquiétude permanente de déclarer à tout moment et à plus ou moins brève échéance une telle maladie et de devoir y faire face.*²⁴⁹ Het Hof heeft op basis van deze argumentatie geoordeeld dat de werkgever aansprakelijk was voor het opgelopen psychisch letsel. Aan elk van de veertien getroffen werknemers werd een geldelijke schadeloosstelling van 12.000 EUR toegewezen.

89. In een vonnis van 30 mei 2001 van de rechtbank van Middelburg werd uitdrukkelijk gesteld dat *'het een feit [...] van algemene bekendheid (is) dat blootstelling aan asbeststof fatale ziekten kan veroorzaken.'*²⁵⁰ De angst van een werknemer die gedurende zevenendertig jaar was blootgesteld aan asbest werd dan ook redelijk geacht op basis van deze algemene bekendheid met de mogelijk levensbedreigende gevolgen van de asbestblootstelling in kwestie.²⁵¹ De duur van de blootstelling werd door de arrondissementsrechter echter ook in beschouwing genomen voor het beoordelen van de realiteit van de opgelopen angst in hoofde van het slachtoffer.²⁵²

De algemene bekendheid met het levensbedreigende karakter van een bepaalde ziekte zal evenwel niet steeds van doorslaggevend belang zijn. Zo heeft bijvoorbeeld de rechtbank van Roermond in een vonnis van 22 augustus 1996 in dit kader geoordeeld dat een kortstondige blootstelling het bestaan van angst niet kan rechtvaardigen. In deze zaak had een aannemer asbesthoudende golfplaten geplaatst op een bedrijfspand dat was beschadigd na een storm. Enkele brokstukken waren echter in het pand blijven liggen, waardoor de eigenaar schrik had een aan asbest gerelateerde ziekte te krijgen. In de veegmonsters die na het verwijderen van de achtergebleven brokstukken werden genomen, werd evenwel slechts een minieme dosis asbest aangetroffen. De kantonrechter heeft de vordering tot vergoeding voor angstschade dan ook afgewezen. De rechtbank stelde *in casu* dat de bekendheid met de gevaren van asbest op zichzelf niet voldoende was om het bestaan van angst te legitimeren, voor zover de blootstelling slechts minimaal en kortstondig was.²⁵³

90. In weerwil van de Nederlandse jurisprudentie zijn de Franse rechtspraak en rechtsleer daarentegen van mening dat de duur van de blootstelling pas op een ander ogenblik in het schadevergoedingsproces in beschouwing genomen moet worden.²⁵⁴ Zo heeft het Hof van beroep van Parijs in een reeks arresten van 8 oktober 2013 geoordeeld dat de duur van de blootstelling in beginsel geen invloed heeft op de beoordeling van het redelijk karakter van de angst, doch slechts een impact heeft op de hoegrootheid van de toepasselijke schadevergoeding. Het Hof heeft uitdrukkelijk geoordeeld dat een schadevergoeding moest worden toegekend *'au regard de la durée de l'exposition pendant la période retenue par l'arrêté ministériel susvisé (...)'*.²⁵⁵ Overeenkomstig deze uitspraken zullen binnen een onderneming dan ook niet langer uniforme schadevergoedingen worden toegekend aan alle werknemers die zijn blootgesteld aan asbest.²⁵⁶ De duur van de blootstelling zal met andere woorden in ieder geval een belangrijke rol spelen volgens het Hof.

91. Het is duidelijk dat de besproken beïnvloedingsfactoren elk hun eigen effect zullen uitoefenen op het ontstaan van angst na een precare blootstelling. Uit zowel de Nederlandse als de Franse

---

²⁴⁹ Orléans (FR) 4 juni 2015, nr. 14/02054, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

²⁵⁰ Rb. Middelburg (NL) 30 mei 2001, *JAR* 2001, 232.

²⁵¹ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 366.

²⁵² *Ibid.*

²⁵³ Rb. Roermond (NL) 22 augustus 1996, onuitg., aangehaald door E.P. CEULEN, "Aansprakelijkheid voor asbestblootstelling" (noot onder Den Bosch 6 mei 2008), *TVP* 2009, afl. 2, 72.

²⁵⁴ S. GALLAGE-ALWIS en C. MASSIERA, "Le rejet progressif d'une indemnisation automatique et uniforme du préjudice d'anxiété", *Petites Affiches* 2014, nr. 73, 8.

²⁵⁵ Parijs (FR) 8 oktober 2013, nr. 11/11480, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

²⁵⁶ S. GALLAGE-ALWIS en C. MASSIERA, "Le rejet progressif d'une indemnisation automatique et uniforme du préjudice d'anxiété", *Petites Affiches* 2014, nr. 73, 8.

rechtspraak blijkt evenwel dat de angst van het slachtoffer in ieder geval moet steunen op objectief verklaarbare gronden en als zodanig redelijk moet zijn. De angst is immers de enige bestaansreden van het psychisch letsel waarmee het slachtoffer geconfronteerd wordt. Indien de angst het voorwerp is van onzekerheid, zal het aansprakelijkheidsrecht principieel dan ook geen schadevergoeding kunnen toekennen voor de morele schade die daaruit is voortgevloeid.²⁵⁷ De feitenrechter zal in het licht van de concrete omstandigheden moeten bepalen of er sprake is van een redelijke angst en kan ter zake een beroep doen op de alhier besproken aanknopingspunten. Enkel op die manier zal hij (of zij) het bestaan van een psychisch letsel aan de hand van feitelijke vermoedens kunnen vaststellen.

1.5 Beoordeling van het psychisch letsel

1.5.1 Feitelijk vermoeden van angstschade

92. De oorzaken voor de totstandkoming van angstschade zijn *legio* en kunnen derhalve niet ronduit worden herleid tot de onrechtmatige schending van de fysieke integriteit van het betrokken slachtoffer.²⁵⁸ Ook een krenking van het psychisch welbehagen door een redelijke angst na een preciaire blootstelling aan bewezen gezondheidsrisico's zal in beginsel vergoed kunnen worden.²⁵⁹ Evenals in het Belgische aansprakelijkheidsrecht (*supra* 13, nr. 30), is ook in de Franse rechtsorde de voorwaarde evenwel dat het psychisch letsel persoonlijk, rechtstreeks en zeker moet zijn.²⁶⁰ Inzake deze zekerheidsvereiste wordt als zodanig algemeen aanvaard dat het psychisch letsel voor vergoeding in aanmerking genomen moet worden *als en slechts als* de angst rechtstreeks aan de grondslag van het ontstaan van dat psychisch letsel ligt (*supra* 29, nr. 68).²⁶¹

93. Het bestaan van een psychisch letsel zal aldus beoordeeld moeten worden aan de hand van de angst. Zonder het bestaan van een zeker nadeel kunnen de gevolgen van dat nadeel immers niet vergoed worden.²⁶² Daarenboven is het volgens de Franse rechtsleer vereist dat ook het gezondheidsrisico waaraan het slachtoffer is blootgesteld, bewezen is.²⁶³

Zowel het gezondheidsrisico als de angst worden verbonden aan hun eigen modaliteiten. Dit houdt concreet in dat aan elk van de voorwaarden voor de totstandkoming van de buitencontractuele schade afzonderlijk voldaan zal moeten worden opdat het eindproduct, namelijk het psychisch letsel, met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid vastgesteld zal kunnen worden, en aldus vergoedbaar kan zijn. Wanneer angst is ingetreden wegens een niet-bewezen gezondheidsrisico of de angst niet redelijk is in het kader van de concrete omstandigheden, zal het psychisch letsel als zodanig niet vergoedbaar zijn. Opdat het aansprakelijkheidsrecht niet zou worden uitgehold, kan derhalve enkel vergoeding voor angstschade worden toegekend wanneer het gezondheidsrisico

²⁵⁷ F.-P. BÉNOÎT, "Essai sur les conditions de la responsabilité en droit public et privé", *JCP* 1957, 1351, nr. 22; P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contrats: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 553-554; C. WILLMANN, "Faciliter la réparation du préjudice d'anxiété des salariés exposés à l'amiante: une jurisprudence attendue, quoique critiquée" (noot onder Cass. Soc. (FR) 2 april 2014), *Recueil Dalloz* 2014, nr. 22, 1313.

²⁵⁸ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1226.

²⁵⁹ P. JOURDAIN, "Risque et préjudice: réparation au titre des troubles du voisinage du préjudice généré par la présence d'antennes relais de téléphonie mobile" (noot onder Versailles (FR) 4 februari 2009), *RTD civ.* 2009, 329; P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contrats: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 554; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1226.

²⁶⁰ P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contrats: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 545.

²⁶¹ P. STOFFEL-MUNCK, "La théorie des troubles du voisinage à l'épreuve du principe de précaution: observations sur le cas des antennes relais", *Recueil Dalloz* 2009, nr. 42, 2821; C. WILLMANN, "Faciliter la réparation du préjudice d'anxiété des salariés exposés à l'amiante: une jurisprudence attendue, quoique critiquée" (noot onder Cass. Soc. (FR) 2 april 2014), *Recueil Dalloz* 2014, nr. 22, 1313; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1229; M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 573.

²⁶² H. FABRE-LUCE, "Urbanisme" (noot onder Cass. Civ. (FR) 30 september 1998), *AJDI* 1999, 537; P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contrats: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 527-528.

²⁶³ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1226; M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 458-459; D. SINDRES, "Exposition à un risque et perte de chance: un couple mal assorti?", *RTD civ.* 2016, 25.

waarmee het slachtoffer van de preciaire blootstelling is geconfronteerd, bewezen is en de totstandkoming van angst op objectieve gronden (lees: redelijkerwijze) gelegitimeerd kan worden.

De feitenrechter zal alle feitelijke omstandigheden in beschouwing moeten nemen om in voorkomend geval te beoordelen of het bestaan van een psychisch letsel wegens de angst na een blootstelling aan (ernstige) preciaire agentia al dan niet met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid vaststelbaar, en dus vergoedbaar is.²⁶⁴

Naast de reeds hiervoor besproken factoren die een invloed kunnen uitoefenen op het redelijke bestaan van angst wegens een onrechtmatige blootstelling aan bewezen risicofactoren, zullen tevens de getuigenissen van personen die in de nabije omgeving van het slachtoffer leven (of werken) een indicatie zijn voor het bestaan van angstschade. Zo heeft bijvoorbeeld het Hof van beroep van Douai in een arrest van 31 januari 2014 geoordeeld *'qu'il est d'ailleurs communiqué aux débats un certain nombre d'attestations émanant de proches ou de membres de la famille de l'intimé, (...) et que ces témoignages décrivent de façon précise et circonstanciée l'anxiété éprouvée par lui et les transformations que cette anxiété a entraînées dans ses conditions d'existence.'*²⁶⁵ Derhalve kon het werkelijke bestaan van een psychisch letsel niet langer worden ontkend. Het vonnis van de rechtbank in eerste aanleg werd dan ook in beroep bevestigd. Het asbestslachtoffer in kwestie verkreeg uiteindelijk een schadevergoeding van 7.500 EUR ter compensatie van zijn angstschade.

94. In de Nederlandse rechtsorde wordt doorgaans aanvaard dat angstschade in beginsel enkel voor vergoeding in aanmerking komt indien het psychisch letsel voldoet aan een medisch erkend ziektebeeld dat niet gelijkgesteld kan worden met een zich nog niet gerealiseerd risico. In het voornoemde vonnis van 30 mei 2001 van de rechtbank van Middelburg werd evenwel geoordeeld dat een erkend medisch ziektebeeld geen absolute vereiste is om het bestaan van angstschade te kunnen rechtvaardigen.²⁶⁶ De psychische spanningen die niet kunnen worden ondergebracht bij een erkend psychiatrisch ziektebeeld kunnen volgens de arrondissementsrechter zodanig ernstig en langdurig zijn geweest dat een aantasting in de persoon in de zin van artikel 6:106 lid 1 NBW moest aangenomen worden.²⁶⁷ Het bestaan van een psychisch letsel werd als zodanig plausibel geacht.

Ook het Hof van beroep van Lyon heeft in twee arresten bevestigd dat de eiser ten gronde het bestaan van de angstschade *kan* bewijzen op basis van medisch onderbouwde documenten.²⁶⁸ Het ondergaan van periodieke medische onderzoeken toont volgens het Hof immers onmiskenbaar aan dat het slachtoffer van een asbestblootstelling zich ernstig zorgen maakt over de toekomstige evolutie van zijn gezondheidstoestand.²⁶⁹

95. Samengevat, de feitenrechter zal bij de juridische beoordeling van het bestaan van een psychisch letsel wegens angst na een onrechtmatige blootstelling aan preciaire agentia in de eerste plaats een beroep kunnen doen op feitelijke vermoedens.²⁷⁰ Opdat er sprake kan zijn van een sluitend

---

²⁶⁴ P. JOURDAIN, "Les anciens salariés qui perçoivent l'allocation de préretraite amiante (ACAATA) peuvent-ils solliciter la réparation de leurs pertes de revenus?", *RTD civ.* 2010, 565; M. MEKKI, "Préjudice spécifique de contamination, préjudice d'anxiété ou la part de l'angoisse dans le droit contemporain", *Gaz. Pal.* 2013, nr. 45, 475.

²⁶⁵ Douai (FR) 31 januari 2014, nr. 13/00496, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

²⁶⁶ Rb. Middelburg (NL) 30 mei 2001, *JAR* 2001, 232.

²⁶⁷ Artikel 6:106 NBW luidt: 'Voor nadeel dat niet in vermogensschade bestaat, heeft de benadeelde recht op een naar billijkheid vast te stellen schadevergoeding, indien de benadeelde lichamelijk letsel heeft opgelopen, in zijn eer of goede naam is geschaad of op andere wijze in zijn persoon is aangetast.'

²⁶⁸ Lyon (FR) 12 september 2012, nr. 11/08573, <https://www.legifrance.gouv.fr>; Lyon 19 oktober 2012, nr. 12/00859, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

²⁶⁹ L. GAMET, "Le préjudice d'anxiété", *Droit social* 2015, nr. 1, 60.

²⁷⁰ Artikel 1349 B.W. heeft betrekking op het gebruik van vermoedens als bewijselement en luidt als volgt: 'Vermoedens zijn gevolgtrekkingen die de wet of de rechter afleidt uit een bekend feit om te besluiten tot een onbekend feit.'

vermoeden van angstschade, zal hij (of zij) een bepaalde redenering moeten afleiden uit objectief vaststelbare feiten. Men kan bijvoorbeeld denken aan het bestaan van bewezen gezondheidsrisico's, de aanwezigheid van een redelijke angst, getuigenissen van naasten, medische attesten, etc. Op basis van deze vaststaande feiten zal de feitenrechter dan vervolgens een plausibel besluit kunnen trekken, waardoor het bestaan van de buitencontractuele schade finaal met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid vastgesteld zal kunnen worden. Hij (of zij) beschikt ter zake over een ruime appreciatiebevoegdheid. Niettemin zal het Hof van Cassatie in ieder geval kunnen controleren of de gevolgtrekkingen van de feitenrechter al dan niet worden ondersteund door de feiten waarop hij zich desgevallend heeft gebaseerd en of artikel 1349 B.W. als zodanig niet wordt geschonden.²⁷¹

1.5.2 Alternatieve methodes ter vaststelling van het psychisch letsel

1.5.2.1 Quasi-wettelijk vermoeden van angstschade

96. Namens artikel 1350 B.W. wordt een wettelijk vermoeden gedefinieerd als een vermoeden dat door een bijzondere wetsbepaling met zekere feiten is verbonden.²⁷² De Franse rechtspraak heeft inzake angstschade echter een oneigenlijk of quasi-wettelijk vermoeden van schade geconstrueerd op grond waarvan het psychisch letsel van bepaalde slachtoffers voor vergoeding in aanmerking komt. Overeenkomstig dit vermoeden worden er door de rechtspraak en rechtsleer rechtsgevolgen verbonden aan vaststaande feiten, niettegenstaande de afwezigheid van een wettelijke grondslag.

Het voorbeeld bij uitstek van een quasi-wettelijk vermoeden met betrekking tot angstschade werd door het Franse Hof van Cassatie geformuleerd in het reeds besproken arrest van 3 maart 2015 (*supra* 31, nr. 72).²⁷³ Aangezien de inschrijving van de onderneming waarin de werknemer tewerkgesteld is op het eerste gezicht voldoende is om een vergoeding voor angstschade te verkrijgen, zullen in beginsel ook de werknemers die niet, of slechts in een beperkte mate, blootgesteld zijn aan asbest een vergoeding voor hun (louter) fictieve schade een schadeloosstelling kunnen bekomen.²⁷⁴ *A contrario* zullen werknemers die blootgesteld zijn aan asbest, maar wiens werkgever niet is opgenomen in de exhaustieve lijst, geen aanspraak kunnen laten gelden op de vergoeding van hun psychisch letsel, ofschoon zij aannemelijk kunnen maken dat ze zijn blootgesteld aan een ernstig gezondheidsrisico.²⁷⁵ Rekening houdend met de rechtszekerheid en het vermijden van discriminatoire behandelingen tussen potentiële slachtoffers moet het gebruik van een dergelijk quasi-wettelijk vermoeden volgens JOURDAIN en MEKKI dan ook -terecht- worden vermeden.²⁷⁶

97. Het Franse Hof van Cassatie heeft dit quasi-wettelijk vermoeden in de eerste plaats in het leven geroepen omdat de getroffen werknemers geen aanspraak konden maken op de vergoedingen die waren opgenomen in de toepasselijke beroepsziekteregeling (*supra* 30, nr. 71). Ook in de Belgische rechtsorde is de juridische lijdensweg van asbestslachtoffers die op basis van het

²⁷¹ Cass. 22 oktober 2004, *Arr. Cass.* 2004, nr. 502, 1672.

²⁷² Artikel 1350 B.W. luidt: "Een wettelijk vermoeden is het vermoeden dat door een bijzondere wetsbepaling met zekere handelingen of met zekere feiten verbonden is (...)".

²⁷³ Cass. Soc. (FR) 3 maart 2015, publié au bulletin, <https://www.legifrance.gouv.fr>; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1227; M. KEIM-BAGOT, "Préjudice d'anxiété: la Cour de cassation referme la boîte de Pandore", *Droit Social* 2015, nr. 4, 363; J. ICARD, "Délimitation des créanciers d'indemnisation du préjudice d'anxiété" (noot onder Cass. Soc. (FR) 17 februari 2016), *Les cahiers sociaux* 2016, nr. 284, 194.

²⁷⁴ De (mogelijke) blootstelling aan asbest moet evenwel in ieder geval aannemelijk gemaakt worden.

²⁷⁵ Cass. Soc. (FR) 3 maart 2015, publié au bulletin, <https://www.legifrance.gouv.fr>; Cass. Soc. (FR) 22 juni 2016, *Recueil Dalloz* 2016, 1436; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1227; J. KNETSCH, "Les limites de la réparation du préjudice d'anxiété" (noot onder Cass. Soc. (FR) 3 maart 2015), *Recueil Dalloz* 2015, nr. 19, 968; J. BOURDOISEAU, "Amiante et réparation du préjudice d'anxiété" (noot onder Cass. Soc. (FR) 22 juni 2016), *Gaz. Pal.* 2016, nr. 35, 57.

²⁷⁶ P. JOURDAIN, "Les anciens salariés qui perçoivent l'allocation de préretraite amiante (ACAATA) peuvent-ils solliciter la réparation de leurs pertes de revenus?", *RTD civ.* 2010, 565-566; M. MEKKI, "Préjudice spécifique de contamination, préjudice d'anxiété ou la part de l'angoisse dans le droit contemporain", *Gaz. Pal.* 2013, nr. 45, 475; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1227.

aansprakelijkheidsrecht een vergoeding willen bekomen voor hun beroepsgerelateerde schade aan hun gezondheid vaak enorm lang.²⁷⁷ Zodoende heeft de federale wetgever met het Asbestfonds (AFA) een publiek schadefonds opgericht waarop *elk* slachtoffer van asbest zich rechtstreeks kan beroepen ter vergoeding van zijn (of haar) asbestgerelateerde aandoening.²⁷⁸ De benadeelde zal het bewijs van de blootstelling aan een asbestrisico echter wel aannemelijk moeten maken. Bovendien kunnen enkel de personen die geconfronteerd worden met longvlieskanker of asbestose thans een aanspraak op vergoeding op basis van het fonds laten gelden. De werkgever zal, mits de periodieke betaling van bijdragen, op zijn beurt beschermd worden tegen aanspraken van voormalige werknemers of derden die een asbestgerelateerde ziekte hebben opgelopen.²⁷⁹

98. De voormelde Franse rechtspraak in beschouwing genomen, creëert de totstandbrenging van een quasi-vermoeden van angstschade kennelijk talrijke ondoelmatige en discriminatoire effecten.²⁸⁰ Daarnaast wordt er door de Franse rechtsleer -terecht- op gewezen dat moet worden vermeden dat de feitenrechter zich inlaat met de taken van de wetgever. De Belgische wetgever zou dan ook buiten de toepassing van het aansprakelijkheidsrecht om moeten voorzien in een vergoedingsmechanisme voor het psychisch letsel door angst. Het toepassingsgebied van het Asbestfonds zou met andere woorden uitgebreid moeten worden tot de slachtoffers van angstschade na een onrechtmatige blootstelling aan asbest. Zowel de benadeelden als de werkgevers zullen zonder twijfel baat hebben bij een dergelijke regeling. De beroepsziekteregeling is immers niet op eenieder van toepassing. Een alternatief vergoedingssysteem biedt derhalve voordelen voor alle personen die niet kunnen genieten van de uitkeringen op basis van deze regeling. Men kan bijvoorbeeld denken aan de echtgenote van een werknemer die bij het wassen van zijn werkkledij in aanraking is gekomen met asbestvezels en als zodanig een psychisch letsel heeft opgelopen wegens de angst om in de toekomst een asbestziekte te ontwikkelen.²⁸¹ Daarenboven zal de beperkte uitkering van de beroepsziekteregeling in hoofde van de getroffen slachtoffers op die manier verhoogd worden. Anderzijds zal de werkgever kunnen genieten van immuniteit tegen vorderingen van vroegere werknemers of betrokken derden.

Ondanks de verschillende voordelen die aan een alternatief vergoedingsmechanisme zijn verbonden, blijft het Franse Hof van Cassatie een conservatieve houding aannemen. Het Hof was, in weerwil van de ontwikkelingen in de rechtsleer om in het kader van de schadeloosstelling rekening te houden met psychische stoornissen, in een arrest van 20 november 2014 immers van oordeel dat voor een vergoeding door het Franse Asbestfonds (FIVA) '*une atteinte à l'état de la victime*' vereist was.²⁸² Derhalve komt enkel fysieke schade in aanmerking voor de vergoeding door het publiek schadefonds.

1.5.2.2 Vermoeden van angstschade bij rechtskrenking

99. Een minderheid van de Belgische rechtsleer argumenteert dat de schending van een subjectief recht van rechtswege een vergoedbare schade oplevert.²⁸³ In het geval van een vermoeden van schade bij een rechtskrenking zal de loutere vaststelling van een inbreuk op een

²⁷⁷ E. DE KEZEL, "Schadevergoeding bij asbestschade", *NJW* 2008, nr. 180, 283.

²⁷⁸ Programmawet (I) 27 december 2006, *BS* 28 december 2006.

²⁷⁹ E. DE KEZEL, "Schadevergoeding bij asbestschade", *NJW* 2008, nr. 180, 298.

²⁸⁰ P. JOURDAIN, "Les anciens salariés qui perçoivent l'allocation de préretraite amiante (ACAATA) peuvent-ils solliciter la réparation de leurs pertes de revenus?", *RTD civ.* 2010, 565-566; M. MEKKI, "Préjudice spécifique de contamination, préjudice d'anxiété ou la part de l'angoisse dans le droit contemporain", *Gaz. Pal.* 2013, nr. 45, 475; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1227.

²⁸¹ E. DE KEZEL, "Enkele problemen inzake de vergoeding van schade ten gevolge van een blootstelling aan asbest" (noot onder Rb. Leuven 12 oktober 1999), *TMR* 2000, 345.

²⁸² Cass. Civ. (FR) 20 november 2014, onuitg.

²⁸³ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 470.

fundamenteel recht of belang een recht op schadevergoeding scheppen.²⁸⁴ Overeenkomstig deze benadering zal alle schade aan de gezondheid in aanmerking kunnen komen voor schadevergoeding, vermits eenieder een recht heeft op een eerbiediging van de psychische integriteit of op gezondheid. Derhalve zal het psychisch letsel dat veroorzaakt wordt wegens de inbreuk op het recht op de eerbiediging van de psychische integriteit van een aan een precare agens blootgestelde persoon in beginsel ook vergoed moeten worden. Hij (of zij) zal desgevallend enkel het onrechtmatig karakter van de blootstelling en het oorzakelijk verband tussen die fout en de schade moeten aantonen.

In voorkomend geval zou de functie van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht evenwel worden gewijzigd. Volgens EMAUS is het primaire doel van het aansprakelijkheidsrecht immers niet om te voorzien in rechtshandhaving, maar wel om aan de slachtoffers van een onrechtmatige daad een remedie voor de geleden schade te verschaffen.²⁸⁵ Een wijziging in die zin lijkt niet opportuun.

1.5.3 De omvang van het psychisch letsel

100. De vergoeding wegens angstschade is volgens het Franse Hof van Cassatie gericht op de genoegdoening van de actuele gevolgen die het bewezen gezondheidsrisico heeft voor de bestaanszekerheid van het slachtoffer, en niet op de fysieke veruitwendiging van de aan die risicofactoren verbonden aandoening.²⁸⁶ Derhalve zal het slachtoffer zijn vergoedingsaanspraak behouden wanneer de levensbedreigende ziekte zich in de toekomst toch zou manifesteren.²⁸⁷

Het Hof poogt zich echter te behoeden voor een te ruime toepassing van de vergoeding van angstschade.²⁸⁸ Aanvankelijk werd op basis van de rechtspraak van het Franse Hof enkel een vergoeding toegekend in het geval van *'une inquiétude permanente face au risque de déclaration à tout moment d'une maladie.'*²⁸⁹ Op basis van een arrest van het Hof van 25 september 2013 worden de contouren van de vergoeding van angstschade echter enigszins geremodelleerd.²⁹⁰ Het Hof stelt immers dat deze schadevergoeding in beginsel is gericht op het compenseren van *'l'ensemble des troubles psychologiques, y compris ceux liés au bouleversement dans les conditions d'existence, résultant du risque de déclaration à tout moment d'une maladie liée à l'amiante.'*²⁹¹ Op die manier lijkt het Hof, naast het bestaan van een chronische angst, een tweede component te willen toevoegen aan de vergoeding voor angstschade, namelijk de bijkomende problemen die het slachtoffer in zijn dagelijks leven ondervindt ter wille van de chronische aanwezigheid van die angst.

101. Volgens PORCHY-SIMON heeft het Hof echter geenszins de bedoeling een bijkomend element aan de vergoeding van angstschade toe te voegen.²⁹² Integendeel, het Hof tracht het principe van de integrale schadevergoeding te eerbiedigen. Alle psychologische gevolgen die het gevolg zijn van

²⁸⁴ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 358.

²⁸⁵ J.M. EMAUS, *Handhaving van EVRM-rechten via het aansprakelijkheidsrecht. Over de inpassing van de fundamentele rechtsschending in het Nederlands burgerlijk recht*, Den Haag, Boom juridische uitgevers, 2013, 323.

²⁸⁶ M. MEKKI, "Préjudice spécifique de contamination, préjudice d'anxiété ou la part de l'angoisse dans le droit contemporain", *Gaz. Pal.* 2013, nr. 45, 475; M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 457.

²⁸⁷ C. WILLMANN, "Faciliter la réparation du préjudice d'anxiété des salariés exposés à l'amiante: une jurisprudence attendue, quoique critiquée" (noot onder Cass. Soc. (FR) 2 april 2014), *Recueil Dalloz* 2014, nr. 22, 1314.

²⁸⁸ P. JOURDAIN, "Préjudice spécifique d'anxiété des travailleurs de l'amiante et troubles dans les conditions d'existence: ces préjudices sont-ils distincts?", *RTD civ.* 2013, 846.

²⁸⁹ Cass. Soc. (FR) 11 mei 2010, *Bulletin V*, nr. 106, <https://www.legifrance.gouv.fr>; C. CORGAS-BERNARD, "La recherche des préjudices des salariés «préretirés amiante» à l'aune du droit commun de la responsabilité civile" (noot onder Cass. Soc. (FR) 11 mei 2010), *Recueil Dalloz* 2010, nr. 31, 2050; P. BRUN en O. GOUT, "Responsabilité civile", *Recueil Dalloz* 2011, nr. 1, 37.

²⁹⁰ M. BACACHE, A. GUÉGAN-LÉCUYER en S. PORCHY-SIMON, "Dommage corporel", *Recueil Dalloz* 2013, nr. 40, 2663; C. BERLAUD, "Amiante: la réparation, toute la réparation, rien que la réparation" (noot onder Cass. Soc. (FR) 25 september 2013), *Gaz. Pal.* 2013, nr. 276, 3361-3362.

²⁹¹ Cass. Soc. (FR) 25 september 2013, *Bulletin V*, nr. 209, <https://www.legifrance.gouv.fr>; C. BERLAUD, "Amiante: la réparation, toute la réparation, rien que la réparation" (noot onder Cass. Soc. (FR) 25 september 2013), *Gaz. Pal.* 2013, nr. 276, 3362; P. JOURDAIN, "Préjudice spécifique d'anxiété des travailleurs de l'amiante et troubles dans les conditions d'existence: ces préjudices sont-ils distincts?", *RTD civ.* 2013, 845-846.

²⁹² M. BACACHE, A. GUÉGAN-LÉCUYER en S. PORCHY-SIMON, "Dommage corporel", *Recueil Dalloz* 2013, nr. 40, 2663-2664.

het bestaan van de angst worden immers in beschouwing genomen in het kader van juridische beoordeling van de omvang van het psychisch letsel. Zo tracht het Hof te vermijden dat de sluzen naar een overvloed van schadeclaims worden geopend. Het voornoemde arrest moet met andere woorden niet worden geïnterpreteerd in die zin dat aan de benadeelde een afzonderlijke of hogere schadevergoeding toegekend moet worden voor de veranderingen in het leven van het slachtoffer die het gevolg zijn van of samenhangen met het bestaan van angst na een precaire blootstelling.

In een arrest van 10 december 2014 heeft het Hof deze zienswijze voor de eerste keer bevestigd.²⁹³ Alle bijkomende problemen omtrent de bestaanszekerheid van het slachtoffer die al dan niet rechtstreeks voortvloeien uit het bestaan van een chronische angst voor de ontwikkeling van een levensbedreigende aandoening maken derhalve deel uit van de vergoeding voor angstschade. Het Hof oordeelde in voorkomend geval *'qu'il n'y a donc pas lieu à indemnisation distincte, l'indemnisation accordée (...) au titre du bouleversement dans les conditions d'existence sera fixée toutes causes confondues.*²⁹⁴ Het Hof toont met andere woorden uitdrukkelijk aan dat de negatieve weerslag die het slachtoffer ondervindt van de precaire blootstelling op zijn persoonlijk, sociaal en familiaal leven in geen geval het voorwerp kan zijn van een afzonderlijke schadevergoeding en als zodanig een inherent onderdeel is van het psychisch letsel dat het slachtoffer heeft opgelopen door de angst.²⁹⁵

1.5.4 Conclusie

102. Het Belgische schadevergoedingsrecht kent in het geval van de vergoeding van angstschade talrijke moeilijkheden met betrekking tot de zekerheidsvereiste (*supra* 14, nr. 32). Op basis van het elementair onderscheid dat in het Franse recht wordt gemaakt tussen enerzijds het nadeel dat de benadeelde heeft geleden en anderzijds de weerslag die dat nadeel heeft op de persoon van het slachtoffer kan evenwel worden besloten dat aan het bestaan van een psychisch letsel wegens angst na een precaire blootstelling onder bepaalde omstandigheden niet langer kan worden getwijfeld.

Met betrekking tot bepaalde precaire agentia bestaat er thans geen discussie meer omtrent de schadelijke gevolgen die een onbeschermd blootstelling kan hebben voor de gezondheid van het slachtoffer. Wanneer het slachtoffer kennis heeft van dit precaire karakter, structureel is blootgesteld of de kans op ontwikkeling aanzienlijk is, is het plausibel dat de aan de precaire agentia blootgestelde persoon een op objectieve gronden te verklaren angst heeft ontwikkeld met betrekking tot zijn toekomstige bestaanszekerheid. Deze angst is een existentieel nadeel en vormt als zodanig een aantasting van de psychische integriteit van de persoon in kwestie.²⁹⁶ Angst kan op zijn beurt echter ook leiden tot de ontwikkeling van een psychisch letsel. In beginsel is dit psychisch letsel evenwel slechts vergoedbaar voor zover de angst aan de grondslag van het ontstaan ervan ligt.²⁹⁷

103. Volgens de gevestigde Belgische rechtsleer zal de schade vaststaan indien ze in een dergelijk hoge mate waarschijnlijk is dat de bodemrechter het tegendeel niet ernstig meer kan overwegen,

²⁹³ Cass. Soc. (FR) 10 december 2014, onuitg., aangehaald door M. KEIM-BAGOT, "Préjudice d'anxiété: la Cour de cassation referme la boîte de Pandore", *Droit Social* 2015, nr. 4, 364.

²⁹⁴ P. JOURDAIN, "Préjudice spécifique d'anxiété des travailleurs de l'amiante et troubles dans les conditions d'existence: ces préjudices sont-ils distincts?", *RTD civ.* 2013, 846; C. WILLMANN, "Faciliter la réparation du préjudice d'anxiété des salariés exposés à l'amiante: une jurisprudence attendue, quoique critiquée" (noot onder Cass. Soc. (FR) 2 april 2014), *Recueil Dalloz* 2014, nr. 22, 1314.

²⁹⁵ C. BERLAUD, "Amiante: la réparation, toute la réparation, rien que la réparation" (noot onder Cass. Soc. (FR) 25 september 2013), *Gaz. Pal.* 2013, nr. 276, 3361-3362.

²⁹⁶ M. FABRE-MAGNAN, "Le dommage existentiel", *Recueil Dalloz* 2010, nr. 36, 2376.

²⁹⁷ P. STOFFEL-MUNCK, "La théorie des troubles du voisinage à l'épreuve du principe de précaution: observations sur le cas des antennes relais", *Recueil Dalloz* 2009, nr. 42, 2821; P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contracts: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 554; P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1226; M. BACACHE-GIBEILLI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 458.

hoewel dat theoretisch nog mogelijk zou zijn.²⁹⁸ De redelijke zekerheid omtrent het bestaan van de schade is volgens RONSE dan ook voldoende om tot een vergoeding te kunnen leiden.²⁹⁹ Een absolute theoretische zekerheid wordt niet vereist.³⁰⁰ De schade zal met andere woorden vaststaan wanneer de feitenrechter oordeelt dat het slachtoffer zich in een betere toestand zou hebben bevonden, indien het schadegeval zich niet had voorgedaan en de schade aldus niet was ingetreden.³⁰¹

De weerslag die het slachtoffer ondervindt van de preciaire blootstelling is een krenking van zijn psychisch welbehagen (*supra* 18, nr. 41), en zal dan ook vergoed moeten worden indien de angst die de oorzaak daarvan is, voldoende ernstig en redelijk is. In voorkomend geval is er dan ook geen sprake van een louter hypothetische schade. Het psychisch letsel kan immers maar tot stand komen op voorwaarde dat ook de angst die werd opgelopen door een blootstelling aan een bewezen gezondheidsrisico redelijkerwijze vaststaat.³⁰² Indien aan het bestaan van angst *in concreto* niet wordt getwijfeld, kan ook het juridisch bestaan van een vergoedbaar psychisch letsel niet zonder meer worden ontkend. Met betrekking tot het beoordelen van het bestaan van een psychisch letsel wegens de angst na een preciaire blootstelling zal de feitenrechter een beroep kunnen doen op feitelijke vermoedens, waarbij hij (of zij) alle concrete omstandigheden van de zaak in beschouwing moet nemen. Vermits de zekerheidsvereiste enkel betrekking heeft op het bestaan van de schade, zal de feitenrechter in beginsel verplicht zijn om een schadevergoeding toe te kennen indien hij het bestaan van het psychisch letsel met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid vaststelt.³⁰³

104. Daarnaast kan de feitenrechter het bestaan van een psychisch letsel wegens angst tevens bepalen aan de hand van een quasi-wettelijk vermoeden of een vermoeden van schade bij een rechtskrenking. Gezien de talrijke perverse effecten die deze rechtsfiguren met zich meebrengen, moet het gebruik hiervan met betrekking tot angstschade m.i. evenwel worden afgeraden.

105. Ofschoon een psychisch letsel als morele schade gekwalificeerd kan worden, kan de vergoeding ervan niet zonder meer worden ondergebracht bij de algemene vergoeding van morele schade.³⁰⁴ Angstschade moet worden beschouwd als een autonome schadepost. De Nederlandse en vooral de Franse jurisprudentie tonen immers aan dat angstschade een dermate bijzonder karakter heeft dat een afzonderlijke vergoeding van het psychisch letsel in ieder geval gerechtvaardigd is.

Hoofdstuk 2. Schade bij weerkaatsing

2.1 Herhaling: probleemanalyse

106. Het bestaan van een psychisch letsel wegens angst als gevolg van een preciaire blootstelling kan thans kennelijk onder bepaalde voorwaarden op basis van vermoedens met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid worden vastgesteld. Mits de erkenning van angstschade als

²⁹⁸ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 76; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 638; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 7.

²⁹⁹ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 76.

³⁰⁰ S. STIJNS, *Verbintissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 102; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 66.

³⁰¹ D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 51; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 66.

³⁰² M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 573.

³⁰³ Cass. 14 oktober 1940, *Pas.* 1940, I, 429; I. DURANT, "La réparation du dommage", in B. DUBUISSON en P. JOURDAIN (eds.), *Le dommage et sa réparation dans la responsabilité contractuelle et extracontractuelle. Etudes de droit comparé*, Larcier, Brussel, 2015, 445; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 67.

³⁰⁴ A. GUÉGAN-LÉCUYER, "La consécration du droit à réparation d'un «préjudice spécifique d'anxiété» globalisé au profit des salariés exposé à l'amiante", *Recueil Dalloz* 2013, nr. 44, 2956; M. MEKKI, "Préjudice spécifique de contamination, préjudice d'anxiété ou la part de l'angoisse dans le droit contemporain", *Gaz. Pal.* 2013, nr. 45, 475.

zelfstandige schadepost zal het rechtstreekse slachtoffer in beginsel dan ook een schadevergoeding kunnen vorderen op grond van de artikelen 1382 en 1383 B.W., voor zover de blootstelling *in casu* als onrechtmatig beschouwd kan worden en het oorzakelijk verband tussen die fout en de angstschade onbetwistbaar wordt vastgesteld door de feitenrechter.

Volgens het Belgische Hof van Cassatie komt de niet-economische schade van een derde op basis van het lichamelijk letsel van een rechtstreeks slachtoffer echter ook in aanmerking voor schadevergoeding.³⁰⁵ De naasten van het slachtoffer dat een lichamelijk letsel heeft opgelopen, zullen met andere woorden schade bij weerkaatsing kunnen ondervinden van het schadegeval waarvoor zij vergoeding kunnen vorderen. In het geval van angstschade is er evenwel sprake van een louter psychisch letsel. Morele schade wordt als zuiver persoonlijke schade beschouwd, waardoor het thans dan ook onduidelijk is of de rechtspraak van het Hof *per analogiam* kan worden toegepast indien het rechtstreekse slachtoffer wordt getroffen door een dergelijk psychisch letsel wegens angst.

2.2 Verwerping van de leer van de relatieve onrechtmatigheid

107. In het Nederlandse recht worden op basis van de normbestemmingsleer (*la théorie de la relativité de la faute quasi-delictuelle*) grenzen gesteld aan de aansprakelijkheid van de dader.³⁰⁶ Aansprakelijkheid zal in beginsel slechts worden aangenomen indien de norm die middels de onrechtmatige gedraging is geschonden tot doel heeft de benadeelde te beschermen.³⁰⁷ Bijgevolg kunnen enkel de personen die binnen het beschermingsgebied van de geschonden norm vallen een geldige aanspraak op de vergoeding van hun schade laten gelden.

De normbestemmingsleer ligt formeel ingebed in artikel 6:163 NBW.³⁰⁸ De rechtsleer maakt op basis van de strekking van de geschonden norm doorgaans een onderscheid tussen de personele en de materiële relativiteit.³⁰⁹ Wanneer een beperkt aantal personen wordt beschermd door een norm, is er sprake van een personele relativiteit. Indien het beschermingsgebied van een norm is gelimiteerd tot een specifieke soort van schade, wordt er daarentegen gesproken van een materiële relativiteit.

108. In tegenstelling tot het Nederlandse recht voorziet het Belgische schadevergoedingsrecht niet in juridische mechanismen die de aansprakelijkheid van de dader trachten te beperken.³¹⁰ Behoudens mogelijke conventionele regelingen waarbij de partijen hun aansprakelijkheid onderling beperken en enkele restrictief omschreven gevallen waar aansprakelijkheid ten aanzien van de dader volledig wordt uitgesloten of beperkt door de wet, komen in het Belgische recht in beginsel dan ook alle feitelijke belangen in aanmerking voor de bescherming door het aansprakelijkheidsrecht.³¹¹

De leer van de relatieve onrechtmatigheid wordt in het Belgische recht kennelijk niet geaccepteerd. De klemtoon ligt aldus niet op het beperken van het aantal aanspraakgerechtigden, maar wel op de

³⁰⁵ Cass. 20 februari 2006, *Arr.Cass.* 2006, nr. 100, 414; D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 37; I. BOONE, "Morele schade" (noot onder Cass. 20 februari 2006), *NJW* 2006, nr. 150, 799; I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 209-210; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 461.

³⁰⁶ A.J. VERHEIJ, "Onrechtmatige daad", in J. HIJMA, W.A.M. VAN SCHENDEL en M.H. WISSINK (eds.), *Monografieën Privaatrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, 39.

³⁰⁷ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 24.

³⁰⁸ Artikel 6:163 NBW luidt: 'Geen verplichting tot schadevergoeding bestaat, wanneer de geschonden norm niet strekt tot bescherming tegen de schade zoals de benadeelde die heeft geleden.'

³⁰⁹ J. SPIER, T. HARTLIEF, A.L.M. KEIRSE, G.E. VAN MAANEN en R.D. VRIESENDORP, *Verbindenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2012, 26.

³¹⁰ I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 201.

³¹¹ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 14.

inachtnaam van het beginsel van de integrale schadevergoeding.³¹² Elke buitencontractuele schade, hoe onbeduidend of indirect ze ook mag zijn, zal met andere woorden voor vergoeding in aanmerking kunnen komen. Volgens RONSE verzet de algemene strekking van artikel 1382 B.W. zich er immers tegen dat er beperkingen aan het toepassingsgebied van de foutaansprakelijkheid worden gesteld.³¹³

Derhalve zullen, naast het primaire slachtoffer, in beginsel ook alle derden die schade hebben geleden bij weerkaatsing een aanspraak op een schadevergoeding kunnen laten gelden, ongeacht of de overtreden rechtsnorm de belangen van de personen die zich op de schending ervan beroepen al dan niet poot te beschermen. Als zodanig werden door de rechtsleer en rechtspraak in het verleden reeds bepaalde vormen van afgeleide schade voor vergoeding in aanmerking genomen.³¹⁴

2.3 Schade van naasten als gevolg van een letsel

2.3.1 Morele schade

109. Wanneer personen geconfronteerd worden met het lijden van een naaste zullen ze zelf ook buitencontractuele schade kunnen oplopen.³¹⁵ Door de rechtsleer wordt dergelijke schade doorgaans terminologisch omschreven als genegenheidsschade, in de Nederlandse rechtsorde ook wel affectieschade genoemd.³¹⁶ Met het oog op het eerbiedigen van het principe van de integrale compensatie zal deze afgeleide schade alleszins in aanmerking komen voor schadevergoeding.³¹⁷

110. Aanvankelijk werden vorderingen tot vergoeding van genegenheidsschade zonder meer afgewezen op grond van de zienswijze dat het moreel lijden wegens het fysiek letsel van het primair slachtoffer niet kon worden gecompenseerd door middel van een pecuniaire vergoeding.³¹⁸ Het reeds besproken arrest van het Hof van Cassatie van 20 februari 2006 heeft hier evenwel verandering in gebracht (*supra* 17, nr. 38). Het Hof heeft met dit arrest namelijk gestipuleerd dat het morele leed dat een echtgenote *in casu* moest ondergaan als gevolg van de lichamelijke letsels van haar echtgenoot, een autonome grond tot schadevergoeding kon uitmaken.³¹⁹ Volgens het Hof vloeit de buitencontractuele schade van het secundaire slachtoffer immers rechtstreeks voort uit de onrechtmatige aantasting van de familiale band in kwestie.³²⁰ JOCQUÉ is daarentegen van mening dat een vergoeding voor genegenheidsschade tevens toegekend moet kunnen worden, wanneer de affectief-emotionele verhouding tussen het primaire slachtoffer en diens naasten niet feitelijk is aangetast.³²¹ Op basis van deze laatste opvatting zal derhalve ook sprake kunnen zijn van schade bij weerkaatsing indien de onderlinge band *de facto* nog op een normale manier beleefd kan worden.

111. Tegenwoordig is genegenheidsschade in de Belgische rechtsorde zonder twijfel vergoedbaar. Niettemin is de lagere rechtspraak op het eerste gezicht eerder terughoudend met betrekking tot het toekennen van een schadevergoeding voor het morele leed dat een naaste heeft opgelopen door het

³¹² I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 199.

³¹³ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 26.

³¹⁴ Onder 'afgeleide schade' wordt in het kader van voorliggend onderzoek begrepen: 'Elke schade die voortvloeit uit andermans schade.'

³¹⁵ A. VAN OEVELEN, G. JOCQUÉ, C. PERSYN en B. DE TEMMERMAN, "Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daad: schade en schadeloosstelling (1993-2006)", *TPR* 2007, 1211.

³¹⁶ Het nieuwe wetsvoorstel met betrekking tot de vergoeding van affectieschade werd ondertussen ingediend in de Tweede Kamer op 16 juli 2015. Zie Wetsvoorstel betreffende wijziging van het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Strafvordering en het Wetboek van Strafrecht teneinde de vergoeding van affectieschade mogelijk te maken en het verhaal daarvan alsmede het verhaal van verplaatste schade door derden in het strafproces te bevorderen, *Kamerstukken II* 2014-2015, nr. 34 257/2.

³¹⁷ D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 282.

³¹⁸ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 375.

³¹⁹ I. BOONE, "Morele schade" (noot onder Cass. 20 februari 2006), *NJW* 2006, nr. 150, 799.

³²⁰ Cass. 10 februari 1981, *Arr.Cass.* 1980-81, nr. 342, 643.

³²¹ G. JOCQUÉ, "De nieuwe indicatieve tabel kritisch bekeken", *RW* 2008-09, nr. 27, 1120.

lichamelijk letsel van het rechtstreekse slachtoffer.³²² Zo zal een schadevergoeding bijvoorbeeld slechts worden toegekend wanneer er sprake is van een blijvende handicap, intense pijnen of een comateuze toestand in hoofde van het primaire slachtoffer.³²³ Daarnaast wordt gewoonlijk enkel de afgeleide schade van de ouders en van de partner voor vergoeding in aanmerking genomen.³²⁴

112. In 1975 werd door het Comité van Ministers van de Raad van Europa een resolutie opgesteld die voorzorg in het toekennen van een vergoeding aan naasten van het slachtoffer van een onrechtmatige daad.³²⁵ Evenals in het Belgische recht ter zake wordt ook in deze resolutie voorzien in een schadevergoeding voor enkel de ouders en de echtgenoot van het primaire slachtoffer.³²⁶ Gezien het niet-bindende karakter van deze resolutie blijft het evenwel mogelijk om het toepassingsgebied van de nationale wetgeving betreffende genegenheidsschade uit te breiden.

Zo moeten volgens de Franse rechtsleer en rechtspraak daarentegen *alle* naasten die schade hebben ondervonden van het letsel van het primaire slachtoffer een juridische aanspraak op een vergoeding kunnen laten gelden.³²⁷ In dit kader werd bijvoorbeeld door het Hof van beroep van Lyon in een arrest van 11 oktober 2007 een bedrag van 6.000 EUR toegekend aan de beste vriend van het primaire slachtoffer als vergoeding voor de geleden genegenheidsschade. Het Hof was van oordeel dat een schadevergoeding legitiem was, aangezien *'la réaction face à l'adversité des événements, l'ampleur du soutien qu'elle lui a apporté par la suite, démontrent que son affection est sincère et dépasse le cadre de la simple camaraderie.'*³²⁸ Aldus wordt het toepassingsgebied van de vergoeding voor genegenheidsschade in de Franse rechtsorde duidelijk ruimer gedefinieerd dan in België.

113. Wanneer het primaire slachtoffer is blootgesteld aan een precaire agens en de aan de risicofactoren verbonden aandoening zich (nog) niet heeft gemanifesteerd, is er evenwel geen sprake van een lichamenlijk letsel. Het Belgische aansprakelijkheidsrecht wordt echter dermate ruim gedefinieerd dat ook schade bij weerkaatsing ten gevolge van het psychisch letsel van het rechtstreekse slachtoffer in aanmerking kan worden genomen voor schadevergoeding. De finaliteit van artikel 1382 B.W. is per slot van rekening het eerbiedigen van het principe van de integrale schadevergoeding.³²⁹ Daarenboven erkent de voornoemde resolutie van de Raad van Europa *expressis verbis* de mogelijkheid voor bepaalde naasten tot het verkrijgen van een schadevergoeding *'by reason of a (...) mental disability of the victim'*. Het lijdt met andere woorden geen twijfel dat ook de genegenheidsschade die zich door het schadegeval heeft ontwikkeld wegens het bestaan van angstschade in beginsel voor een vergoeding in aanmerking zal kunnen komen.

114. Verder kan ook het secundaire slachtoffer zelf een angst hebben ontwikkeld met betrekking tot zijn (of haar) toekomstige gezondheidstoestand na een precaire blootstelling van het primaire slachtoffer. De affectief-emotionele verhouding zal in voorkomend geval echter niet worden aangetast.³³⁰ Denk bijvoorbeeld aan de echtgenote van een werknemer van een asbestverwerkend

³²² I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 210; E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 375.

³²³ Zie bv. Rb. Brugge 25 september 2009, VAV 2010, nr. 2, 127-128.

³²⁴ Zie bv. Pol. Namen 3 mei 2013, VAV 2015, nr. 1, 68.

³²⁵ Resolutie (75)7 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa (14 maart 1975), (1975).

³²⁶ Artikel 13 Resolutie 75(7) van het Comité van Ministers van de Raad van Europa (14 maart 1975), (1975).

³²⁷ F. DELBEZ, "Préjudice extra-patrimonial en cas de survie de la victime directe: le préjudice d'affection", *Gaz. Pal.* 2011, nr. 78, 1204; M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 539.

³²⁸ Lyon (FR) 11 oktober 2007, nr. 1228/07, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

³²⁹ I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 199.

³³⁰ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 376.

bedrijf die bij het wassen van zijn werkkledij in aanraking is gekomen met asbest.³³¹ In dit geval is er volgens de Franse rechtsleer sprake van zuivere angstschade in hoofde van het secundaire slachtoffer.³³² Deze morele schade komt tot stand in de periode tussen het ogenblik van kennisname van de blootstelling aan een preciaire agens en de werkelijke intreding van de aan de risicofactoren gerelateerde aandoening. Deze angstschade zal vanzelfsprekend ook voor vergoeding in aanmerking kunnen komen, mits het bestaan van het psychisch letsel dat tot stand is gekomen met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid aannemelijk gemaakt kan worden voor de feitenrechter.³³³

2.3.2 Verlies van het voordeel uit arbeidsinkomen

115. In tegenstelling tot de morele schade waarmee het secundaire slachtoffer wordt geconfronteerd, zal een verlies van het voordeel uit arbeidsinkomen in ieder geval eigen zijn aan het rechtstreekse slachtoffer.³³⁴ Wanneer het slachtoffer van een preciaire blootstelling een psychisch letsel heeft opgelopen, is het plausibel dat hij hierdoor arbeidsongeschikt wordt. Het rechtstreekse slachtoffer kan in dat geval immers aanzienlijke gevoelens van angst ontwikkeld hebben, die hem ernstig kunnen belemmeren in zijn beroepsmatige betrekkingen.³³⁵ Men zou desgevallend dan ook kunnen argumenteren dat het gezin een afgeleide schade van het schadegeval ondervindt in de vorm van een verminderde bijdrage van het primaire slachtoffer aan het gemeenschappelijk gezinsbudget.

De schadevergoeding die het primaire slachtoffer verkrijgt voor het inkomensverlies heeft evenwel tot gevolg dat het financieel nadeel van het gezin wegens die inkomstenderving in zijn geheel zal verdwijnen.³³⁶ De schadeloosstelling bij equivalent heeft immers precies als doel het slachtoffer de mogelijkheid te geven om op een zelfstandige manier de aan het schadegeval voorafgaande toestand te creëren.³³⁷ Het is op zijn minst markant dat de schadevergoeding die het primaire slachtoffer verkrijgt ter compensatie van zijn inkomensverlies volgens een arrest van het Hof van Cassatie van 14 november 2000 als een eigen goed gekwalificeerd moet worden, ongeacht of hij al dan niet onder het wettelijk stelsel is gehuwd.³³⁸ De vergoedingen die een echtgenoot verkrijgt uit het leveren van arbeid vallen immers per definitie binnen de huwelijksgemeenschap, indien hij is getrouwd onder een stelsel van gemeenschap van goederen. Niettegenstaande het voornoemde arrest van het Hof van Cassatie, wordt algemeen aanvaard dat het voor de slachtoffers bij weerkaatsing in voorkomend geval toch niet mogelijk is om een geldige vordering tot schadevergoeding in te stellen.

116. Daarnaast zal slechts in uitzonderlijke omstandigheden geoordeeld kunnen worden dat het secundaire slachtoffer een afgeleide schade heeft geleden in de vorm van een eigen inkomensverlies.³³⁹ Wanneer een naaste van het primaire slachtoffer zijn beroepswerkzaamheden (deels) heeft moeten staken omwille van de ernst van het opgelopen psychisch letsel en de lasten

---

³³¹ E. DE KEZEL, "Enkele problemen inzake de vergoeding van schade ten gevolge van een blootstelling aan asbest" (noot onder Rb. Leuven 12 oktober 1999), *TMR* 2000, 345.

³³² F. DELBEZ, "Préjudice extra-patrimonial en cas de survie de la victime directe: le préjudice d'affection", *Gaz. Pal.* 2011, nr. 78, 1205.

³³³ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 376.

³³⁴ A. VAN OEVELEN, G. JOCQUÉ, C. PERSYN en B. DE TEMMERMAN, "Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daad: schade en schadeloosstelling (1993-2006)", *TPR* 2007, 1154; I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 211.

³³⁵ L. GAMET, "Le préjudice d'anxiété", *Droit social* 2015, nr. 1, 61.

³³⁶ I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 211.

³³⁷ I. SAMOY en M. AGUIRRE, "De raakvlakken tussen de contractuele en de buitencontractuele aansprakelijkheid. Schadeherstel, schadevergoeding en interesten", in S. STIJNS en P. WÉRY (eds.), *De raakvlakken tussen de contractuele en de buitencontractuele aansprakelijkheid*, Brugge, die Keure, 2010, 100.

³³⁸ Cass. 14 november 2000, *Arr.Cass.* 2000, nr. 619, 1783; F. LOGGHE, "Huwelijksvermogensrecht en het verlies aan economische waarde als huisvrouw" (noot onder Cass. 14 november 2000), *AJT* 2001-02, nr. 23, 625.

³³⁹ I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 211.

die daarmee gepaard gaan, zal er evenwel onmiskenbaar sprake zijn van een vergoedbare schade. De omvang van die schade zal dan gelijkgesteld kunnen worden met het inkomen dat het secundaire slachtoffer moet derven. Tot slot zal ook het mislopen van toekomstige carrièrekansen in bepaalde omstandigheden vergoedbare schade kunnen uitmaken in hoofde van het secundaire slachtoffer.³⁴⁰

2.4 Conclusie

117. Buitencontractuele schade kan kennelijk ook worden opgelopen door de naasten van een slachtoffer dat een psychisch letsel heeft ontwikkeld door de angst na een preciaire blootstelling.³⁴¹ Zodoende zal niet enkel de afgeleide schade wegens een lichamelijk letsel voor vergoeding in aanmerking komen. Het Belgische aansprakelijkheidsrecht zal deze schade bij weerkaatsing dan ook in beschouwing moeten nemen bij het bepalen van de omvang van de schadeloosstelling. Een psychisch letsel kan immers evenzeer tot gevolg hebben dat de affectief-emotionele verhoudingen tussen het primaire slachtoffer en zijn naaste familieleden ernstig worden verstoord. Bovendien kan de ontwikkeling van een psychisch letsel wegens angst ook een wezenlijke verzwakking van de sociale en beroepsmatige betrekkingen veroorzaken.³⁴² Aan het slachtoffervriendelijk karakter van het schadevergoedingsrecht zou met andere woorden een fundamentele afbreuk gedaan worden, indien geen vordering tot schadevergoeding ingesteld zou kunnen worden op grond van het bestaan van de schade bij weerkaatsing wegens angstschade na een preciaire blootstelling.³⁴³

Volgens de klassieke zienswijze worden gewoonlijk enkel de ouders en de partner van het primaire slachtoffer vergoed.³⁴⁴ De Franse rechtsleer en rechtspraak hanteren daarentegen -terecht- een ruimere definitie van genegenheidsschade.³⁴⁵ Amicale verhoudingen kunnen in de moderne visie immers net zo betekenisvol zijn als familiale banden. De kring van aanspraakgerechtigden wordt op die manier dan ook gevoelig uitgebreid, waardoor alle slachtoffers bij weerkaatsing een aanspraak voor de door hun geleden schade kunnen laten gelden. De Belgische jurisprudentie zou zich, met het oog op de eerbiediging van het principe van de integrale schadevergoeding, best bij deze benadering kunnen aansluiten. Het lijkt immers onzinnig om zonder meer te veronderstellen dat de aantasting van een affectief-emotionele band zich enkel kan beperken tot de verhouding tussen het primaire slachtoffer en zijn ouders respectievelijk partner. Ook andere personen kunnen immers een nadeel hebben ondervonden van het psychisch letsel dat het primaire slachtoffer heeft opgelopen.

Hoofdstuk 3. Begroting en vergoeding van de angstschade

118. De buitencontractuele schade is volgens de rechtsleer de enige maatstaf aan de hand waarvan de omvang van de toepasselijke schadevergoeding effectief bepaald kan worden.³⁴⁶ De psychische schade die het slachtoffer heeft opgelopen wegens angst na een preciaire blootstelling heeft in ieder geval een immaterieel karakter. Volgens SOMERS is het echter uitgesloten de omvang

---

³⁴⁰ *Ibid.*

³⁴¹ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 375.

³⁴² L. GAMET, "Le préjudice d'anxiété", *Droit social* 2015, nr. 1, 61.

³⁴³ I. SAMOY, W. VANDENBUSSCHE, E. VERJANS en V. DHOOGHE, "De dynamiek van het schadevereiste (1804-heden)", in B. DEBAENST en B. DELBECKE (eds.), *Vangnet of springplank? Het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht in een moderne samenleving (1804-heden)*, Brugge, die Keure, 2014, 135-136.

³⁴⁴ I. BOONE en B. WYLLEMAN, "De vergoeding van afgeleide schade in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 210.

³⁴⁵ F. DELBEZ, "Préjudice extra-patrimonial en cas de survie de la victime directe: le préjudice d'affection", *Gaz. Pal.* 2011, nr. 78, 1204; M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 539.

³⁴⁶ J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 2; I. SAMOY, W. VANDENBUSSCHE, E. VERJANS en V. DHOOGHE, "De dynamiek van het schadevereiste (1804-heden)", in B. DEBAENST en B. DELBECKE (eds.), *Vangnet of springplank? Het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht in een moderne samenleving (1804-heden)*, Brugge, die Keure, 2014, 148-149.

van schadevergoeding op grond van het bestaan van een psychisch letsel correct te bepalen, vermits morele schade per definitie bestaat uit de schending van een niet-vermogensrechtelijke waarde.³⁴⁷

In het kader van het vaststellen van de geleden schade en het bepalen van de omvang van de schadeloosstelling zal het bovendien onder bepaalde feitelijke omstandigheden moeilijk zijn om precies te beoordelen in welke mate het slachtoffer van angstschade zich al dan niet in een andere toestand zou hebben bevonden, indien de onrechtmatige daad zich niet had voorgedaan. Angst is immers een subjectief gegeven dat steeds afhankelijk is van het bewustzijn van de eigen situatie.³⁴⁸

3.1 Afbakening van de begroting van angstschade

3.1.1 Begroting van angstschade *ex aequo et bono*

119. Door middel van het reeds besproken principiële arrest van 3 maart 2015 (*supra* 31, nr. 72) heeft het Franse Hof van Cassatie -impliciet- bepaald dat een objectivering van de gemeenrechtelijke schadevereiste noodzakelijk is in het kader van de bescherming van asbestslachtoffers. Aangezien het vaststellen van het bestaan van het psychisch letsel *de facto* uitgesloten is, zal het bestaan van angstschade volgens het Hof dan ook enkel op basis van een quasi-wettelijk vermoeden van schade vastgesteld kunnen worden. Inzake de asbestblootstelling van bepaalde werknemers wordt als zodanig dan ook als het ware geabstraheerd van de verschillende aspecten die een invloed kunnen hebben op de schade, waardoor het slachtoffer enkel de geleden schade moet aantonen zoals die theoretisch te verwachten was bij een gelijksoortige schending van rechten of belangen.³⁴⁹

120. In tegenstelling tot de formulering van een abstract schadebegrip, worden er met betrekking tot de toepassing van een schadebegroting *ex aequo et bono* doorgaans nauwelijks jurisprudentiële bezwaren opgeworpen. Hoewel een schadebegroting *ex aequo et bono* in beginsel geen rekening houdt met de realiteit, wordt aan het principe van de integrale schadevergoeding immers geen afbreuk gedaan.³⁵⁰ Integendeel, vermits de feitenrechter niet in staat is om de hoegrootheid van de opgelopen angst, en meer in het bijzonder het daarmee gepaard gaande psychisch letsel, *in concreto* te bepalen, zal hij (of zij) enkel kunnen voorzien in een volwaardige juridische bescherming van de betrokken slachtoffers door de angstschade *ex aequo et bono* te begroten.³⁵¹

Zo heeft in de Franse rechtsorde onder andere het Hof van beroep van Amiens in een arrest van 8 maart 2016 geoordeeld dat *'attendu que le niveau d'anxiété est subjectif et dépend de la personnalité de chacun, que les études scientifiques ne permettent pas en l'état de la science de déterminer de façon certaine à partir de quel seuil d'exposition le salarié est susceptible de développer une maladie liée à l'amiante, qu'en l'absence de tout élément permettant de mesurer ou de quantifier ce niveau, le préjudice d'anxiété ne peut donner lieu qu'à une réparation forfaitaire.'*³⁵² Het Hof stelt ten gronde in de eerste plaats dat het slachtoffer enkel een aanspraak kan laten gelden op een geldelijke schadevergoeding, die hem in staat moet stellen eigenhandig de concrete toestand te realiseren

³⁴⁷ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 480.

³⁴⁸ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1228; H.-B. POUILLAUDE, "Hépatite C: le juge administratif indemnise le préjudice...d'inquiétude" (noot onder RvS (FR) 27 mei 2015), *AJDA* 2015, 2340; V. THOMAS, "La réparation du préjudice d'anxiété transmise par apport partiel d'actif" (noot onder Cass. Soc. (FR) 19 november 2014), *Rev. Sociétés* 2015, nr. 5, 295; M. BACACHE-GIBEILI, *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 466.

³⁴⁹ E. DIRIX, "Abstracte en concrete schade", *RW* 2000-2001, nr. 36, 1329.

³⁵⁰ N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 67.

³⁵¹ T. OSSELIN, "Réflexions sur la nature et le quantum du préjudice d'anxiété", *JCP.E* 2014, nr. 6, 41-42.

³⁵² Amiens (FR) 8 maart 2016, nr. 15/06382, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

waarin hij zich voorafgaand aan het schadegeval bevond. Daarnaast is een schadebegroting *ex aequo et bono* volgens het Hof tevens opportuun, aangezien het voor de feitenrechter *in casu* kennelijk niet mogelijk was om de omvang van de angstschade *in concreto* te bepalen. Finaal werd aan de aan asbest blootgestelde werknemer als zodanig een schadevergoeding van 8.000 EUR toegewezen.

121. Verder wordt geregeld ook in de Nederlandse rechtspraak een schadebegroting *ex aequo et bono* gehanteerd in het kader van het bepalen van de omvang van angstschade na een preciaire blootstelling. Zo oordeelde bijvoorbeeld het Hof van beroep van 's-Hertogenbosch in een arrest van 15 september 2015 dat het slachtoffer op grond van artikel 6:106 NBW recht had op een naar billijkheid vast te stellen schadevergoeding.³⁵³ De vordering van de benadeelde was *in casu* immers niet gebaseerd op concrete schade, maar louter op de angst voor gezondheidsschade, die de huidige huurder had opgelopen nadat hij was blootgesteld aan asbest door de verwijdering van vloerbekleding door de vorige huurder. Uiteindelijk werd de verhuurder veroordeeld tot de betaling van een schadevergoeding van in totaal 1.500 EUR ter compensatie van de angst die de huidige huurders door de blootstelling aan asbesthoudende lijmresten hadden opgelopen.

In een andere zaak voor de rechtbank van Rotterdam heeft de arrondissementsrechter in beroep in een vonnis van 23 april 2010 uitdrukkelijk bevestigd dat de omvang van de vergoeding voor angstschade vastgesteld moet worden op grond van de redelijkheid en billijkheid.³⁵⁴ *In casu* was een politieambtenaar in aanraking gekomen met het bloed van een persoon die verdacht werd van verkrachting. Omdat de persoon die de aangifte van verkrachting had gedaan effectief besmet was met een seksueel overdraagbare aandoening, werd de angst van de politieambtenaar voor een besmetting met het virus als legitiem beschouwd. Rekening houdend met de feitelijke omstandigheden werd de toekenning van een morele schadevergoeding van 450 EUR billijk geacht.

122. De toepassing van de schadebegroting *ex aequo et bono* is kennelijk een gangbare praktijk met betrekking tot de schadeloosstelling inzake angstschade na een preciaire blootstelling. Ter zake heeft het Franse Hof van Cassatie in een arrest van 26 mei 2016 echter een nuancering aangebracht. Het Hof was in deze arbeidsrechtelijke zaak immers van oordeel dat de specifieke aspecten die eigen zijn aan de persoon van het slachtoffer niet zonder meer buiten beschouwing gelaten mogen worden bij het evalueren van de omvang van de toepasselijke schadevergoeding. Het Hof stelt *in casu* dat *'en s'abstenant de toute recherche sur l'importance du trouble psychologique invoqué par chaque salarié en fonction de ses propres capacités psychiques, de son âge, ou de sa situation de famille, la cour d'appel, qui en l'absence de toute tentative d'évaluation, se contente d'ordonner une réparation forfaitaire (...) a privé sa décision (...) du principe de la réparation intégrale.'*³⁵⁵ Hoewel het psychisch letsel na een preciaire blootstelling zelden vatbaar zal zijn voor een concrete schadebegroting, lijkt de naleving van het beginsel van de integrale schadevergoeding het Hof er aldus toch toe te brengen zoveel mogelijk personele componenten te incorporeren in de waardering van het psychisch letsel.

3.1.2 Het gebruik van indicatieve tabellen

123. Vermits het in beginsel kennelijk niet mogelijk is om psychische schade geldelijk te begroten, wordt doorgaans aangenomen dat een morele schadevergoeding strekt tot het toekennen van een

³⁵³ 's-Hertogenbosch (NL) 15 september 2015, *WR* 2016, 93.

³⁵⁴ Rb. Rotterdam (NL) 23 april 2010, *JA* 2010, 105.

³⁵⁵ Cass. Soc. (FR) 26 mei 2016, onuitg.

compenserend welbehagen.³⁵⁶ In die zin zal de vergoeding van angstschade dan ook slechts symbolisch zijn. Nochtans is ook een morele schadevergoeding feitelijk gericht op de werkelijke vergoeding van de ingetreden schade.³⁵⁷ De feitenrechter zal de hoegrootheid van de vergoeding bijgevolg niet willekeurig kunnen bepalen.³⁵⁸ De toekenning van een onevenredige schadevergoeding zou immers een ernstige afbreuk doen aan de curatieve werking van het schadevergoedingsrecht.³⁵⁹

Naast de jurisprudentiële gewoonte om rekening te houden met de bedragen die in vergelijkbare zaken worden gehanteerd, maken de feitenrechters tevens veelvuldig gebruik van indicatieve tabellen.³⁶⁰ Aangezien morele schade in beginsel niet in geld waardeerbaar is, zal de indicatieve tabel voor de feitenrechter een leidraad (kunnen) vormen bij het vaststellen van de omvang van de schadevergoeding, zonder dat een afbreuk wordt gedaan aan artikel 6 Ger.W.³⁶¹ De indicatieve tabel is met andere woorden in geen geval bindend, noch voor de feitenrechter, noch voor de partijen.³⁶²

Het gebruik van indicatieve tabellen kan inzake de begroting van het psychisch letsel wegens het bestaan van angst na een precaire blootstelling een houvast bieden. Daarenboven zullen de slachtoffers in kwestie op een (meer) gelijke manier behandeld kunnen worden. Verder zal het aantal burgerlijke rechtsvorderingen dalen, vermits slachtoffers een realistische inschatting van de te verwachten schadevergoeding kunnen maken en de neiging om een vordering in te stellen als zodanig zal afnemen bij kleinere schadeclaims. Aangezien de zekerheidsvereiste enkel betrekking heeft op het bestaan van de schade en niet op de omvang ervan, zal de feitenrechter zijn ruime appreciatiebevoegdheid met betrekking tot de schadebegroting echter onverminderd behouden.³⁶³

3.1.3 Conclusie

124. Gezien de kenmerkende elementen van immateriële schade, ziet de feitenrechter zich doorgaans genoodzaakt om te vertrekken vanuit de ingesteldheid dat een precaire blootstelling onder specifieke omstandigheden de ontwikkeling van een bepaalde schade tot gevolg heeft. Hoewel een psychisch letsel wegens angst per definitie bestaat uit de schending van een niet-vermogensrechtelijke waarde, zal de feitenrechter de krenking van het psychisch welbehagen van het slachtoffer middels een schadebegroting *ex aequo et bono* toch kunnen compenseren aan de hand van een geldelijke schadevergoeding.³⁶⁴ Enkel op die manier zal het principe van de integrale schadeloosstelling immers door de feitenrechter geëerbiedigd kunnen worden.

Niettemin zal de morele schadevergoeding steeds gericht moeten zijn op de werkelijke vergoeding van de angstschade die het slachtoffer *in casu* heeft ondervonden van de precaire blootstelling.³⁶⁵ Derhalve zal het voor de feitenrechter in beginsel mogelijk zijn om tevens bepaalde subjectieve

³⁵⁶ N. VAN DE SYPE, "Morele schade en de begroting ervan" (noot onder Antwerpen 14 mei 2014), *NJW* 2015, nr. 314, 23; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 569-570.

³⁵⁷ D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 264.

³⁵⁸ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 570.

³⁵⁹ *Ibid.*, 566-567.

³⁶⁰ I. SAMOY, W. VANDENBUSSCHE, E. VERJANS en V. DHOOGHE, "De dynamiek van het schadevereiste (1804-heden)", in B. DEBAENST en B. DELBECKE (eds.), *Vangnet of springplank? Het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht in een moderne samenleving (1804-heden)*, Brugge, die Keure, 2014, 144.

³⁶¹ Corr. Tongeren 14 februari 2002, *RW* 2002-03, nr. 9, 351. Artikel 6 Ger.W. luidt: "De rechters mogen in de zaken die aan hun oordeel onderworpen zijn, geen uitspraak doen bij wege van algemene en als regel geldende beschikking."

³⁶² T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, "De Indicatieve Tabel 2012: van (te) normerend naar betwist?", *RW* 2014-15, nr. 7, 245.

³⁶³ Cass. 14 oktober 1940, *Pas.* 1940, I, 429; I. DURANT, "La réparation du dommage", in B. DUBUISSON en P. JOURDAIN (eds.), *Le dommage et sa réparation dans la responsabilité contractuelle et extracontractuelle. Etudes de droit comparé*, Larcier, Brussel, 2015, 445; N. ESTIENNE, "Le dommage réparable: quelques questions d'actualité", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 67.

³⁶⁴ S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 480.

³⁶⁵ D. SIMOENS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 264.

componenten die betrekking hebben op de persoon van het slachtoffer in de begroting van de angstschade te betrekken. Zo zal, conform de ter zake geldende rechtspraak van het Franse Hof van Cassatie, onder meer de leeftijd van het slachtoffer of de aanwezigheid van vooraf bestaande schade een wezenlijke invloed kunnen hebben op de hoegrootheid van de toepasselijke schadevergoeding.

3.2 Voorbeschiktheid van het slachtoffer

3.2.1 Herhaling: probleemanalyse

125. Zowel in het Belgische als in het Franse aansprakelijkheidsrecht heeft de voorbeschiktheid van het slachtoffer principieel geen invloed op het vaststellen van de aansprakelijkheid, noch op de begroting van de schade.³⁶⁶ De aansprakelijke zal in beginsel dan ook zelf moeten instaan voor de volledige schade, behoudens voor de schade die zich ook zonder de fout zou hebben voorgedaan of wanneer sprake is van een verhaasting van een vooraf bestaande toestand (*supra* 22, nr. 51).³⁶⁷

Indien het causaal verband tussen het ontstaan van de schade en de onrechtmatige daad is vastgesteld, zal de feitenrechter zich moeten uitspreken over de toerekenbaarheid van die schade aan de dader. De toerekening wordt dan ook vaak omzeild door het oorzakelijk verband tussen de fout en de schade te ontkennen.³⁶⁸ Inzake de schadebegroting kunnen verscheidene argumenten worden opgeworpen om de fysieke voorbeschiktheid verschillend te behandelen dan de psychische voorbeschiktheid. In het geval van een psychisch letsel wegens angst dreigt immers het gevaar dat ook de gevolgen van andere schadeverwekkende oorzaken aan de voor het ontstaan van de angst verantwoordelijke worden toegerekend, precies omdat het onderscheid tussen het psychisch letsel ten gevolge van angst wegens een precaire blootstelling en andere schadeoorzaken in het geval van een psychische voorbeschiktheid onder bepaalde omstandigheden niet te maken valt.

In de Belgische rechtsleer wordt traditioneel -terecht- een voorzichtige houding aangenomen met betrekking tot de toerekening van psychische gevolgen van een schadegeval, voornamelijk wanneer het slachtoffer reeds voorafgaand aan het schadegeval psychisch instabiel was.³⁶⁹

3.2.2 Toerekening van psychisch letsel wegens angst?

126. Ook in Nederland zal de feitenrechter *in casu* moeten oordelen over de toerekenbaarheid van morele schade. Volgens VEGTER zijn er drie elementen die van essentieel belang zijn met het oog op het evalueren van de toerekenbaarheid, namelijk de aard van de aansprakelijkheid, de aard van de geleden schade en de voorzienbaarheid ervan.³⁷⁰ Zo zal een toerekening bijvoorbeeld sneller worden geaccepteerd indien er sprake is van letselschade of de schade redelijkerwijze voorzienbaar was.³⁷¹

De dader zal in beginsel echter niet aan aansprakelijkheid kunnen ontkomen op grond van de voorbeschiktheid tot schade van het slachtoffer, voor zover een toerekening van de gevolgen van

---

³⁶⁶ P. LE TOURNEAU (ed.), *Droit de la responsabilité et des contrats: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 682-683; E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 369.

³⁶⁷ Cass. 14 juni 1995, *Arr.Cass.* 1995, nr. 298, 608; B. WEYTS, "Het leerstuk van de voorbeschiktheid tot schade als loutere toepassing van de regel van integrale schadeloosstelling" (noot onder Cass. 2 februari 2011), *RW* 2012-13, nr. 8, 301; S. VEREECKEN en L. VAN VALCKENBORGH, "Predispositie en verergering of verhaasting van voorafbestaande toestand: voorbeschiktheid tot verwarring?", in P. LECOCQ en M. DAMBRE, *Rechtskroniek voor de Vrede- en Politiechters 2014*, Brugge, die Keure, 2014, 194-196; B. FOSSEPRÉZ, "L'état antérieur à la croisée de différentes disciplines juridiques: un consensus possible?", in A. CATALDO en A. PÜTZ, *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 84; S. SOMERS, *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 672.

³⁶⁸ E. DE KEZEL, "Enkele problemen inzake de vergoeding van schade ten gevolge van een blootstelling aan asbest" (noot onder Rb. Leuven 12 oktober 1999), *TMR* 2000, 346.

³⁶⁹ *Ibid.*

³⁷⁰ M.S.A. VEGTER, *Vergoeding van psychisch letsel door de werkgever*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2005, 123.

³⁷¹ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 368.

die voorbeschiktheid als redelijk beschouwd kan worden.³⁷² Derhalve zullen die gevolgen enkel in bijzondere omstandigheden aan de dader van het schadegeval toegerekend kunnen worden.

127. Anders dan in het Belgische aansprakelijkheidsrecht, zal in Nederland de voorbeschiktheid van het slachtoffer wel in ieder geval een essentiële rol spelen in het kader van de begroting van de toepasselijke schadevergoeding.³⁷³ Tegenwoordig zijn met betrekking tot de toerekening van psychische voorbeschiktheid en zuiver psychische letsels aan de dader van een onrechtmatige blootstelling in de Nederlandse literatuur verschillende standpunten te onderscheiden.³⁷⁴

Volgens de eerste opvatting kunnen de beide concepten niet verschillend behandeld worden op grond van de aard van de fysieke en psychische voorbeschiktheid. Vermits het psychisch letsel waarmee het slachtoffer van een preciaire blootstelling geconfronteerd wordt onder de noemer van morele schade gecatalogiseerd kan worden (*supra* 18, nr. 41 *in fine*), en overigens dikwijls gepaard gaat met lichamelijke symptomen, zal angstschade overeenkomstig deze opvatting zonder meer integraal toegerekend kunnen worden aan de dader. De psychisch voorbeschiktheid van het slachtoffer zal als zodanig geen afbreuk doen aan het oorzakelijk verband tussen de blootstelling en de angstschade. Aldus zal het psychisch letsel dat wordt opgelopen wegens angst na een preciaire blootstelling op een gelijkaardige manier behandeld moeten worden als vormen van lichamelijke schade.

In weerwil van deze eerste opvatting is LINDENBERGH daarentegen van mening dat de psychische voorbeschiktheid van het slachtoffer enkel aan de dader kan worden toegerekend als ook een persoon zonder enige (psychische) voorbeschiktheid in vergelijkbare omstandigheden een psychisch letsel zou hebben opgelopen als gevolg van het schadegeval.³⁷⁵ Wanneer de feitenrechter oordeelt dat het ontstaan van het psychisch letsel het gevolg is van de abnormale gesteldheid van het slachtoffer en de schade als zodanig onverwacht, noch voorzienbaar was, zal hij (of zij) de gevolgen van de psychische voorbeschiktheid dan ook niet zonder meer aan de schadeverwekker kunnen toerekenen op grond van de redelijkheid.

Een laatste opvatting stelt ten slotte dat de fysieke en psychische voorbeschiktheid duidelijk van elkaar onderscheiden moeten worden. De schaarse pleitbezorgers van deze zienswijze argumenteren immers dat het voor de dader moeilijk, zo niet onmogelijk, zal zijn om in een concreet geval aannemelijk te maken dat het psychisch letsel is ontstaan door alternatieve oorzaken.³⁷⁶ Bovendien wordt gesteld dat het maken van een onderscheid is gerechtvaardigd aangezien een psychisch letsel in ieder geval indirecter is dan een lichamenlijk letsel. Concreet zou dit inhouden dat het psychisch letsel waarmee het slachtoffer van een preciaire blootstelling geconfronteerd wordt, in zijn geheel niet zou worden toegerekend aan de schadeverwekker. In dat geval zou het voor het slachtoffer niet mogelijk zijn om een schadevergoeding voor angstschade te verkrijgen.

128. In de Nederlandse jurisprudentie wordt doorgaans de voorkeur gegeven aan de opvatting dat fysieke en psychische voorbeschiktheid niet verschillend behandeld mogen worden. Zo heeft de Hoge Raad in een arrest van 9 juni 1972 uitdrukkelijk gesteld dat er met betrekking tot de toerekening van buitencontractuele schade in principe geen onderscheid gemaakt moet worden

---

³⁷² Hoge Raad (NL) 20 maart 1970, NJ 1970, nr. 251, 697; E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 367-368.

³⁷³ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 367.

³⁷⁴ M.S.A. VEGTER, *Vergoeding van psychisch letsel door de werkgever*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2005, 129.

³⁷⁵ S.D. LINDENBERGH, "Aansprakelijkheid van de werkgever voor psychische schade", *AV&S* 2003, 23.

³⁷⁶ M.S.A. VEGTER, *Vergoeding van psychisch letsel door de werkgever*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2005, 130.

tussen lichamelijke en psychische letsels. De toerekening van de schade zal dan ook op een zo ruim mogelijke manier van toepassing moeten zijn. De Hoge Raad stelde *in casu* dat *'indien (...) een lichamenlijk of psychisch letsel ontstaat, [...] die ander voor de daardoor veroorzaakte schade in de regel over de gehele met de genezing van dat letsel gemoeide tijd als een door zijn veroorzaakte schade aansprakelijk (is).'*³⁷⁷ De dader zal met andere woorden aansprakelijk zijn voor de volledige schade, ook degene die is ontstaan ingevolge de psychische voorbeschiktheid van het slachtoffer.

Ook heeft bijvoorbeeld het Hof van beroep van Den Bosch in het hiervoor reeds besproken arrest van 6 mei 2008 geoordeeld dat het oorzakelijk verband tussen enerzijds de precare blootstelling aan asbesthoudende materialen en anderzijds het psychisch letsel niet doorbroken was, ofschoon het psychisch letsel deels te wijten was aan de psychische voorbeschiktheid van het slachtoffer (*supra* 37, nr. 85).³⁷⁸ Volgens het Hof was het voor de toekenning van een morele schadevergoeding immers voldoende dat de mogelijkheid tot buitencontractuele schade redelijkerwijze plausibel was. *In casu* was het niet uitgesloten dat het slachtoffer het psychisch letsel had opgelopen door de blootstelling aan asbest, waardoor aan deze vereiste werd voldaan.

129. Als zodanig lijkt een verschillende behandeling van enerzijds fysieke en anderzijds psychische voorbeschiktheid op het eerste gezicht niet opportuun te zijn. Elkeen moet er immers rekening mee houden dat zijn onrechtmatig handelen kwalijke juridische gevolgen met zich mee kan brengen. Volgens CEULEN zal een toerekening van een psychisch letsel wegens angst aan de dader bovendien niet tot gevolg hebben dat de grenzen van het schadevergoedingsrecht overschreden zullen worden.³⁷⁹ Het aan een precare agens blootgestelde slachtoffer zal immers ten gronde moeten bewijzen dat het psychisch letsel het gevolg is van de onrechtmatige gedraging.

Nochtans stelt CEULEN eveneens dat de morele schade na een precare blootstelling toch niet aan de dader toegerekend moet worden, wanneer een aantasting van de gezondheidstoestand van het slachtoffer theoretisch uitgesloten is. Concreet houdt dit in dat het psychisch letsel niet voor rekening van de schadeverwekker kan worden genomen, indien het psychisch weerstandsvermogen van het slachtoffer dermate is aangetast dat het oorzakelijk verband tussen de onrechtmatige blootstelling en de angstschade volledig afwezig is. Verder is ook DE KEZEL van mening dat het slachtoffer geen aanspraak op een schadevergoeding zal kunnen maken, indien de psychische voorbeschiktheid een oorzakelijk verband vertoont met het ontstaan van de morele schade. De toerekening van het psychisch letsel moet immers plaatsvinden binnen de grenzen van de redelijkheid. Volgens deze zienswijze heeft de vergoeding voor angstschade daarentegen betrekking op het verlies van de kans dat de angstschade niet zou zijn ingetreden wanneer het schadegeval zich niet had voorgedaan.³⁸⁰

3.2.3 Conclusie

130. In tegenstelling tot in Nederland staat de Belgische rechtsleer doorgaans weigerachtig tegenover de toerekening van psychische voorbeschiktheid aan de dader.³⁸¹ Het principe dat de schadeverwekker het slachtoffer moet nemen zoals hij is, zal als zodanig dan ook niet in stand gehouden worden. Derhalve mogen de bezwaren omtrent de toerekening van een psychische

³⁷⁷ Hoge Raad (NL) 9 juni 1972, *NJ* 1972, nr. 360, 1138.

³⁷⁸ Den Bosch (NL) 6 mei 2008, *LJN* BD5666, www.rechtspraak.nl; E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 368.

³⁷⁹ E.P. CEULEN, "Aansprakelijkheid voor asbestblootstelling" (noot onder Den Bosch 6 mei 2008), *TVP* 2009, afl. 2, 74.

³⁸⁰ E. DE KEZEL, *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 362.

³⁸¹ *Ibid.*

voorbeschiktheid kennelijk niet uit het oog worden verloren. Het aansprakelijkheidsrecht zou immers aan slagkracht inboeten wanneer de gevolgen van andere schadeverwekkende oorzaken aan de voor het ontstaan van de angst verantwoordelijke zouden worden toegerekend. Als zodanig zal de fysieke en psychische voorbeschiktheid dan ook verschillend behandeld kunnen worden, in die zin dat in het kader van de schadebegroting rekening wordt gehouden met de intensiteit van de psychische instabiliteit van het slachtoffer. Psychische voorbeschiktheid is met andere woorden geen reden om de angstschade in zijn geheel niet te vergoeden, maar zal daarentegen het voorwerp moeten vormen van een casuïstische afweging door de feitenrechter.³⁸² Ook het Hof van beroep van Den Bosch was in het voornoemde arrest -uitdrukkelijk- van oordeel dat de voorbeschiktheid van het slachtoffer wel degelijk een invloed kan uitoefenen op de hoegroetheid van de toepasselijk schadevergoeding.³⁸³

Hoofdstuk 4. Verjaring van de angstvordering

131. De feitenrechter moet voor het toekennen van een schadevergoeding objectief kunnen vaststellen wanneer de burgerrechtelijke verjaringstermijn een aanvang heeft genomen. Na verloop van deze verjaringstermijn zal het vorderingsrecht met betrekking tot het verkrijgen van een schadevergoeding op grond van artikel 1382 B.W. immers onherroepelijk komen te vervallen.

De aard van morele schade leent zich er in beginsel niet toe het bestaan en de omvang van de angstschade objectief te bepalen (*supra* 24, nr. 54). Bovendien is angst per definitie een subjectief gegeven dat afhankelijk is van het bewustzijn van de eigen situatie.³⁸⁴ Bijgevolg is het voor de feitenrechter doorgaans vrijwel onmogelijk om te beoordelen op welk tijdstip het bestaan van het psychisch letsel na een precaire blootstelling in voorkomend geval ter kennis is gekomen van de benadeelde, en dus wanneer de relatieve verjaringstermijn precies een aanvang heeft genomen.

132. Met de wet van 17 juni 2008 werd in de Franse rechtsorde artikel 2224 B.W. gewijzigd, in die zin dat de relatieve verjaringstermijn in burgerlijke zaken verlaagd werd van dertig tot slechts vijf jaar.³⁸⁵ Deze fundamentele wijziging heeft belangrijke implicaties gehad voor de vorderingen tot schadevergoeding op basis van angstschade. Behoudens eventuele stuiting of schorsing van de verjaringstermijn, kon een burgerlijke angstvordering die nog niet verjaard was op het moment van de inwerkingtreding van deze wet immers slechts ingesteld worden tot uiterlijk 19 juni 2013.³⁸⁶ De Franse jurisprudentie heeft dan ook lang geworsteld met de vraag wanneer de verjaringstermijn inzake de angstvorderingen in kwestie een aanvang had genomen.³⁸⁷

Het Franse Hof van Cassatie heeft uiteindelijk soelaas trachten te bieden door in een arrest van 19 november 2014 de voorwaarden met betrekking tot de gemeenrechtelijke verjaring enigszins te preciseren.³⁸⁸ Het Hof heeft in deze arbeidsrechtelijke zaak verklaard dat de relatieve verjaringstermijn inzake angstschade ten aanzien van asbestslachtoffers thans vijf jaar bedraagt. Deze termijn neemt volgens het Hof een aanvang op het ogenblik dat het slachtoffer kennis heeft

³⁸² E.P. CEULEN, "Aansprakelijkheid voor asbestblootstelling" (noot onder Den Bosch 6 mei 2008), *TVP* 2009, afl. 2, 73.

³⁸³ *Ibid.*, 69.

³⁸⁴ P. JOURDAIN, "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1228; V. THOMAS, "La réparation du préjudice d'anxiété transmise par apport partiel d'actif" (noot onder Cass. Soc. (FR) 19 november 2014), *Rev. Sociétés* 2015, nr. 5, 295.

³⁸⁵ Loi n° 2008-561 (FR) 17 juin 2008 portant réforme de la prescription en matière civile, *JO* 17 juni 2008, <https://www.legifrance.gouv.fr>. Artikel 2224 B.W. luidt thans: 'Les actions personnelles ou mobilières se prescrivent par cinq ans à compter du jour où le titulaire d'un droit a connu ou aurait dû connaître les faits lui permettant de l'exercer.'

³⁸⁶ S. GALLAGE-ALWIS en M. VOUTSAS, "Anxiété: le point de départ de la prescription – la bouée de sauvetage des employeurs?" (noot onder Versailles (FR) 3 maart 2016), *Gaz. Pal.* 2016, nr. 20, 20.

³⁸⁷ Y. PAGNERRE en M. PELLISSIER, "Observations sur le point de départ de la prescription", *Les cahiers sociaux* 2016, nr. 282, 105.

³⁸⁸ Cass. Soc. (FR) 19 november 2014, *Recueil Dalloz* 2014, nr. 42, 2415.

genomen, of redelijkerwijze had kunnen nemen, van de feiten op grond waarvan hij een vordering tot schadevergoeding kan instellen. Concreet houdt dit in dat de vijfjarige termijn een aanvang neemt op het moment dat de onderneming waarin een werknemer is tewerkgesteld, wordt ingeschreven op de bij ministerieel besluit bepaalde lijst (ACAATA), en meer in het bijzonder op het ogenblik waarop deze lijst officieel wordt gepubliceerd. Het is immers op dat ogenblik dat de slachtoffers formeel kennis hebben gekregen van het precaire karakter van de blootstelling aan asbest. Deze benadering werd door het Hof nogmaals bevestigd in de arresten van 8 april 2015 en van 16 september 2015.³⁸⁹

Het Hof heeft met deze rechtspraak de verstrekkende gevolgen van het hiervoor reeds besproken arrest van 3 maart 2015 (*supra* 31, nr. 72) enigszins trachten te verzachten. Indien immers aanvaard zou worden dat het slachtoffer van een onrechtmatige asbestblootstelling op eender welk moment een vordering tot schadevergoeding kan instellen, zou een onderneming chronisch belast worden met een dreiging van schadevergoedingsvorderingen.³⁹⁰ Het Hof achtte dergelijke ontwikkeling kennelijk niet raadzaam en heeft dan ook in de voornoemde oplossing voorzien.

133. De rechtspraak van het Franse Hof van Cassatie heeft echter niet tot gevolg dat de aanvangstermijn van de verjaring niet gelegen kan zijn voor de inwerkingtreding van de wet van 17 juni 2008.³⁹¹ De termijn begint immers te lopen '*à compter du jour où le titulaire d'un droit a connu ou aurait dû connaître les faits lui permettant de l'exercer.*' Aldus moet de rechtspraak van het Hof worden gelezen in die zin dat de verjaring een aanvang neemt op het moment dat de benadeelde daadwerkelijk kennis heeft genomen, of in ieder geval had kunnen nemen, van de blootstelling aan asbest, en uiterlijk op het moment van de publicering van de restrictieve lijst (ACAATA).

134. Vermits de bewustwording van de negatieve gevolgen van een precaire blootstelling zonder twijfel een subjectief gegeven is, zal de feitenrechter met betrekking tot het bepalen van het aanvangspunt van de gemeenrechtelijke verjaringstermijn de individuele omstandigheden waarin het slachtoffer van een blootstelling aan een gevaarlijke stof of een besmettelijk virus zich bevindt, in voorkomend geval afzonderlijk moeten onderzoeken en evalueren.³⁹²

Zo bleek de vordering tot schadevergoeding van drie werknemers bijvoorbeeld verjaard te zijn in een zaak van 3 maart 2016 voor het Hof van beroep van Versailles.³⁹³ Het Hof stelde *in casu* immers dat de slachtoffers in kwestie alreeds op het einde van de jaren zeventig op de hoogte waren gesteld van hun blootstelling aan asbest.³⁹⁴ Zij bevonden zich reeds op dat ogenblik in de redelijke mogelijkheid om kennis te nemen van de gevaren die de blootstelling kon hebben voor hun gezondheid, ofschoon de onderneming pas later op de voornoemde restrictieve lijst werd ingeschreven. Vermits de vordering pas in 2011 werd ingesteld, was de (destijds van kracht zijnde) verjaringstermijn van dertig jaar verstreken. De vordering werd dan ook onontvankelijk verklaard.

135. In het Belgische aansprakelijkheidsrecht wordt de aanvang van de relatieve verjaringstermijn onderworpen aan twee cumulatieve voorwaarden (*supra* 23, nr. 54). Enerzijds zal het slachtoffer

³⁸⁹ Cass. Soc. (FR) 8 april 2015, onuitg.; Cass. Soc. (FR) 16 september 2015, onuitg., aangehaald door S. GALLAGE-ALWIS en M. VOUTSAS, "Anxiété: le point de départ de la prescription – la bouée de sauvetage des employeurs?" (noot onder Versailles (FR) 3 maart 2016), *Gaz. Pal.* 2016, nr. 20, 20.

³⁹⁰ Y. PAGNERRE en M. PELLISSIER, "Observations sur le point de départ de la prescription", *Les cahiers sociaux* 2016, nr. 282, 105.

³⁹¹ S. GALLAGE-ALWIS en M. VOUTSAS, "Anxiété: le point de départ de la prescription – la bouée de sauvetage des employeurs?" (noot onder Versailles (FR) 3 maart 2016), *Gaz. Pal.* 2016, nr. 20, 20.

³⁹² Y. PAGNERRE en M. PELLISSIER, "Observations sur le point de départ de la prescription", *Les cahiers sociaux* 2016, nr. 282, 105.

³⁹³ Versailles (FR) 3 maart 2016, nr. 14/02091, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

³⁹⁴ Voor de concrete bewoordingen van de kennisgeving: Zie Décret n°77-949 (FR) 17 août 1977 relatif aux mesures particulières d'hygiène applicables dans les établissements où le personnel est exposé à l'action des poussières d'amiante, *JO* 18 augustus 1977, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

kennis moeten hebben van de identiteit van dader. Anderzijds moet het slachtoffer *de facto* wetenschap hebben van het bestaan van de schade. Het is de taak van de feitenrechter om deze kenniselementen in alle redelijkheid te evalueren in het licht van de concrete omstandigheden.³⁹⁵

136. In weerwil van de letterlijke bewoordingen van artikel 2262*bis*, §1, lid 2 B.W. is onder andere VANSWEEVELT evenwel van mening dat het slachtoffer geen effectieve kennis moet hebben van de schade als voorwaarde voor de aanvang van de relatieve verjaringstermijn. Een normatieve kennis volstaat.³⁹⁶ De feitenrechter zou als zodanig op basis van het criterium van de goede huisvader moeten beoordelen of een normaal vooruitziend persoon, in dezelfde omstandigheden geplaatst, al dan niet op de hoogte was geweest van het bestaan van de schade.

In een arrest van 26 april 2012 heeft het Belgische Hof van Cassatie echter uitdrukkelijk geoordeeld dat een normatieve kennis niet voldoende is om de verjaring te doen lopen.³⁹⁷ De effectieve kennisvereiste houdt volgens het Hof concreet in dat de beslissing van de feitenrechter met betrekking tot het aanvangspunt van de vijfjarige verjaringstermijn uitsluitend gerechtvaardigd kan worden op basis van objectieve bewijselementen.³⁹⁸ Een blindelings vertrouwen stellen in de subjectieve verklaringen van het slachtoffer zou er immers op neerkomen dat de benadeelde het aanvangspunt van de verjaring zelf zou kunnen bepalen. De feitenrechter zal zich met andere woorden op grond van feitelijke vermoedens moeten uitspreken over het ogenblik waarop het slachtoffer een objectieve kennis heeft verkregen van het psychisch letsel wegens angst na een preciaire blootstelling. Hij (of zij) zal ter zake onder meer een beroep kunnen doen op de raadpleging van medische documenten, het verslag van een psychiater of arbeidsgeneesheer, voorschriften van een huisdokter voor medicijnen tegen angstgevoelens, slapeloosheid of onrust, etc.³⁹⁹

---

³⁹⁵ T. VANSWEEVELT, "De verjaring van de buitencontractuele vordering (art. 2262bis BW)", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 303.

³⁹⁶ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 67; T. VANSWEEVELT, "De verjaring van de buitencontractuele vordering (art. 2262bis BW)", in H. VUYE en Y. LEMENSE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 304.

³⁹⁷ Cass. 26 april 2012, *TBBR* 2013, 50-54.

³⁹⁸ E. VERJANS, "Het vertrekpunt van de vijfjarige verjaringstermijn voor buitencontractuele vorderingen: effectieve of normatieve kennis?" (noot onder Cass. 26 april 2012), *TBBR* 2013, 56.

³⁹⁹ *Ibid.*, 57.

ALGEMEEN BESLUIT

Van asbest tot elektromagnetische straling. Van hiv tot omgevingstabakrook. Mensen komen tegenwoordig dagelijks in contact met een overvloed aan preciaire agentia. Zowel in de media als in de medische literatuur wordt uitzonderlijke aandacht besteed aan de gevolgen die dergelijke agentia kunnen hebben voor de bestaanszekerheid van de burgers. Voorliggend onderzoek heeft aangetoond dat deze gezondheidsrisico's doorheen de jaren een enorme hoeveelheid (psychische) schade hebben doen ontstaan, dewelke niet langer door het schadevergoedingsrecht kan worden genegeerd.

Angstschade is een juridisch concept waarover binnen gerechtelijke kringen tot op heden slechts weinig gezegd en geschreven is. Op basis van een analyse van het Belgisch aansprakelijkheidsrecht is duidelijk geworden dat bepaalde aspecten van de schadevereiste, de schadeloosstelling en de verjaring met betrekking tot het psychisch letsel na een preciaire blootstelling ernstige problemen kunnen stellen, waarop het schadevergoedingsrecht op het eerste gezicht geen antwoorden biedt.

Dat de schade zeker moet zijn, kan onder bepaalde omstandigheden moeilijkheden veroorzaken, voornamelijk wanneer een vordering tot schadevergoeding wordt gefundeerd op schade in de vorm van gezondheidsrisico's waarover thans nog geen of slechts weinig wetenschappelijke zekerheid bestaat. In het kader van de beoordeling van het bestaan van een psychisch letsel door angst na een preciaire blootstelling zal de feitenrechter een beroep moeten doen op feitelijke vermoedens. Hij (of zij) zal in voorkomend geval dan ook de concrete omstandigheden van de zaak in beschouwing moeten nemen. Opdat er sprake kan zijn van een sluitend vermoeden van angstschade, zal de bodemrechter een bepaalde redenering moeten afleiden op basis van de aanwezigheid van objectief vaststelbare feiten. Vervolgens zal hij (of zij) aan de hand van deze redenering een plausibel besluit kunnen trekken, waardoor het bestaan van de buitencontractuele schade finaal met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid vastgesteld zal *kunnen* worden.

In het geval van angstschade zal het bestaan van de morele schade hoofdzakelijk vastgesteld kunnen worden aan de hand van het bestaan van een bewezen gezondheidsrisico *en* een redelijke angst. Deze componenten zijn immers constitutief voor het bestaan van een vergoedbaar psychisch letsel.

Naast feitelijke vermoedens kan het bestaan van angstschade echter ook op alternatieve manieren worden vastgesteld door de feitenrechter. Zo heeft het Franse Hof van Cassatie talrijke vergoedingen voor angstschade na een asbestblootstelling toegekend op grond van een quasi-wettelijk vermoeden van schade. Gezien de afwezigheid van een wettelijke grondslag voor het bestaan van dit vermoeden wordt het gebruik ervan door de meerderheid van de Franse rechtsleer evenwel -terecht- afgeraden. Daarnaast kan het bestaan van morele schade wegens angst ook worden vastgesteld op basis van een vermoeden van schade bij rechtskrenking. In voorkomend geval zou de primaire functie van het aansprakelijkheidsrecht evenwel worden gewijzigd, wat wederom niet raadzaam is.

Het psychisch letsel waarmee het rechtstreekse slachtoffer wordt geconfronteerd, zal daarenboven schade kunnen veroorzaken ten opzichte van derden. Zo zullen met name de naasten van het rechtstreekse slachtoffer een schade bij weerkaatsing kunnen oplopen door het schadegeval. Het Belgische aansprakelijkheidsrecht is immers zo ruim gedefinieerd dat een uitsluiting van de vergoeding van schade bij weerkaatsing wegens een psychisch letsel wegens angst, een afbreuk zou

doen aan het slachtoffervriendelijk karakter van het schadevergoedingsrecht. In tegenstelling tot in Frankrijk beperkt het toepassingsgebied van de schadeloosstelling zich evenwel slechts tot de vergoeding van de afgeleide schade van de ouders en de partner van het primaire slachtoffer.

Verder kan ook het secundaire slachtoffer zelf een angst hebben ontwikkeld met betrekking tot zijn (of haar) toekomstige gezondheidstoestand na een preciaire blootstelling van het primaire slachtoffer. Deze morele schade komt tot stand in de periode tussen het ogenblik van kennisname van de blootstelling aan een preciaire agens en de werkelijke intreding van de aan de risicofactoren gerelateerde aandoening. In voorkomend geval is er volgens de Franse rechtsleer sprake van zuivere angstschade, die vanzelfsprekend voor vergoeding in aanmerking *kan* komen.

Aangezien de omvang van angstschade kennelijk niet *in concreto* bepaald kan worden, zal de feitenrechter bij het evalueren van de hoegrootheid van de schadevergoeding in beginsel een beroep moeten doen op de schadebegroting *ex aequo et bono*. Hij (of zij) heeft evenwel de mogelijkheid om ook subjectieve elementen in zijn beoordeling te betrekken. Zo zal het principe van de integrale schadevergoeding in elk geval gewaarborgd kunnen worden, waardoor de slachtoffers van een preciaire blootstelling effectief gecompenseerd kunnen worden voor hun psychisch letsel.

In de Belgische rechtsleer staat men traditioneel weigerachtig tegenover de toerekening van psychische gevolgen van een schadegeval aan de dader, voornamelijk wanneer het slachtoffer reeds voorafgaand aan het schadegeval psychisch instabiel was.

In de Nederlandse literatuur wordt daarentegen (sporadisch) geargumenteed dat een toerekening op basis van de redelijkheid bestaanbaar is. Daarentegen zal het psychisch letsel wegens angst bijvoorbeeld echter niet voor rekening van de schadeverwekker genomen kunnen worden, wanneer het psychisch weerstandsvermogen van het slachtoffer dermate is aangetast dat het oorzakelijk verband tussen de onrechtmatige blootstelling en de angstschade volledig afwezig is. Het lijkt niet billijk om de gevolgen van een psychische voorbeschiktheid integraal toe te rekenen aan de schadeverwekker. In voorkomend geval zouden immers ook alternatieve oorzaken dan de ontwikkeling van angst op de rug van de dader afgeschoven kunnen worden.

Tot slot zal de feitenrechter zich op grond van feitelijke vermoedens moeten uitspreken over het ogenblik waarop het slachtoffer een objectieve kennis heeft verkregen van het bestaan van een psychisch letsel wegens angst na een preciaire blootstelling, en aldus over wanneer de vijfjarige verjaringstermijn precies een aanvang heeft genomen. De effectieve kennisvereiste uit artikel 2262*bis*, §1, lid 2 B.W. houdt met andere woorden in dat de beslissing van de feitenrechter uitsluitend gebaseerd kan worden op objectieve bewijselementen, veeleer dan op de louter subjectieve verklaringen van het slachtoffer in kwestie. Op die manier zal de feitenrechter met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kunnen bepalen wanneer de angstschadevordering verjaard zal zijn.

Het zwaard van Damocles, dat boven het hoofd van het aan de risicofactoren blootgestelde slachtoffer hangt, snijdt op het eerste gezicht kennelijk aan twee kanten. Hoewel de juridische bescherming van de maatschappij tegen de opkomst van moderne gezondheidsrisico's terdege geboden is, kan de toekenning van schadevergoeding op grond van het bestaan van een psychisch letsel wegens angst ook een *floodgate*-effect veroorzaken. Daarnaast bestaat het risico op simulatie of fraude, is het dikwijls moeilijk om de aard en de duur van een psychisch letsel objectief vast te

stellen en wordt geargumenteed dat een psychisch letsel principieel verschillend behandeld moet worden dan lichamelijke schade. Niettemin zal een modernisering van het huidige buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht de geldende bezwaren kunnen ontkrachten, in die zin dat ook de vrees voor schade als vergoedbare schade in aanmerking wordt genomen. Het schadevergoedingsrecht bevat immers voldoende remmen om een ongecontroleerde toestroom van schadeclaims in te dijken. Mits een correcte toetsing van de regels van het aansprakelijkheidsrecht en het bewijsrecht, zullen de scherpe randen van het tweesnijdend zwaard dan ook enigszins afgerond kunnen worden. Een wijziging van de thans geldende toepassingsvoorwaarden wordt met andere woorden niet geopperd.

Angstschade moet klaarblijkelijk beschouwd worden als een afzonderlijke schadepost met een eigen karakter. De Franse en Nederlandse jurisprudentie tonen duidelijk aan dat angstschade een dermate bijzonder karakter heeft dat een aparte vergoeding van het psychisch letsel gerechtvaardigd is, ofschoon het onder de noemer van morele schade ondergebracht kan worden. Enkel mits een formele erkenning zal het helende karakter van het schadevergoedingsrecht gewaarborgd kunnen worden en zullen de slachtoffers die worden geconfronteerd worden met een psychisch letsel wegens een onrechtmatige precaire blootstelling volledig, juist en passend vergoed kunnen worden voor hun morele schade. Daarenboven zal een erkenning van angstschade ook een preventieve werking hebben.

Kortom, het Belgische aansprakelijkheidsrecht zal zich kunnen verrijken door angstschade te incorporeren als een autonome schadepost, waarop de slachtoffers in kwestie zich ten gronde kunnen beroepen: het *pretium formidinis*⁴⁰⁰.

---

⁴⁰⁰ Zoals weergegeven bij J.F. AERTS en K. VANGENECHTEN, *Nederlands-Latijns lexicon*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1986, 32, s.v. 'angst'. De term '*formido*' is het meest courant gehanteerde begrip om een 'angst' of 'vrees' uit te drukken in de klassieke filologie. Het '*pretium formidinis*' heeft betrekking op de (vergoedbare) geldelijke waarde die door de angst, die iemand ervaart voor een potentieel toekomstige schade, wordt gegenereerd. De angst moet als zodanig beschouwd worden als een werkwoord en de schade als een lijdend voorwerp. In de Latijnse syntaxis wordt deze constructie gekwalificeerd als een zogenaamde voorwerpsgenitief.

BIBLIOGRAFIE

België

Wetgeving

Art. 6 B.W.

Art. 1131 B.W.

Art. 1133 B.W.

Art. 1349-1350 B.W.

Art. 1382-1383 B.W.

Art. 2262bis B.W.

Art. 6 Ger.W.

Art. 17 Ger.W.

Programmawet (I) 27 december 2006, BS 28 december 2006.

Rechtsleer

- Boeken

AERTS, J.F. en VANGENECHTEN, K., *Nederlands-Latijns lexicon*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1986, 492 p.

BOCKEN, H., BOONE, I. en KRUIHOF, M., *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel schadevergoedingsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 270 p.

CAPART, R. en BOUCKOURT, J. (eds.), *Evaluation du dommage, responsabilité civile et assurances – Liber Amicorum Noël Simar*, Limal, Anthemis, 2013, 590 p.

CATALDO, A. en PÜTZ, A., *Trois conditions pour une responsabilité civile*, Limal, Anthemis, 2016, 286 p.

DEBAENST, B. en DELBECKE, B. (eds.), *Vangnet of springplank? Het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht in een moderne samenleving (1804-heden)*, Brugge, die Keure, 2014, 201 p.

DE KEZEL, E., *Asbest, gezondheid en veiligheid*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 762 p.

DUBUISSON, B. en JOURDAIN, P. (eds.), *Le dommage et sa réparation dans la responsabilité contractuelle et extracontractuelle. Etudes de droit comparé*, Larcier, Brussel, 2015, 1138 p.

FELTKAMP, R., *Beginnelsen van het vermogensrechtelijk privaatrecht*, Antwerpen, Maklu, 2016, 255 p.

LECOCQ, P. en DAMBRE, M., *Rechtskroniek voor de Vrede- en Politierechters 2014*, Brugge, die Keure, 2014, 291 p.

LIERMAN, S., *Voorzorg, preventie en aansprakelijkheid*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 605 p.

MATTHIJS, K., *De mateloze negentiende eeuw: bevolking, huwelijk, gezin en sociale verandering*, Leuven, UP, 2001, 296 p.

RONSE, J., DE WILDE, L., CLAEYS, A. en MALLEMS, I., *Schade en schadeloosstelling*, Gent, Story-Scientia, 1984, 411 p.

SIMOENS, D., *Buitencontractuele aansprakelijkheid, II, Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 433 p.

SOMERS, S., *Mensenrechten en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Kruisbestuiving in een meergelaagde rechtsorde*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 788 p.

STIJNS, S. en WÉRY, P. (eds.), *De raakvlakken tussen de contractuele en de buitencontractuele aansprakelijkheid*, Brugge, die Keure, 2010, 290 p.

STIJNS, S., *Verbintenissenrecht 1bis*, Brugge, die Keure, 2013, 152 p.

VAN GERVEN, W. en COVEMAEKER, S., *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2010, 719 p.

VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B., *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 935 p.

VUYE, H. en LEMENSE, Y. (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 470 p.

WÉRY, P., *Droit des obligations: développements récents et pistes nouvelles*, Luik, Anthemis, 2007, 221 p.

X, *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen/La justice: enjeux et perspectives pour demain*, Limal, Anthemis, 2013, 531 p.

- Bijdragen in tijdschriften

DE KEZEL, E., "Schadevergoeding bij asbestschade", *NJW* 2008, nr. 180, 282-299.

DIRIX, E., "Abstracte en concrete schade", *RW* 2000-2001, nr. 36, 1329-1335.

JOCQUÉ, G., "De nieuwe indicatieve tabel kritisch bekeken", *RW* 2008-09, nr. 27, 1114-1122.

JOCQUÉ, G., "Actualia schade en schadeloosstelling", *VAV* 2014, nr. 3, 3-18.

LECLERCQ, P., "Le conducteur d'une automobile qui tue ou blesse un piéton, commet-il un acte illicite?", *RGAR* 1927, nr. 164.

LIERMAN, S., "Het voorzorgsbeginsel en zijn invloed op gezondheidsbescherming en aansprakelijkheid", *RW* 2001-2002, nr. 25, 865-881.

SIMOENS, D., "Begroting van de gemeenrechtelijke schadeloosstelling bij verergering, door onrechtmatige daad, van voorafbestaande schade", *RW* 2000-2001, nr. 3, 73-83.

SIMOENS, D., "Evaluatie van arbeidsongeschiktheid bij mentale, psychische of neurologische stoornissen", *TSR* 2003, 23-46.

VAN OEVELEN, A., JOCQUÉ, G., PERSYN C. en DE TEMMERMAN, B., "Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daad: schade en schadeloosstelling (1993-2006)", *TPR* 2007, 933-1529.

- Annotaties van rechtspraak

BOONE, I., "Morele schade" (noot onder Cass. 20 februari 2006), *NJW* 2006, nr. 150, 799.

BOONE, I., "Verjaring van subrogatoire vordering" (noot onder Brussel 12 september 2008), *NJW* 2009, nr. 202, 417.

BOONE, I., "Kennis van schade als aanvangspunt van de vijfjarige verjaringstermijn" (noot onder Cass. 9 december 2010), *NJW* 2011, nr. 237, 136-137.

DE KEZEL, E., "Enkele problemen inzake de vergoeding van schade ten gevolge van een blootstelling aan asbest" (noot onder Rb. Leuven 12 oktober 1999), *TMR* 2000, 343-348.

LOGGHE, F., "Huwelijksvermogensrecht en het verlies aan economische waarde als huisvrouw" (noot onder Cass. 14 november 2000), *AJT* 2001-02, nr. 23, 623-627.

PAPART, T., "La réparation financière du dommage esthétique" (noot onder Pol. Luik 16 januari 2001), *JLMB* 2001, 1534-1541.

VAN DE SYPE, N., "Morele schade en de begroting ervan" (noot onder Antwerpen 14 mei 2014), *NJW* 2015, nr. 314, 22-23.

VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B., "De Indicatieve Tabel 2012: van (te) normerend naar betwist?", *RW* 2014-15, nr. 7, 243-253.

VERJANS, E., "Het vertrekpunt van de vijfjarige verjaringstermijn voor buitencontractuele vorderingen: effectieve of normatieve kennis?" (noot onder Cass. 26 april 2012), *TBBR* 2013, 54-57.

VERJANS, E., "Enkele verduidelijkingen omtrent het vertrekpunt van de vijfjarige verjaringstermijn voor buitencontractuele rechtsoverdrachten uit artikel 2262bis BW" (noot onder Cass. 5 september 2014), *TBBR* 2015, 380-388.

WEYTS, B., "Het leerstuk van de voorbeschiktheid tot schade als loutere toepassing van de regel van integrale schadeloosstelling" (noot onder Cass. 2 februari 2011), *RW* 2012-13, nr. 8, 301-303.

Rechtspraak

- Hof van Cassatie

Cass. 17 maart 1881, *Pas.* 1881, I, 163.

Cass. 16 januari 1939, *Pas.* 1939, I, 25.

Cass. 14 oktober 1940, *Pas.* 1940, I, 429.

Cass. 21 april 1958, *Pas.* 1958, I, 921.

Cass. 26 juni 1967, *Pas.* 1967, I, 1260.

Cass. 11 januari 1972, *Pas.* 1972, I, 453.

Cass. 19 december 1978, *Arr.Cass.* 1978-79, 466.

Cass. 10 februari 1981, *Arr.Cass.* 1980-81, nr. 342, 643.

Cass. 13 oktober 1981, *Arr.Cass.* 1981-82, nr. 110, 222.

Cass. 19 november 1982, *Arr.Cass.* 1982-83, nr. 172, 373.

Cass. 13 september 1983, *Arr.Cass.* 1983-84, nr. 21, 30.

Cass. 19 januari 1984, *Arr.Cass.* 1983-84, nr. 266, 585.

Cass. 3 februari 1987, *Arr.Cass.* 1986-87, nr. 322, 724.

Cass. 30 november 1989, *Arr.Cass.* 1988-89, nr. 322, 654.

Cass. 15 februari 1990, *Arr.Cass.* 1989-90, nr. 364, 776.

Cass. 21 juni 1990, *Arr.Cass.* 1989-90, nr. 615, 1358.

Cass. 23 oktober 1991, *Arr.Cass.* 1991-92, nr. 108, 180.

Cass. 30 maart 1994, *Arr.Cass.* 1994, nr. 157, 340.

Cass. 14 juni 1995, *Arr.Cass.* 1995, nr. 298, 608.

Cass. 4 maart 1999, *Arr.Cass.* 1999, nr. 131, 314.

Cass. 13 september 2000, *Arr.Cass.* 2000, nr. 464, 1346.

Cass. 14 november 2000, *Arr.Cass.* 2000, nr. 619, 1783

Cass. 21 december 2001, *Arr.Cass.* 2001, nr. 721, 2283.

Cass. 26 maart 2002, *Arr.Cass.* 2002, nr. 203, 875.

Cass. 14 mei 2003, *Pas.* 2003, I, 982.

Cass. 1 april 2004, *Arr.Cass.* 2004, nr. 174, 549.

Cass. 22 oktober 2004, *Arr.Cass.* 2004, nr. 502, 1672.

Cass. 20 februari 2006, *NJW* 2006, nr. 150, 798.

Cass. 5 juni 2008, *Arr.Cass.* 2008, nr. 347, 1442.

Cass. 15 maart 2010, *Arr.Cass.* 2010, nr. 182, 767.

Cass. 20 oktober 2010, *Arr.Cass.* 2010, nr. 613, 2542.

Cass. 9 december 2010, *NJW* 2011, nr. 237, 135.

Cass. 2 februari 2011, *Arr.Cass.* 2011, nr. 98, 380.

Cass. 26 april 2012, *RW 2012-13*, nr. 24, 944 en *TBBR* 2013, 50-54.

Cass. 5 september 2014, *TBBR* 2015, 380.

Cass. 15 mei 2015, *Pas.* 2015, nr. 311, 1199.

- Hof van beroep

Brussel 20 september 2002, *NJW* 2003, nr. 86, 383-385.

Brussel 12 september 2008, *NJW* 2009, nr. 202, 414.

Antwerpen 14 mei 2014, *NJW* 2015, nr. 314, 20-22.

- Correctionele rechtbank

Corr. Charleroi 26 maart 1982, *RGAR* 1983, nr. 12, 10723.

Corr. Luik 20 september 1991, *Journ. Proc.* 1991, nr. 201, 30

Corr. Tongeren 14 februari 2002, *RW* 2002-03, nr. 9, 351.

Corr. Hoei 7 maart 2008, *T.Pol.* 2011, 82.

- Rechtbank van eerste aanleg

Rb. Brussel 12 oktober 1990, *RGAR* 1992, nr. 6, 11996.

Rb. Brussel 20 februari 1996, *RGAR* 1997, nr. 7, 12822.

Rb. Leuven 12 oktober 1999, *TMR* 2000, 338-343.

Rb. Brugge 25 september 2009, *VAV* 2010, nr. 2, 126-130.

- Politierechtbank

Pol. Brussel 16 december 2002, *JJP* 2003, 273.

Pol. Namen 3 mei 2013, *VAV* 2015, nr. 1, 65-69.

Frankrijk

Wetgeving

Art. 2224 B.W.

Décret n°77-949 (FR) 17 août 1977 relatif aux mesures particulières d'hygiène applicables dans les établissements où le personnel est exposé à l'action des poussières d'amiante, *JO* 18 augustus 1977, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Loi n° 98-1194 (FR) 23 décembre 1998 de financement de la sécurité sociale, *JO* 27 december 1998, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Loi n° 2008-561 (FR) 17 juin 2008 portant réforme de la prescription en matière civile, *JO* 17 juni 2008, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Ordonnance n° 2016-131 (FR) 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations, *JO* 11 februari 2016, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Rechtsleer

- Boeken

BACACHE-GIBEILI, M., *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle*, Economica, Parijs, 2016, 1097 p.

BRUN, P., *Responsabilité civile extracontractuelle*, LexisNexis, Parijs, 2014, 642 p.

LE TOURNEAU, P. (ed.), *Droit de la responsabilité et des contrats: Oeuvre collective sous la direction de Philippe le Tourneau*, Parijs, Dalloz, 2012, 2162 p.

VINEY, G. en JOURDAIN, P., "Les conditions de la responsabilité", in GHESTIN, J., *Traité de droit civile*, L.G.D.J., Parijs, 2006, 1397 p.

- Bijdragen in tijdschriften

BACACHE, M., GUÉGAN-LÉCUYER A. en PORCHY-SIMON, S., "Dommage corporel", *Recueil Dalloz* 2013, nr. 40, 2658-2672.

BACACHE-GIBEILI, M., "Préjudice d'anxiété: quel domain?", *Les cahiers sociaux* 2015, nr. 275, 313.

BÉNOÎT, F.-P., "Essai sur les conditions de la responsabilité en droit public et privé", *JCP* 1957, 1351.

BRUN, P. en GOUT, O., "Responsabilité civile", *Recueil Dalloz* 2011, nr. 1, 48-59.

DECRETTE, B., "Préjudice d'anxiété et santé mentale", *Gaz. Pal.* 2016, nr. 32, 53.

DELBEZ, F., "Préjudice extra-patrimonial en cas de survie de la victime directe: le préjudice d'affection", *Gaz. Pal.* 2011, nr. 78, 1203-1205.

FABRE-MAGNAN, M., "Le dommage existentiel", *Recueil Dalloz* 2010, nr. 36, 2376-2383.

FISCHER, J., "Certitude du dommage et éventualité du préjudice", *Recueil Dalloz* 2003, nr. 15, 998-1001.

GALLAGE-ALWIS, S. en MASSIERA, C., "Le rejet progressif d'une indemnisation automatique et uniforme du préjudice d'anxiété", *Petites Affiches* 2014, nr. 73, 8.

GAMET, L., "Le préjudice d'anxiété", *Droit social* 2015, nr. 1, 55-67.

GUÉGAN-LÉCUYER, A., "La consécration du droit à réparation d'un «préjudice spécifique d'anxiété» globalisé au profit des salariés exposé à l'amiante", *Recueil Dalloz* 2013, nr. 44, 2954-2957.

JOURDAIN, P., "Le préjudice d'affection (des oncles et tantes) et le contrôle de la Cour de cassation", *RTD civ.* 1996, 627-628.

JOURDAIN, P., "Les anciens salariés qui perçoivent l'allocation de préretraite amiante (ACAATA) peuvent-ils solliciter la réparation de leurs pertes de revenus?", *RTD civ.* 2010, 564-567.

JOURDAIN, P., "Préjudice spécifique d'anxiété des travailleurs de l'amiante et troubles dans les conditions d'existence: ces préjudices sont-ils distincts?", *RTD civ.* 2013, 844-846.

JOURDAIN, P., "Les préjudices d'angoisse", *JCP* 2015, nr. 25, 1221-1230.

KEIM-BAGOT, M., "Préjudice d'anxiété: la Cour de cassation referme la boîte de Pandore", *Droit Social* 2015, nr. 4, 360-364.

KEIM-BAGOT, M., "Multi-exposition des travailleurs à l'amiante, aux cancérogènes et aux rayonnements ionisants", *Les cahiers sociaux* 2016, nr. 290, 527.

LAPOYADE-DESCHAMPS, C., "Quelle(s) réparation(s)?" in X, *La responsabilité civile à l'aube du XXIe siècle*, *RCA* 2001, nr. 6, 62-65.

MEKKI, M., "Préjudice spécifique de contamination, préjudice d'anxiété ou la part de l'angoisse dans le droit contemporain", *Gaz. Pal.* 2013, nr. 45, 473-477.

OSSELIN, T., "Réflexions sur la nature et le quantum du préjudice d'anxiété", *JCP.E* 2014, nr. 6, 40-42.

PAGNERRE, Y. en PELLISSIER, M., "Observations sur le point de départ de la prescription", *Les cahiers sociaux* 2016, nr. 282, 105.

SINDRES, D., "Exposition à un risque et perte de chance: un couple mal assorti?", *RTD civ.* 2016, 25-49.

STOFFEL-MUNCK, P., "La théorie des troubles du voisinage à l'épreuve du principe de précaution: observations sur le cas des antennes relais", *Recueil Dalloz* 2009, nr. 42, 2817-2824.

- Annotaties van rechtspraak

BERLAUD, C., "Amiante: la réparation, toute la réparation, rien que la réparation" (noot onder Cass. Soc. (FR) 25 september 2013), *Gaz. Pal.* 2013, nr. 276, 3361-3362.

BINCZAK, P., "Police des télécommunications et antennes relais de téléphonie mobile: de l'usage conjectural et éclipse du principe de précaution" (noot onder RvS (FR) 22 augustus 2002), *AJDA* 2002, 1300-1305.

BOURDOISEAU, J., "Amiante et réparation du préjudice d'anxiété" (noot onder Cass. Soc. (FR) 22 juni 2016), *Gaz. Pal.* 2016, nr. 35, 57.

CORGAS-BERNARD, C., "La recherche des préjudices des salariés «préretraités amiante» à l'aune du droit commun de la responsabilité civile" (noot onder Cass. Soc. (FR) 11 mei 2010), *Recueil Dalloz* 2010, nr. 31, 2048-2052.

FABRE-LUCE, H., "Urbanisme" (noot onder Cass. Civ. (FR) 30 september 1998), *AJDI* 1999, 536-538.

GALLAGE-ALWIS, S. en VOUTSAS, M., "Anxiété: le point de départ de la prescription – la bouée de sauvetage des employeurs?" (noot onder Versailles (FR) 3 maart 2016), *Gaz. Pal.* 2016, nr. 20, 20.

ICARD, J., "Délimitation des créanciers d'indemnisation du préjudice d'anxiété" (noot onder Cass. Soc. (FR) 17 februari 2016), *Les cahiers sociaux* 2016, nr. 284, 194.

JOURDAIN, P., "Risque et préjudice: réparation au titre des troubles du voisinage du préjudice généré par la présence d'antennes relais de téléphonie mobile" (noot onder Versailles (FR) 4 februari 2009), *RTD civ.* 2009, 327-329.

KNETSCH, J., "Les limites de la réparation du préjudice d'anxiété" (noot onder Cass. Soc. (FR) 3 maart 2015), *Recueil Dalloz* 2015, nr. 19, 968.

MONTPELLIER, T., "Première décision vers la généralisation du préjudice d'anxiété" (noot onder arbeidsrb. Longwy (FR) 6 februari 2015), *Les cahiers sociaux* 2015, nr. 272, 136.

POUILLAUDE, H.-B., "Hépatite C: le juge administratif indemnise le préjudice...d'inquiétude" (noot onder RvS (FR) 27 mei 2015), *AJDA* 2015, 2340-2343.

RODIÈRE, R., noot onder Cass. Civ. (FR) 21 oktober 1952, *JCP* 1953, 7592.

THOMAS, V., "La réparation du préjudice d'anxiété transmise par apport partiel d'actif" (noot onder Cass. Soc. (FR) 19 november 2014), *Rev. Sociétés* 2015, nr. 5, 295.

TRÉBULLE, F.-G., "Prise en compte du risque pour caractériser un trouble anormal de voisinage" (noot onder Cass. Civ. (FR) 25 februari 2005), *JCP* 2005, 1405-1407.

WILLMANN, C., "Faciliter la réparation du préjudice d'anxiété des salariés exposés à l'amiante: une jurisprudence attendue, quoique critiquée" (noot onder Cass. Soc. (FR) 2 april 2014), *Recueil Dalloz* 2014, nr. 22, 1312-1316.

Rechtspraak

- Cour de Cassation

Cass. Civ. (FR) 9 juli 1996, *Bulletin I*, nr. 306, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Cass. Civ. (FR) 10 juni 2004, *Bulletin II*, nr. 291, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Cass. Civ. (FR) 15 juni 2004, *Bulletin II*, nr. 298, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Cass. Civ. (FR) 24 februari 2005, *Bulletin II*, nr. 50, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Cass. Soc. (FR) 11 mei 2010, *Bulletin V*, nr. 106, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Cass. Soc. (FR) 27 januari 2012, onuitg.

Cass. Civ. (FR) 24 april 2013, onuitg.

Cass. Soc. (FR) 25 september 2013, *Bulletin V*, nr. 209, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Cass. Civ. (FR) 2 april 2014, *Bulletin V*, nr. 95, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Cass. Soc. (FR) 19 november 2014, *Recueil Dalloz* 2014, 2415.

Cass. Civ. (FR) 20 november 2014, onuitg.

Cass. Soc. (FR) 10 december 2014, onuitg.

Cass. Soc. (FR) 3 maart 2015, publié au bulletin, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Cass. Soc. (FR) 8 april 2015, onuitg.

Cass. Soc. (FR) 16 september 2015, onuitg.

Cass. Soc. (FR) 27 januari 2016, publié au bulletin, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Cass. Soc. (FR) 17 februari 2016, publié au bulletin, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Cass. Soc. (FR) 26 mei 2016, onuitg.

Cass. Soc. (FR) 22 juni 2016, *Recueil Dalloz* 2016, 1436.

- *Cour d'appel*

Lyon (FR) 11 oktober 2007, nr. 1228/07, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Lyon (FR) 12 september 2012, nr. 11/08573, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Lyon (FR) 19 oktober 2012, nr. 12/00859, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Parijs (FR) 8 oktober 2013, nr. 11/11480, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Douai (FR) 31 januari 2014, nr. 13/00496, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Orléans (FR) 19 maart 2015, nr. 13/04029, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Orléans (FR) 4 juni 2015, nr. 14/02054, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Versailles (FR) 3 maart 2016, nr. 14/02091, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Amiens (FR) 8 maart 2016, nr. 15/06382, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

Nancy (FR) 16 september 2016, nr. 15/0092, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

- *Tribunal correctionnel*

Corr. Thonon-les-Bains (FR) 26 juni 2013, nr. 683/2013, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

- *Conseil de prud'hommes*

Arbeidsrb. Longwy (FR) 6 februari 2015, *RJS* 2015, nr. 4, 259.

Arbeidsrb. Forbach (FR) 30 juni 2016, onuitg.

Nederland

Wetgeving

Art. 6:106 lid 1 NBW.

Art. 6:163 NBW.

Rechtsleer

- Boeken

EMAUS, J.M., *Handhaving van EVRM-rechten via het aansprakelijkheidsrecht. Over de inpassing van de fundamentele rechtsschending in het Nederlands burgerlijk recht*, Den Haag, Boom juridische uitgevers, 2013, 427 p.

HARTLIEF, T. en FAURE, M.G., *De spierbundel. De agenda van het aansprakelijkheidsrecht*, Deventer, Kluwer, 2016, 325 p.

SCHOLTENS, W.R., *De onbekende Kierkegaard: Zijn werken, zijn gebeden*, Utrecht, Ten Have Uitgeverij, 1972, 188 p.

SPIER, J., HARTLIEF, T., KEIRSE, A.L.M., VAN MAANEN G.E. en VRIESENDORP, R.D., *Verbintenissen uit de wet en schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2012, 452 p.

VAN BOOM, W.H., JANSEN, C.E.C. en LINSSEN, J.G.A., *Tussen 'alles' en 'niets': van toedeling tot verdeling van nadeel*, Deventer, W.E.J. Tjeenk Willink, 1997, 525 p.

VEGTER, M.S.A., *Vergoeding van psychisch letsel door de werkgever*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2005, 756 p.

VERHEIJ, A.J., "Onrechtmatige daad", in HIJMA, J., VAN SCHENDEL W.A.M. en WISSINK, M.H. (eds), *Monografieën Privaatrecht*, Deventer, Kluwer, 2015, 207 p.

- Bijdragen in tijdschriften

ARNOLD, I., DE WAAL, M., EEKHOF, J., SPINHOVEN, P., ASSENDELFT, P. en VAN HEMERT, A., "Onverklaarde lichamelijke klachten en de samenhang met depressie en angst", *Huisarts en wetenschap* 2007, nr. 13, 969-973.

BENTHEM, G., ANDREA, H. en VAN DER MEER, K., "Angstklachten", *Huisarts en wetenschap* 2004, vol. 47, nr. 7, 522-526.

LINDENBERGH, S.D., "Aansprakelijkheid van de werkgever voor psychische schade", *AV&S* 2003, 14-25.

STOLKER, C.J.J.M. en LEVINE, D.I., "AIDS-phobia: Schadevergoeding voor angst", *NJB* 1996, afl. 23, 882-891.

- Annotaties van rechtspraak

CEULEN, E.P., "Aansprakelijkheid voor asbestblootstelling" (noot onder Den Bosch 6 mei 2008), *TVP* 2009, afl. 2, 68-74.

Rechtspraak

- Hoge Raad der Nederlanden

Hoge Raad (NL) 20 maart 1970, *NJ* 1970, nr. 251, 697.

Hoge Raad (NL) 9 juni 1972, *NJ* 1972, nr. 360, 1138.

Hoge Raad (NL) 6 april 2001, *RvdW* 2001, 74.

- *Gerechtshof*

Den Bosch (NL) 6 mei 2008, *LJN* BD5666, <https://www.rechtspraak.nl>.

's-Hertogenbosch (NL) 15 september 2015, *WR* 2016, 93.

- *Arrondissementsrechtbank*

Rb. Middelburg (NL) 23 februari 2000, *LJN* AA5605, www.rechtspraak.nl

Rb. Middelburg (NL) 30 mei 2001, *JAR* 2001, 232.

Rb. Rotterdam (NL) 23 april 2010, *JA* 2010, 105

Rb. Oost-Brabant (NL) 23 december 2014, *JBO* 2015, 5.

- *Kantongerecht*

Rb. Roermond (NL) 22 augustus 1996, onuitg.

Rb. 's-Gravenhage (NL) 7 maart 2003, *TAR* 2003, 67.

Rb. Middelburg (NL) 23 augustus 2010, *NJF* 2011, 164.

- *Kort geding*

Rb. 's-Gravenhage (NL) 16 juli 2007, *KG* 2007, 679.

Internationale bronnen

Wetgeving

- *Raad van Europa*

Resolutie (75)7 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa (14 maart 1975), (1975).

Auteursrechtelijke overeenkomst

Ik/wij verlenen het wereldwijde auteursrecht voor de ingediende eindverhandeling:
Angstschade: Het zwaard van Damocles snijdt aan twee kanten

Richting: **master in de rechten-rechtsbedeling**
Jaar: **2017**

in alle mogelijke mediaformaten, - bestaande en in de toekomst te ontwikkelen - , aan de Universiteit Hasselt.

Niet tegenstaand deze toekenning van het auteursrecht aan de Universiteit Hasselt behoud ik als auteur het recht om de eindverhandeling, - in zijn geheel of gedeeltelijk -, vrij te reproduceren, (her)publiceren of distribueren zonder de toelating te moeten verkrijgen van de Universiteit Hasselt.

Ik bevestig dat de eindverhandeling mijn origineel werk is, en dat ik het recht heb om de rechten te verlenen die in deze overeenkomst worden beschreven. Ik verklaar tevens dat de eindverhandeling, naar mijn weten, het auteursrecht van anderen niet overtreedt.

Ik verklaar tevens dat ik voor het materiaal in de eindverhandeling dat beschermd wordt door het auteursrecht, de nodige toelatingen heb verkregen zodat ik deze ook aan de Universiteit Hasselt kan overdragen en dat dit duidelijk in de tekst en inhoud van de eindverhandeling werd genotificeerd.

Universiteit Hasselt zal mij als auteur(s) van de eindverhandeling identificeren en zal geen wijzigingen aanbrengen aan de eindverhandeling, uitgezonderd deze toegelaten door deze overeenkomst.

Voor akkoord,

De Jongh, Steff

Datum: **1/01/2017**